

พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ

พ.ร.บ. ๒๔๗๕

พระราชบัญญัติการปกครองส่วนท้องถิ่น (ฉบับที่ ๒๕๕๕)

ฉบับที่ ๒๕๕๕

๒๕๕๕

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

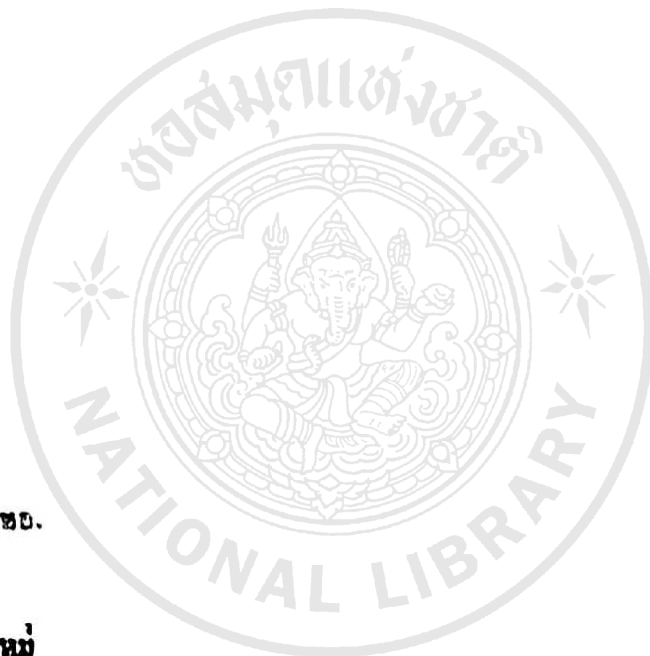
พระตำรวจเอก พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงห์เสนี)

กับศพคุณหญิงเชย อนุชิตชาญไชย

ณ กรุงเทพฯ
มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ก.๕๐

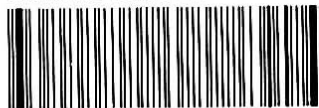

๑๓๓๐.

๑๓๓๑.

๑๓๓๒.

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111005350549

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระตำรวจเอก พระยาอนุชิตชาวนุไชย (สาย สิงหเสนี) สมุหพระตำรวจ กับศพคุณหญิงเชยอนุชิตชาวนุไชย บุตรีทิศา มีนางวางไท พระยาบุรุษรัษฎา แลคุณหญิงลัทธิ ยะมาภัย เป็นต้น ซึ่งเป็นเจ้าภาพงานศพ ย่อมจะพิมพ์หนังสือเป็นของถวายแลจ่ายแจกเนื่องในทักษิณานุปทานที่บำเพ็ญสนองคุณบิดามารดา มาแจ้งความยังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ขอให้กรรมการช่วยเลือกหนังสือในหอพระสมุดฯ ให้สักเรื่อง ๓ ข้าพเจ้าได้ตรวจหาหนังสือเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเห็นสมควรจะพิมพ์ให้พระยาบุรุษรัษฎาเลือก ชอบใจหนังสือโคลงภาพพระราชพงศาวดารจึงได้จัดการพิมพ์ให้ตามประสงค์ แลได้ให้จำลองรูปภาพเดิมมาพิมพ์ไว้ให้เห็นเป็นตัวอย่างด้วย ๕ รูป.

ตำนาน โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

หนังสือโคลงภาพพระราชพงศาวดารนี้ เกิดขึ้นโดยกระแสพระราชดำริให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกสรรเรื่องในพระราชพงศาวดาร ให้ช่างเขียนทึ่มผสมเขียนรูปภาพ แลโปรดฯ ให้กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจเมื่อยังไม่ได้รับกรม ทรงคิดแบบทำกรอบกระຈກสำหรับรูปภาพทั้งปวงนั้น ให้มีโคลงบอกเรื่องพระราชพงศาวดารตรงที่เขียนรูปภาพเขียนติดประจำไว้ทุกกรอบ รูปขนาดใหญ่น้อย จำนวนโคลงรูปละ ๖ บท รูปขนาดกลางแลขนาดเล็กจำนวนโคลง

รูปละ ๔ บท การแต่งโคลงนั้นทรงพระราชนิพนธ์ข้าง โปรตก ๑ ให้
พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการซึ่งสนิทกับทูลเกล้าฯ ถวายข้าง รูป
ภาพเรื่องพระราชพงศาวดารที่ โปรตก ๑ ให้สร้างขึ้นครั้งนั้นมีจำนวน ๘๒ แผ่น
โคลงที่แต่งมีจำนวนรวม ๓๗๖ บทด้วยกัน สร้างสำเร็จเมื่อขลุ่ย
พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้ โปรตก ๑ ให้นำไปประทับพระเมรุทองสนามหลวงขอ
มหาดชน เมื่อครั้งพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า
พาหุรัดมณีมัย (ซึ่งทรงสถาปนาพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ
นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพนารีรัตน์ในรัชกาลปัจจุบัน) กับพระศ
พสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตม์ธำรง เจ้าฟ้าศิริราชกก
ภักดิ์ แลพระภักพพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคยานารีรัตน์
แลในงานพระเมรุครั้งนั้น ได้ โปรตก ๑ ให้รวบรวมโคลงเรื่องพระราช
พงศาวดารที่กล่าวมานี้ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
แต่งบานแพนงเป็นร้อยแลโคลงกำกับ แล้วพิมพ์เป็นเล่มสมุดพระราช
ทานเป็นของแจกด้วย ครั้นเสร็จงานพระเมรุ จึง โปรตก ๑ ให้แบ่งรูปภาพ
เรื่องพระราชพงศาวดารไปประทับไว้ณะพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยข้าง ส
งไปประทับพระที่นั่งวิมลาราชพิมานณะพระราชวังข้างปอนข้าง เรืองตำนาน
โคลงภาพพระราชพงศาวดารมีมาดังนี้.

เมื่อล่วงกาลนานมากกว่า ๓๐ ปี หนังสือโคลงภาพพระราชพง
ศาวดาร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ โปรตกให้
พิมพ์พระราชทานในงานพระเมรุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ นั้น สูญไปหมด
แม้ในหอพระสมุด ๑ ก็มีแต่ต้นฉบับเขียน ซึ่งกรมพระสมมตอมรพันธุ์ได้

ทรงสงวนไว้ โคลงเรื่องนี้มีผู้มาถามหาแต่ก่อนให้หื้อพระสมุทฯ พิมพ์
เนื่อง ๆ กรรมการมีความยินดีที่เจ้าภาพงานศพระยาแลคุณหญิง
อนุชิตชาญไชยรับพิมพ์ขึ้นครั้งนี้ แลเชื่อว่าบรรดาผู้ที่ได้รับไปคงจะ
ยินดีอนุโมทนาด้วยทั้งนั้น.

กล่าวอธิบายว่าด้วยหนังสือโคลงภาพพระราชพงศาวดารเสร็จแล้ว
ก็จะว่าด้วยเรื่องประวัติต่อไป.

ประวัติพระยา แลคุณหญิงอนุชิตชาญไชย

พระยาอนุชิตชาญไชยเป็นสมาชิกสกุลสิงห์เสนี อันเป็นสกุลข้า
หลวงเดิมของพระบรมราชจักรีวงศ์สกุล ๓ ด้วยเจ้าพระยาอภัยราชา
(ขึ้น) ผู้เป็นต้นสกุล เป็นข้าในพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกมาแต่ก่อนเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้โดยเสด็จการ
สงครามหลายครั้ง ถึงเคยต้องอาวธเข้าคุกขากเจ็บ แลได้เป็นตัว
สำคัญช่วยปราบปรามจลาจลในกรุงธนบุรีด้วยคน ๓ เมื่อเสด็จปราบ
ดาภิเศกพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทรงประกาศความ
ชอบ แล้วโปรดฯ ตั้งให้นายขึ้นเป็นพระยาพลเทพ ตำแหน่งเสนายักษ์
สทมนักรมนา แลต่อมาเมื่อเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา ขุนนาค ถึง
อสัญกรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยาอรรค
มหาเสนายักษ์สทมนักรมนาโหมอยู่จนตลอดรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒
โปรดฯ ให้เลื่อนเป็นเจ้าพระยาอภัยราชา รัชราชการเป็นตำแหน่งสม
เด็จเจ้าพระยาฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล เหมือนเช่นเคยมีมาใน
รัชกาลที่ ๑ อยู่ในตำแหน่งนั้นจนถึงอสัญกรรม

ค

เจ้าพระยาอภัยราชา (ปั่น) มีเชื้อสายได้รับราชการปรากฏเกียรติยศ
ในรัชกาลภายหลังสืบมาทุกๆ รัชกาล คือเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์)
ผู้เป็นบุตรของเจ้าพระยาอภัยราชา (ปั่น) เป็นแม่ทัพพิชิตเมืองสิบสอง
นันทประเทศในรัชกาลที่ ๓ แลได้เป็นอรรคมหาเสนาบดีที่สมุหนายก
ในรัชกาลนั้นคน ๑ ในรัชกาลที่ ๔ บุตรของเจ้าพระยาบดินทรเดชา
(สิงห์) ซึ่งได้เคยช่วยบิดาทำศึกสงครามมีบำเหน็จความชอบมาแต่ก่อน
คือเจ้าพระยามุขมนตรี (เกษ) ได้เป็นแม่ทัพไปปราบปรามจลาจลใน
กรุงกัมพูชาคน ๑ เจ้าพระยานครราชสีมา (แก้ว) มีชื่อเสียงในการ
ปกครองบ้านเมืองได้เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาเสนาบดีที่สมุหนายกเมืองอีก
คน ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ บุตรเจ้าพระยามุขมนตรี (เกษ) คือพระยาราชา
โยธา (เนียม) ได้เป็นรัฐมนตรีคน ๑ บุตรเจ้าพระยาบดินทรเดชา (แก้ว)
คือพระยาเพชรบูรณ์ (ศักดิ์) ได้เป็นราชปลัดกรมเมืองคน ๑ พระยาปลัด
(กาจ) เมืองนครราชสีมาบ่อนมีความชอบ ภายหลังได้เป็นพระยา
นครราชสีมา แลเลื่อนเป็นพระยานครราชสีมาจางวางอีกคน ๑ ต่อมา
ในรัชกาลที่ ๕ นั้น บุตรพระยาเพชรบูรณ์ (ศักดิ์) คือพระยาไกรโกษา
(ทัต) เป็นผู้ว่าราชการเมืองนนทบุรี แลได้เป็นราชทูตคณะประเทศ
เยอรมนีคน ๑ พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย) ได้รับราชการในตำแหน่ง
สำคัญต่างๆ ทั้งจะกล่าวต่อไปในเรื่องประวัติคน ๑ พระยาสิงหเสนี
(สอาด) ได้เป็นสมุหเทศาภิบาล แลต่อมาได้เป็นราชทูตคณะกรุง
ลอนดอน แลเป็นปลัดทูตฉลองกระทรวงกลาโหมคน ๑ ในรัชกาลปัจจุบัน
นี้ บุตรพระยาอนุชิตชาญไชย (สาย) คือพระยาบุรุษรัตนราช (ชวน)

ไต่เป็นราชเลขาการฝ่ายต่างประเทศแลในพระองค์ แล้วเป็นราชทูต
ณกรุงลอนดอนคน ๑ บุตรพระยาสิงหเสนี (สอาด) คือพระยานคร
ราชเสนี (สหัส) ไต่เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมาคน ๑ แสด
รายนามมาพอให้เห็นว่าสกุลสิงหเสนีมีสมาชิกได้รับราชการในตำแหน่ง
สำคัญตั้งแต่ต้นสกุลมาทุกชั่วชั้นจนกาลบัดนี้ เพราะฉะนั้นจึงยกย่องกัน
ว่าเป็นสกุลอันทรงเกียรติคุณสกุล ๑

ส่วนพระยาอนุชิตชาญไชย (สาย) นั้น เป็นบุตรที่ ๒ ของพระยา
เพ็ชรธาดา (ทิศ) คุณหญิงนุ่มเป็นมารดา เกิดในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ
วันพฤหัสบดีที่ ๑๐ พฤษภาคม ปีเถาะสัปดาห์ พ.ศ. ๒๓๘๘ ไต่ได้
เรียนอักษรสมัยในสำนักบิดา แลเป็นศิษย์ในสำนักสมเด็จพระวันรัตน์
(ทัฬหี พุทธศิริ) วัดโสมนัสวิหาร ทั้งเมื่อคราวบวชเป็นสามเณรแล
คราวบวชเป็นพระภิกษุ

พระยาอนุชิต : เข้ารับราชการในรัชกาลที่ ๕ พอเสร็จการบวช
เป็นสามเณรแล้วอายุไต่ ๑๕ ปี บิดาก็นำถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวง
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ ปรจวบเวลากิจกรมทหารมหาดเล็ก โปรดฯ ให้
เลือกสรรหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ แลมหาดเล็กซึ่งเป็นผู้มีสกุลฝึก
หัดจักเป็นมหาดเล็กฝ่ายทหารสำหรับรักษาพระองค์ พระยาอนุชิต
จึงไต่เป็นทหารมหาดเล็กตั้งแต่แรกเข้ารับราชการ ไม่ช้าก็ไต่เป็น
นายสิบ แลเลื่อนยศขึ้นโดยลำดับจนถึงเป็นนายสิบเอก ก็ในชั้นแรก
นั้นกำหนดยศนักตาคึกคักนายทหารมหาดเล็กที่รับพระราชทานสัญญาบัตร
นายร้อยโทเป็นหมื่น นายร้อยตรีเป็นหลวง จ้านายสิบ (ครั้งนั้นเรียก
ว่าเก่าวริงชายันต์) เป็นนายมีราชทินนาม พระยาอนุชิต : แรกได้รับ

พระราชทานสัญญาบัตรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นนายสรรพเครื่องเคซ จ่า
นายสิบทหารราบ กองร้อยที่ ๕ ครั้นตั้งทหารม้าขึ้นในกรมมหาดเล็ก
ได้รับเลือกเป็นนายทหารม้า เลื่อนยศขึ้นเป็นนายร้อยตรีประจำกอง
ร้อยที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ต่อมาได้เลื่อนยศขึ้นเป็นนายร้อยโท บังคับ
กองร้อยที่ ๒ รัชราชการอยู่ในตำแหน่งจน พ.ศ. ๒๔๔๖ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปรัชราชการในกรมพระตำรวจ พระราชทาน
สัญญาบัตรมีบันทึกรับเป็นจ่าในราชการ ตำแหน่งปลัดกรมพระ
ตำรวจใหญ่ขวา

ขึ้นข้าราชการที่มีตำแหน่งในชั้นปลัดกรมพระตำรวจก็คือ แลจ่า
พระตำรวจ (ซึ่งทรงเพิ่มตำแหน่งขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ก็คือ) ตั้งแต่โบราณ
มาจนกาลครั้งนั้น ส่วนแต่ผู้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือก
สรรเอง มักทรงเลือกคหบดีในพวกหุ้มแพรแลมหาดเล็กวิเศษ ซึ่งเคย
รัชราชการใกล้พระองค์ ได้ทรงคุ้นเคยเห็นว่ามีความสามารถ จึง
โปรดฯ ให้ย้ายไปเป็นตำรวจ เพราะเห็นว่าเจ้ากรมปลัดกรมแลจ่าพระ
ตำรวจในสมัยนั้น นอกจากที่ต้องประจำอยู่ใกล้ชีวิตของพระองค์เช่น
เคยกับมหาดเล็ก ยังมีหน้าที่สำหรับทำราชการต่าง ๆ ซึ่งมีพระราช
ดำรัสใช้ อีกหลายอย่าง เป็นต้นว่าทำการปลูกสร้างที่วังวัด เช่นทำ
พระเมรุ แลตรวจตรากิจการต่างพระเนตรพระกรรณ เช่นสอบสวน
ความภูษา แลเป็นข้าหลวงไปไต่สวนคดีที่สำคัญทั้งที่ในกรุงฯ แล
ตามหัวเมือง เพราะเป็นสมัยซึ่งยังมิได้จัดการแก้ไขวิธีปกครองทั้ง
ที่ทั้งกระทรวงทบวงการแลศาลยุติธรรมเป็นระเบียบแบบแผนอย่างทุกวันนี้

ผู้ใดได้ทรงเลือกสรรให้ไปเป็นปลัดกรมแลเจ้าพระตำรวจ จึงเป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นผู้ซึ่งทรงพระราชดำริห์เห็นว่ามีความสามารถผู้หนึ่ง

พระยาอนุชิตชาญไชยไปอยู่ในกรมพระตำรวจ ๒ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๒๘ จึงมีโอกาสดำรงราชการสำคัญเฉพาะตัวเป็นครั้งแรก ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวงพิเศษขึ้นไปยังหัวเมืองที่ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับคนในบังคับต่างประเทศ ที่เมืองลพบุรี การที่ไปทำคราวนั้นพญเกิดลำบาก เหตุด้วยพระยาอนุชิตฯ ไปแตกต่างกับข้าหลวงซึ่งเจ้ากระทรวงแต่งตั้งให้ไปด้วย ในที่สุดถึงต้องโปรดฯ ให้ไปส่วนที่ให้ความปรากฏว่าพระยาอนุชิตฯ ทำการตามหน้าที่โดยซื่อตรงแลกล้าหาญมิได้หวาดไหวในอภินิหาร อยู่ในที่ถูกแต่คนจนปลาย ข้าหลวงอีกฝ่ายหนึ่งนั้นเป็นผู้ถึงด้วยพระราชาอาญา คุณวุฒิของพระยาอนุชิตฯ ปรากฏแพร่หลายในครั้งนั้นเป็นที่แรก

พอพระยาอนุชิตฯ มีชื่อเสียงขึ้นดังกล่าวนั้น ก็ได้โอกาสไปราชการทัพใน พ.ศ. ๒๔๒๘ นั้นเอง ด้วยประจวบเวลาทรงพระราชดำริห์จะปราบปรามพวกฮ่อ ซึ่งคุมกำลังลงมาเขียบเขื่อนหัวเมืองในเขตแดนเมืองหลวงพระบางแลเมืองพวน โปรดฯ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เมือยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ คุมกองทัพไปเมืองหลวงพระบางทาง ๑ ให้กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเมือยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น ทรงคุมกองทัพขึ้นไปปราบฮ่อทางเมืองพวนทาง ๑ จึงโปรดฯ ให้พระยาอนุชิตฯ เมือยังเป็นหมื่นไชยาภรณ์ไปในกองทัพกรมหลวงประจักษ์ฯ ด้วย พระยาอนุชิตฯ ขึ้นไปราชการคราวนี้

ได้มีหน้าที่บังคับพาหนะของกองทหารที่ยกขึ้นไปถึงเมืองพวน แล้วได้
เป็นข้าหลวงไปตรวจตรารักษากองทัพเมืองคำเกิดคำมวน อันอยู่ปลาย
พระราชอาณาเขตร์ต่อแดนญวน เมื่อเสร็จราชการคราวนั้น ได้รับ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๓ กับประจำกองเป็น
บำเหน็จความชอบ

ถึง พ.ศ. ๒๔๓๓ เมื่อได้โปรดฯ ให้จัดตั้งกรมยุทธนาธิการบัญชา
การทหารบกทหารเรือแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนุชิตฯ
เมื่อยังเป็นมันไชยาภรณ์ เป็นผู้บังคับการทหารม้า มียศเป็นนาย
พันตรีทหารบก แล้วรับราชการอยู่ในตำแหน่งนั้นไม่ช้า ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดาเป็นข้าหลวงพิเศษ
เสด็จขึ้นไปเมืองนครเชียงใหม่ โปรดฯ ให้พระยาอนุชิตฯ มีตำแหน่ง
ไปในกองข้าหลวงด้วย ในคราวนั้นพระยาอนุชิตฯ ได้เป็นข้าหลวงออก
ไปตรวจตรารักษาราชอาณาเขตร์ถึงเมืองพุกยวงแดง ซึ่งอยู่ต่อ
แดนพม่า ทำการมีความชอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อน
ยศศักดิ์เป็นพระราชวรินทร์ ตำแหน่งเจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา
แล้วได้พระราชทานโต๊ะทองคำเป็นบำเหน็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ แต่เวลา
ยังรับราชการอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ ครั้นกลับลงมาถึงกรุงเทพ ฯ
ได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ เป็นบำเหน็จ
เพิ่มเติม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นราชองครักษ์ แล้วรับ
พระราชทานเลื่อนยศทหารเป็นนายพันโท ผู้บังคับการกองทหารรักษา
พระองค์ด้วย

เมื่อพระยาอนุชิตฯ เป็นพระราชวรินทร์นั้น พระยาไกรโกษา
พิชัยเป็นพระยานนทบุรี ต้องขึ้นไปรับราชการเป็นตำแหน่งข้าหลวง

ณเมืองหลวงพระบาง พระยาอนชิต ๑ กลับลงมาจากเมืองนครเชียงใหม่ จึงโปรดฯ ให้เป็นข้าหลวงพิเศษสำหรับตรวจตราการปกครองเมืองนนทบุรี ด้วยเป็นเมืองมีกม็โจรผู้ร้ายในสมัยนั้น

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ เมื่อไทยเกิดเป็นอริกับฝรั่งเศส โปรดฯ ให้พระยาอนชิต ๑ เป็นข้าหลวงพิเศษไปรวบรวมกำลังพาหนะที่เมืองปราจีนบุรี ครั้นตกลงจะส่งกองทัพเพิ่มเติมกำลังออกไปยังเมืองอยุธยา จึงพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนยศศักดิ์ขึ้นเป็นที่พระพิเรนทรเทพ เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ขวา แลเลื่อนยศขึ้นเป็นนายพลจัตวาทหารบก โปรดฯ ให้เป็นแม่ทัพคุมพลออกไปยังเมืองอยุธยา ครั้นนั้นกองทัพต้องเดินไปในระยะฝน ซึ่งเป็นเวลาที่มีความไข้เจ็บชุกชุม พระยาอนชิต ๑ ระวีรักษ์วรพลที่คุมไปได้พริกพร้อม มิได้เกิดภัยอันตราย แลรีบเร่งไปถึงที่ใดทันเวลากำหนด ได้โปรดฯ ให้มีท้องตราสรรเสริญ ครั้นเสร็จราชการคราวนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนยศศักดิ์ขึ้นเป็นที่พระยามหามนตรี เจ้ากรมพระตำรวจในขวา แลพระราชทานพานทองเป็นเกียรติยศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗

ตั้งแต่พระยาอนชิต ๑ เป็นที่พระยามหามนตรีแล้ว ได้มีราชการในตำแหน่งสำหรับข้าราชการผู้ใหญ่ต่อมาอีกหลายตำแหน่ง คือ ได้เป็นรัฐมนตรีและเป็นองคมนตรี ใน พ.ศ. ๒๔๓๗ นั้น ถึง พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้เลื่อนยศเป็นนายพลตรีทหารบก แลในขณะนั้นเองเมื่อย้ายกรมราชทัณฑ์ (ซึ่งเรียกในสมัยนั้นว่ากองมหันตโทษ) ไปขึ้นกระทรวงยุติธรรม กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

กราบบังคมทูล ๑ ขอขำราชการผู้ซึ่งจะทรงไว้ว่างพระฤทัยให้บังคัม
บัญชาการในชั้นนั้นได้ จึงโปรด ๑ ให้พระยาอนุชิต ๑ เมื่อยังเป็นพระยา
มahamantri ไปช่วยราชการเป็นตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์อยู่ก่อน ๓

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๑ พระราชทาน
สัญญาบัตรเลื่อนบันดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยาอนุชิตชาญไชย ราชวงษา
พระตำรวจ ต่อมาอีก ๒ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ เมื่อพวกเงี้ยวก่อการจลาจล
ขึ้นในมณฑลภาคพายัพ โปรด ๑ ให้พระยาอนุชิตชาญไชยขึ้นไปบัญชา
การปราบปรามก่อการจลาจลทางเมืองนครลำปาง ในคราวเดียวกัน
โปรด ๑ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ขึ้นไปบัญชา
การนั้นทางเมืองแพร่เมืองน่าน จนปราบปรามเรียบร้อยแล้วจึงกลับลงมา
รับราชการในกรุง ๑ อย่างเดิม ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ๑ ให้พระยาอนุชิตชาญไชย เป็นตำแหน่งองคมนตรีใน
กรรมการศาลฎีกาด้วยผู้หนึ่ง

ข้อความในเรื่องประวัติของพระยาอนุชิตชาญไชยที่ได้กล่าวมาเป็น
ส่วนที่ได้รับราชการแผ่นดิน ยังมีอีกส่วนหนึ่งซึ่งรับราชการในพระองค์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้สันองพระเดช
พระคุณมาตลอดเวลาช้านาน ด้วยพระยาอนุชิต ๑ อยู่ในผู้ซึ่ง
ทรงคุ้นเคยสนิทชิดชอบพระราชอิสริยยศ เป็นที่ทรงไว้ว่างพระราช
ฤทัย จึงทรงเลือกเป็นราชองครักษ์ตั้งแต่ยังเป็นพระราชวรินทร์ ได้
มีหน้าที่ตามเสด็จประพาสเป็นเนืองนิจ มาถึงสมัยเมื่อเป็นพระยา
มahamantri แลพระยาอนุชิตชาญไชยนั้น มักโปรด ๑ ให้เป็นผู้ใหญ่

กำกับกระบวนพระประเทียบในเวลาเสด็จประพาศด้วยผู้หนึ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าการารัศมี พระราชชายา ขึ้นไปเยี่ยมญาติเมืองเชียงใหม่ อันเป็นครั้งแรกที่กระบวนพระประเทียบจะได้ไปทางไกลถึงปานนั้น จึงโปรดฯ ให้พระยาอนุชิตฯ เป็นหัวหน้ากำกับกระบวนขึ้นไปในครั้งนั้น ก็สามารถรักษาการเรียบร้อยตลอดจนกลับคืนมาถึงกรุงเทพ ฯ

เมื่อพระยาอนุชิตชาญไชยรับราชการในรัชกาลที่ ๕ มีบำเหน็จความชอบ ได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่าง ๆ หลายชั้นเป็นลำดับมา จะพระรณแต่ชั้นสูงสุดที่ได้รับพระราชทาน คือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๓ มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ จุลจอมเกล้าชั้นที่ ๒ พิเศษ เหนียบุญคุณภูมีมาลาเฉลิมราชการแผ่นดินแลเฉลิมราชการในพระองค์ เหนียบุญรัตนารณชั้นที่ ๓ เหนียบุญปราบช้อ เหนียบุญจักรมาลา แลเหนียบุญการพระราชพิธีที่ได้รับพระราชทานโดยบันดาศักดิ์อีกหลายอย่าง

ถึงรัชกาลปัจจุบัน เมื่อทรงพระเชษฐภคีมพระตำรว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนุชิตชาญไชยมียศเป็นพระตำรวเอก แลเป็นตำแหน่งสมุหพระตำรว ได้พระราชทานเหนียบุญรัตนารณชั้นที่ ๓ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นชั้นที่ ๒ กับทั้งเพิ่มอักษรพระนามชั้นที่ ๓ ประทับเพชร โดยเป็นผู้ซึ่งชอบพระราชอิสริยาภรณ์ทรงพระกรุณา มาแต่ในรัชกาลก่อน อนึ่งเมื่อทรงตั้งคณะเสียดำ พระยาอนุชิตฯ ยายมากอยู่แล้วสมัคเข้าเป็นสมาชิก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทั้งให้เป็นนายหมู่ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นนายหมวดในกรมเสียดำหลวงด้วย

พระยาอนุชิตชาญไชยได้รับราชการประจำในที่ต่าง ๆ ตั้งแต่เป็นพลทหารมหาดเล็ก จนเป็นสมุหพระตำรวจตลอดมา รวมเวลา ๔๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ เกิดอาการป่วยไข้เรื้อรังทุพพลภาพ ไม่สามารถจะรับราชการประจำที่ได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเบี้ยบำนาญแต่นั้นมาจนตลอดอายุ

คุณหญิงเซยเกิดในรัชกาลที่ ๔ เมื่อฉวันจันทร์ที่ ๒๘ พฤศจิกายน ปีมะเมียสัมฤทธิ์ศก พ.ศ. ๒๔๐๓ เป็นธิดาพระยาอนุชิตชาญไชย (สัง) สกลสุวรรณทัต คุณหญิงเกสรเป็นมารดา มีพี่น้องรับราชการ มีบันทึกทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายในหลายคน จะกล่าวถึงแต่ยังมีตัวอยู่ขณะนี้ คือ เจ้าจอมลมาัยรัชกาลที่ ๕ เป็นพี่คน ๓ มหาอำมาตย์โท พระยาธรรมสภากรบรณีย์ (จุ้ย) อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ เป็นน้องคน ๓ ส่วนคุณหญิงเซยนั้น บิดามารดาได้ยกให้แต่งงานวิวาหมงคลกับพระยาอนุชิตชาญไชย (สาย) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ แต่สามียังเป็นทนายสรรพเรื่องเศษในกรมทหารมหาดเล็ก อยู่ด้วยกันมีบุตรธิดา ๓ คน คือ คุณหญิงลาลี ยะมาภัยคน ๑ นางสาวสำรวลคน ๑ พระยาบุรณราชู (ชวน) คน ๑ คุณหญิงเซยได้ปกครองบ้านเรือนเลี้ยงบุตรธิดาแลบริวารชน ช่วยภาระธุระของสามีตามหน้าที่แม่เจ้าเรือนโดยธรรมจรรยาสามารถ เป็นเหตุให้เจริญสุขสมบูรณ์ มาด้วยกันกับสามีโดยลำคัย จนถึงได้เป็นคุณหญิงมีบันดาศักดิ์ รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าชั้นที่ ๓ เมื่อรัชกาลที่ ๕ แลได้เห็นบุตรธิดาออกเรือนเป็นอิสระประกอบด้วยเกียรติคุณสมความหวังที่ได้บำรุงเลี้ยงมาด้วยประการทั้งปวง

ญ

พระยาอนุชิต ๑ กับคุณหญิงเซยอยู่ด้วยกันมาโดยสวัสดิภาพ
จนอายุล่วงเข้าเขตรบห้าฉัณษาด้วยกัน คุณหญิงเซยมีอาการช่วยเก็บ
เรอรัยอยู่ช้านาน พอได้บำเพ็ญการกุศลของอายุครบ ๖๐ ทศแล้ว
ก็ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๓ พระยาอนุชิต ๑
สามิ รักษาพลไว้ที่บ้านเรือน หวังจะรอพระยาบุรุษรัตนราชฐ์ผู้เป็นบุตร
ใหญ่ซึ่งไปราชการณะประเทศยุโรป กลับมาเมื่อใดจึงจะช่วยกันจัดการ
ปลงศพ แต่ในระหว่างนั้น ครั้นล่วงเวลามาได้ ๒ ปี พระยาอนุชิต ๑
ช่วยเป็นยังชีพจนถึงอนิจกรรมลงเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓
คำนวณอายุได้ ๖๕ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศ
แปดเหลี่ยมประดับศพเป็นเกียรติยศพิเศษเสมอเจ้าพระยาชั้นรองเสนาบดี
โดยทรงพระราชดำริว่าเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งได้มีบำเหน็จความ
ชอบมามากแต่หนึ่งหลัง

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๕ นี้ พระยาบุรุษรัตนราชฐ์มีโอกาศในหน้าที่ราชการ
จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกลับมาจัดการปลงศพพิทักษ์มารดา
ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ความประสงค์ ทรงพระอนุสรคำนึงถึง
ความชอบของพระยาอนุชิตชาญไชยแลพระยาบุรุษรัตนราชฐ์ ทั้งความ
สามิภักดิ์ของคุณหญิงเซยอนุชิตชาญไชย ซึ่งได้สนองพระเดช
พระคุณมาโดยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมาเป็นิจ คงปรากฏ
อยู่ในพระราชหัตถเลขาถึงพระยาบุรุษรัตนราชฐ์ เมื่อคุณหญิงเซยอนุชิต
ชาญไชยถึงแก่กรรม แลพระราชหัตถเลขาถึงคุณหญิงสาลี ยะมาภัย
เมื่อพระยาอนุชิตชาญไชยถึงอนิจกรรม ซึ่งได้จำลองสำเนาพิมพ์ไว้
ข้างท้ายค่านันนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเกียรติยศ

พิเศษในการศพ คือ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างเมรุ
ปลงศพพระที่สุสานวัดเทพศิรินทราวาส อันเป็นที่สำหรับทำพระเมรุเจ้า
นาย ฤๅเฉพาะศพผู้ซึ่งทรงยกย่องเกียรติยศนั้น แลพระราชทาน
โกฐรูประคับศพคุณหญิงเชยอนุชิตชาญไชย อย่างศพนารถาเสนาบดี
ให้เป็นเกียรติยศแก่พระยาวันวราชรัฐเป็นบุตร ทั้งทรงเสกพระราช
ประสงค์จะเสด็จไปพระราชทานเพลิงศพทั้ง ๒ นั้นด้วย

งานปลงศพพระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงห์เสนี) กับศพ
คุณหญิงเชยอนุชิตชาญไชย กำหนดวันที่ ๑๒ ธันวาคม เวลาค่ำจะได้
ชักศพจากที่ขบวนไปยังพระเมรุสุสานวัดเทพศิรินทราวาส ครั้นถึงวันที่ ๑๓
ธันวาคม เวลาบ่ายจะได้พระราชทานเพลิงศพ สิ้นเนื้อความในเรื่อง
ประวัติพระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงห์เสนี) กับประวัติคุณหญิงเชย
อนุชิตชาญไชยเท่านั้น

กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ขออนุโมทนาคุณคุณนาย
ทักษิณานุปทาน ซึ่งบุตรธิดาได้จัดการปลงศพสนองคุณพระยาอนุชิต
ชาญไชย แลศพคุณหญิงเชยอนุชิตชาญไชยผู้บิดามารดา โดยความ
กตัญญูกตเวที แลได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้ได้อ่านกันแพร่หลาย เชื่อ
ว่าท่านทั้งหลายที่ได้รับสมุดเล่มนี้ไป คงจะอนุโมทนาด้วยทั่วกัน

๑๖ มกราคม ๒๔๖๕ สถานนายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

សង្ខេបនិពន្ធ
ចំពោះ ២៨ អនុស្សាវរីយ៍
អ. ឆ. ២៤៦១

ព័ន្ធភាសាប្បវិទ្យា

ចៅឯកការនឹងតែងតាំងអំពី
អំពីស្ថានភាពទាក់ទង ទាំងអស់
នូវប្រទេសស្រុក តែងតាំងស្ថាប័ន
ស្ថាប័ននេះ គួរតែមានប្រភព
ស្ថាប័នតែងតាំងស្ថាប័នស្ថាប័ន
នានា, ពោលគឺជាប្រភពនៃ
ទាំងអស់ការងារនេះ។

ចៅឯកការនឹងតែងតាំង
អាស័យដ្ឋានស្ថាប័នស្ថាប័ន

អរម្ភដល់រូបរាង ទស្សនៈ និងការងារ
នៃអង្គការដែលបានបង្កើតឡើង
នេះ។

លោក.

ฉบับที่ ๓

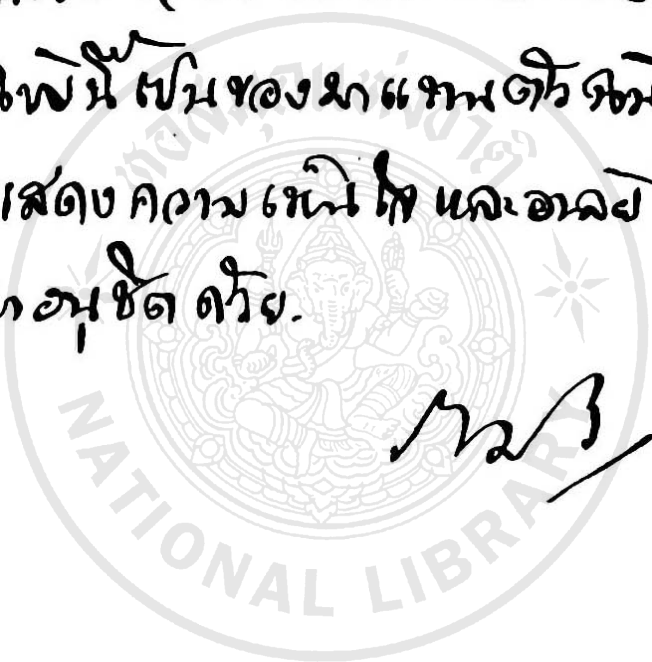
අධිකාරී වූ අග්‍රාමාත්‍ය, ආ.ම.ප.වෙත

શ્રી ૯૯ મંત્રો

អ្នក តែ ប៉ុន្មាន អាយុ បោះ ចោល
 អាហារ ចម្អិន ថ្ងៃ ថ្ងៃ ទៅ ខ្លួន ឈាម
 ក្នុង ក្បាល, រូង ក្បាល ឆ្អឹង ឆ្អឹង ឆ្អឹង
 តែ ទឹក បរិសុទ្ធ ណា, ឈាម ចេញ ពី
 ចិត្ត អាហារ ចម្អិន ខ្លួន ទៅ បរិសុទ្ធ ក្នុង
 គោរព ភាគ ក្បាល, បុគ្គល ឆ្អឹង បុគ្គល
 អាហារ ចម្អិន ក៏ បរិសុទ្ធ ក្នុង រូង ក្បាល
 ក្នុង គោរព ភាគ ក្បាល ទឹក បរិសុទ្ធ ១០ ទៅ ២០
 ក្បាល ទឹក បរិសុទ្ធ ឆ្អឹង ឆ្អឹង ឆ្អឹង
 សុខ ភាគ ក្បាល, ឆ្អឹង ក្បាល ឆ្អឹង ក្បាល

លេខ ១៧៦ ក្រសួងប្រឹក្សាភិបាល
លេខ. ១០ អនក្រសួង ក្រសួងកសិកម្ម
រុក្ខាប្រមាញ់ និងនេសាទ
ក្រសួង រ៉ែ និងថាមពល
អគ្គនាយកដ្ឋាន រ៉ែ និងថាមពល
ស្ថាប័ន ក្រសួង រ៉ែ និងថាមពល
បាងកក ថៃ.

លេខ ១៧៦

สารบัญเรื่อง

ร่ายแลโคลงยานแพนคนำหน้า พระยาศรีสุนทรโวหารแต่ง	หน้า	๓
รูปที่ ๑ ภาพสร้างกรุงศรีอยุธยา โคลงพระราชนิพนธ์	,,	๖
รูปที่ ๒ ภาพสมเด็จพระรามาธิบดีเมืองเชียงใหม่ โคลง กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	,,	๗
รูปที่ ๓ ภาพสมเด็จพระรามาธิบดีเมืองลพบุรี โคลง กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	,,	๘
รูปที่ ๔ ภาพเจ้าอ้ายเจ้ายี่ชนช้าง โคลงกรมหลวง ประจักษ์ศิลปาคม	,,	๙
รูปที่ ๕ ภาพพระอินทราชาชนช้างกับหมื่นนคร โคลง หม่อมเจ้าประภากร	,,	๑๐
รูปที่ ๖ ภาพสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงหล่อพระศรี สรวเพชญ์ โคลงพระยาอัครพันธ์ โสภณ	,,	๑๒
รูปที่ ๗ ภาพพระยอดฟ้าเสด็จออกทอดพระเนตรช้างบำรุง โคลงพระยาอัครพันธ์ โสภณ	,,	๑๓
รูปที่ ๘ ภาพพระเทวีบรมราชเลียงเทยน์ โคลงเจ้าพระยา ศรีธรรมาธิราช	,,	๑๔
รูปที่ ๙ ภาพขุนพิเรนทรเทพกับพวกจับขุนวรวงศาธิราช โคลงเจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช	,,	๑๕
รูปที่ ๑๐ ภาพพระสุริโยไทยจากคอช้าง โคลงพระราชนิพนธ์	,,	๑๖
รูปที่ ๑๑ ภาพไทยเอายืนใหญ่ลงสำเภาอิงกองทัพพระเจ้า หงสาวดี โคลงกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม	,,	๑๗

(๒)

รูปที่ ๑๒	ภาพไทยยั้งยืนใหญ่ถูกกิ่งโพธิ์ในค่ายพระเจ้าหงสาวดี โคลงกรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์	หน้า ๑๙
รูปที่ ๑๓	ภาพช้างพลายศรีมงคลพลายมงคลทวยอาละวาด โคลงสมเด็จพระมหาพรยาเทววงค์วโรปการ	„ ๒๐
รูปที่ ๑๔	ภาพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงคล้องไค้ช้างเผือก แม่ลูก โคลงกรมพระสมมตอมรินทร์	„ ๒๑
รูปที่ ๑๕	ภาพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับพระเจ้าหงสาวดี ทรงทำสัตย์กันที่พลับพลา โคลงหม่อมเจ้าวิชกรินทร์	„ ๒๒
รูปที่ ๑๖	ภาพพระมหาธรรมราชาปล่อยแพไฟ โคลงกรมหมื่น สถิตย์ธำรงสวัสดิ์	„ ๒๓
รูปที่ ๑๗	ภาพพระเจ้าหงสาวดีให้ขลุ่ยโหม่งเข้าตีพระนคร โคลงกรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์	„ ๒๔
รูปที่ ๑๘	ภาพพระเจ้าหงสาวดีให้ถมถนนข้ามน้ำ โคลง กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์	„ ๒๕
รูปที่ ๑๙	ภาพพระมหาธรรมราชาอาสาเรจากความเมื่อง โคลงพระราชนิพนธ์	„ ๒๖
รูปที่ ๒๐	ภาพกองทัพไทยยิงพระจำปาธิราช โคลงหลวง ราชพงศ์ภักดี	„ ๒๗
รูปที่ ๒๑	ภาพสมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาเงินจันตุ โคลงพระราชนิพนธ์	„ ๒๘
รูปที่ ๒๒	ภาพสมเด็จพระนเรศวรทรงขึ้นข้ามแม่น้ำสาโง โคลงพระราชนิพนธ์	„ ๒๙

(๓)

รูปที่ ๒๓	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ โคลง พระยาราชสีมการากร	หน้า ๓๐
รูปที่ ๒๔	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ในเรือ โคลงกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย	„ ๓๓
รูปที่ ๒๕	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ โคลงกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย	„ ๓๒
รูปที่ ๒๖	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ โคลงสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช	„ ๓๓
รูปที่ ๒๗	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ พระยาพนปรีชา	„ ๓๔
รูปที่ ๒๘	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ หงสาวดี โคลงพระพิณสุธารา	„ ๓๕
รูปที่ ๒๙	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ อุปราชา โคลงกรมหลวงพิชิตปรีชากร	„ ๓๖
รูปที่ ๓๐	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ โคลงพระพิณสุธารา	„ ๓๘
รูปที่ ๓๑	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ โคลงพระยาอภัยพิริยชาต	„ ๓๙
รูปที่ ๓๒	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ โคลงพระอมรินทร	„ ๔๐
รูปที่ ๓๓	ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชขึ้นช้างใหม่ พระยาราชสีมการากร	„ ๔๑

(๕)

รูปที่ ๓๔	ภาพสมเด็จพระนเรศวรทรงทำพิธีปฐมกรรม โคลง หลวงราชวงศ์ภักดี	หน้า ๔๒
รูปที่ ๓๕	ภาพสมเด็จพระนเรศวรเสด็จเลียบเมืองลแวก โคลงกรมพระสมมตอมรินทร์	„ ๔๓
รูปที่ ๓๖	ภาพสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปค้ำเมืองหงสาวดี โคลงกรมหลวงอภัยรอกมเทศ	„ ๔๔
รูปที่ ๓๗	ภาพพวกลัวเมืองท่าสัตตยวาศสมเด็จพระนเรศวร ที่เมืองลำพูน โคลงหม่อมเจ้าประภากร	„ ๔๕
รูปที่ ๓๘	ภาพทุกแซกเมืองไทรเข้าเฝ้าสมเด็จพระเอกาทศรถ โคลงพระองค์เจ้าอลังการ	„ ๔๖
รูปที่ ๓๙	ภาพพระพิมลธรรมเป็นขบถต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้า ศรีเสาวภาคย์ โคลงกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม	„ ๔๗
รูปที่ ๔๐	ภาพขุนเข้าพระราชวังสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม โคลงเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช	„ ๔๘
รูปที่ ๔๑	ภาพเจ้าพระยากระลาโหมเป็นขบถต่อสมเด็จพระ พระเชษฐาธิราช โคลงพระยาราชโยธา	„ ๔๙
รูปที่ ๔๒	ภาพพระนารายณ์ยกเข้าไปตีพระราชวังสมเด็จพระ พระศรีสุธรรมราชา โคลงพระยามนุสารสาครบัญชา	„ ๕๐
รูปที่ ๔๓	ภาพราชทูตไทยไปเมืองฝรั่งเศส โคลงกรมขุน พิทยลาภพฤฒิธาดา	„ ๕๑
รูปที่ ๔๔	ภาพพระยาสิทธิราชเดโชไชยค้ำค่ายพม่า โคลง พระยาพนปรีชา	„ ๕๒

(๕)

รูปที่ ๔๕	ภาพสมเด็จพระนารายณ์สมโภชพระยาเศนทร ฉัททันต์ ช้างเผือก โคลงพระยาราชโยธา	หน้า ๕๓
รูปที่ ๔๖	ภาพสมเด็จพระนารายณ์เสด็จขึ้นเมืองเชียงใหม่ โคลงเจ้าพระยาศรีธรรมราช	„ ๕๔
รูปที่ ๔๗	ภาพหลวงศรีศักดิ์ชกเจ้าพระยาวิชเยนทร์ โคลง หม่อมเจ้ากรรเจียก	„ ๕๕
รูปที่ ๔๘	ภาพเจ้าพระยาวิชเยนทร์ซึ่งขึ้นพระพิรุณแสนห้า โคลงพระยาโอวาทวรทิ	„ ๕๖
รูปที่ ๔๙	ภาพพระเพทราชาขึ้นม้าแดงพะยัค โคลงพระยา โอวาทวรทิ	„ ๕๗
รูปที่ ๕๐	ภาพหลวงศรีศักดิ์ล้อมคอกพระเจ้าเหา โคลง หลวงภิรมย์โกษา	„ ๕๘
รูปที่ ๕๑	ภาพพวกพระเพทราชาจับเจ้าพระยาวิชเยนทร์ โคลงกรมหมื่นวิจิตรวรณปริชา	„ ๕๙
รูปที่ ๕๒	ภาพชักพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์ โคลง กรมหมื่นปราชญ์	„ ๖๐
รูปที่ ๕๓	ภาพอ้ายธรรมเถียรเป็นขบถต่อสมเด็จพระเพทราชา โคลงกรมหลวงอภัยรุมเตช	„ ๖๑
รูปที่ ๕๔	ภาพกองทัพกรุงศรีเมืองนครศรีธรรมราช โคลง พระองค์เจ้าอลังการ	„ ๖๒
รูปที่ ๕๕	ภาพพระเจ้าเสือเสด็จทรงช้างข้ามบึงหลวง โคลง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์	„ ๖๓

(๖)

รูปที่ ๕๖	ภาพพันท้ายนรสิงห์ถวายชีวิตต่อพระเจ้าเสือ โคลงกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	หน้า ๖๔
รูปที่ ๕๗	ภาพช้างทรงพระมหาอุปราชแห่งช้างพระที่นั่งพระเจ้า ท้ายสระ โคลงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครานุรักษ์	,, ๖๕
รูปที่ ๕๘	ภาพพระยาราชสงครามชลอพระนอนวัดป่าโมกข์ โคลงสมเด็จพระมหาเทววงศ์วโรปการ	,, ๖๖
รูปที่ ๕๙	ภาพขุนชำนาญสู้กับพระอนันต์ โคลงเจ้าพระยาศรี ธรรมาธิราช	,, ๖๗
รูปที่ ๖๐	ภาพพระยาไทรถวายช้างเผือกเลี้ยงครยแก่พระเจ้า เอกทัศ โคลงกรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ	,, ๖๘
รูปที่ ๖๑	ภาพปลงปืนถวายบนกระโจมเทศแก่พระเจ้าเอกทัศ โคลงกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	,, ๖๙
รูปที่ ๖๒	ภาพพระยาวชิรปราการกัณฑ์ทหาร ๕ ม้ารบพม่า ๓๐ ม้า โคลงพระราชนิพนธ์	,, ๗๐
รูปที่ ๖๓	ภาพพระยาวชิรปราการรบพม่าในพงแกม โคลงหม่อมเจ้าชายคำ	,, ๗๑
รูปที่ ๖๔	ภาพเจ้าตากตีค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น โคลง เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ	,, ๗๒
รูปที่ ๖๕	ภาพพระยาตานีสั่งตัวเจ้านครถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี โคลงพระยาศรีสุนทรโวหาร	,, ๗๓

(๗)

รูปที่ ๖๖	ภาพพระเจ้ากรุงธนบุรีที่เมืองสรวงบุรี โคลงพระยาอภัยพลภักดิ์	หน้า ๗๔
รูปที่ ๖๗	ภาพพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จที่เมืองพุทไธยมาศ โคลงพระยาราชสัมภารากร	,, ๗๕
รูปที่ ๖๘	ภาพพม่าค่ายเขาบางแก้วยอมแพ้พระเจ้ากรุงธนบุรี โคลงเจ้าพระยาศรีธรรมราช	,, ๗๖
รูปที่ ๖๙	ภาพนายขนมต้มชักพม่าถวายตัวพระเจ้าอริวง โคลงกรมหลวงพิชิตปรีชากร	,, ๗๗
รูปที่ ๗๐	ภาพอะแซห่วนักศกัศวเจ้าพระยาจักรี โคลง กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์	,, ๗๘
รูปที่ ๗๑	ภาพแห่พระแก้วมรกตแลพระบางลงมากกรุงธนบุรี โคลงพระอมรสินอฟ	,, ๗๙
รูปที่ ๗๒	ภาพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสด็จจากเมืองเขมร โคลงพระราชนิพนธ์	,, ๘๐
รูปที่ ๗๓	ภาพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ปราบดาภิเษก โคลงสมเด็จพระยาเทววงศ์ วโรปการ	,, ๘๒
รูปที่ ๗๔	ภาพกองทัพไทยยิงปืนลูกไม้พม่าค่ายพม่า โคลง กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม	,, ๘๓
รูปที่ ๗๕	ภาพกรมพระราชวังหลังรับพม่าถวาย โคลง เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ	,, ๘๔

(๘)

รูปที่ ๘๖	ภาพท้าวเทพสตรีรักษาเมืองกลาง ไคลงกรมขุน พิทยลาภพฤฒิธาดา	หน้า ๘๕
รูปที่ ๘๗	ภาพกองทัพไทยที่เมืองตานีได้ชัยชนะใหญ่ ไคลงพระยา มุนสารสาครบัญชา	,, ๘๖
รูปที่ ๘๘	ภาพกองทัพไทยที่ค่ายพม่าที่ค่ายลสามสย ไคลง เจ้าพระยาศรีธรรมาธิราช	,, ๘๗
รูปที่ ๘๙	ภาพกองทัพไทยที่ค่ายยกภาพพม่าที่เมืองทวาย ไคลงพระราชนิพนธ์	,, ๘๘
รูปที่ ๙๐	ภาพกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไป ทรงปฏิสังขรณ์มณฑลพระพุทธรูป ไคลงพระยา สโมสรรพรพการ	,, ๘๙
รูปที่ ๙๑	ภาพทำสังคายนาที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ ไคลง กรมพระตำรวจราชานภาพ	,, ๙๐
รูปที่ ๙๒	ภาพไฟไหม้อินทราภิเษกมหาปราสาท ไคลง กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ	,, ๙๑
รูปที่ ๙๓	ภาพเจ้าเวียงจันทน์อาสาตีเมืองหลวงพระบาง ไคลงพระองค์เจ้าอลังการ	,, ๙๒
รูปที่ ๙๔	ภาพกระจากใหญ่ยชาถันจันทเทศน์มหาชาติในรัชกาล ที่ ๓ ไคลงกรมหมื่นปราชญ์	,, ๙๓
รูปที่ ๙๕	ภาพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทรง หล่อขันทนารายณ์สังหาร ไคลงพระยาศรีสุนทรโวหาร	,, ๙๔

(๘)

รูปที่ ๘๖ ภาพอุปราชาภิเษกกรมหลวงอิศรสุนทรเป็นกรมพระ ราชวังบวร ฯ โคลงพระราชนิพนธ์	หน้า ๘๕
รูปที่ ๘๗ ภาพฉลองพระศรีศากยมุนีที่นำคำหนักแพ โคลง พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์	,, ๘๖
รูปที่ ๘๘ ภาพโสกันต์เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี โคลงกรมหมื่น ปราบปรบักษ์	,, ๘๗
รูปที่ ๘๙ ภาพของเชิงสือสามิภักดิ์ต่อกรุงสยาม โคลง กรมพระกำแพงราชานุภาพ	,, ๘๘
รูปที่ ๙๐ ภาพพระราชพิธีลงทรงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ พระจอม เกล้าเจ้าอยู่หัว โคลงสมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยา ภาณุพันธุวงศ์วรเดช	,, ๘๙
รูปที่ ๙๑ ภาพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวช เป็นสามเณร โคลงสมเด็จพระบวรราชบุญวาทย์	,, ๙๐
รูปที่ ๙๒ ภาพกัปตันเซนรีเบอรัน ทูตอังกฤษ เข้าเฝ้าพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โคลงกรมหลวง ยสินทรไพศาลโสภณ	,, ๙๑
ร่ายประชันโคลง พระยาศรีสุนทรโวหารแต่ง	,, ๙๒
ร่ายแถลงนามผู้แต่งโคลง พระยาศรีสุนทรโวหารแต่ง	,, ๙๓

สารบัญ

- ๑ พระราชนิพนธ์ หน้า ๖,๓๖,๕๖,๕๘,๕๙,๖๐,๖๑,๖๒,๖๔,๖๕,
- ๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช หน้า ๓๓,๔๔,
- ๓ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต หน้า ๖๓,๖๕,
- ๔ กรมหลวงชินนพรไพศาลโสภณ หน้า ๓๐๓
- ๕ กรมหลวงพิษิตประจักษ์กร หน้า ๓๖,๗๗,
- ๖ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช หน้า ๔๔,๖๓,
- ๗ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม หน้า ๘,๓๘,๔๗,๗๓,
- ๘ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ หน้า ๖๘,๘๓,
- ๙ สมเด็จพระบรมราชาธิบดีศรีไชยการ หน้า ๕๐,๖๖,๗๒,
- ๑๐ สมเด็จพระบรมราชาธิบดีศรีไชยการ หน้า ๓๐๐
- ๑๑ กรมพระสมมตอมรินทร์ หน้า ๒๓,๔๓,
- ๑๒ กรมหมื่นวิจิตรวรณประจักษ์ หน้า ๕๕
- ๑๓ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ หน้า ๗,๘,๖๔,๖๕,๗๗,
- ๑๔ กรมพระกำแพงราชานุภาพ หน้า ๘๐,๘๘,
- ๑๕ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ หน้า ๘๖
- ๑๖ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา หน้า ๕๓,๘๕,
- ๑๗ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย หน้า ๓๓,๓๕,
- ๑๘ กรมหมื่นสวัสดียามหัย หน้า ๓๘,๔๓,๕๔,๕๕,
- ๑๙ กรมหมื่นปราบปราม หน้า ๖๐,๘๓,๘๗,
- ๒๐ พระองค์เจ้าอลังการ หน้า ๔๖,๖๕,๗๕,

(คก)

- ๒๑ หม่อมเจ้าประภากร น้า ๓๐,๔๕,
๒๒ หม่อมเจ้าวัชรินทร์ น้า ๒๒
๒๓ หม่อมเจ้ากรรเจียก น้า ๕๕
๒๔ หม่อมเจ้าชายคำ น้า ๗๓
๒๕ เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ น้า ๗๒,๗๔,
๒๖ เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช น้า ๓๔,๓๕,๔๘,๕๔,๖๗,๗๖,๗๗,
๒๗ พระยาศรีสุนทรโวหาร น้า ๗๓,๗๔,
๒๘ พระยาอัครพันธ์ุโสภณ น้า ๓๒,๓๓,
๒๙ พระยาสมุสสรพการ น้า ๘๘
๓๐ พระยาพนปรีชา น้า ๓๔,๕๒,
๓๑ พระยาราชสัมภารากร น้า ๓๐,๔๓,๗๕,
๓๒ พระยาภิษิตชาญบุท น้า ๓๘
๓๓ พระยามนัสสารสาครบัญชา น้า ๕๐,๘๖,
๓๔ พระยาอภัยพลภักดิ์ น้า ๗๔
๓๕ พระยาราชโยธา น้า ๔๘,๕๓,
๓๖ พระยาโอวาทวรกี น้า ๕๖,๕๗,
๓๗ พระนิสินาราน น้า ๓๕,๓๗,
๓๘ พระอมรสินขพ น้า ๔๐,๗๘,
๓๙ หลวงราชพงศ์ภักดิ์ น้า ๒๗,๔๒,
๔๐ หลวงภิรมย์โกษา น้า ๕๗

ร่ายนำ ไคลงภาพพระราชพงศาวดาร

๑ ศรีสวัสดิชัยศักดิ์
พันสองร้อยสี่สิบเก้า
ขลุ่ยขลุ่ยนพศก
พระบาทบรมนรินทร์
มหิศรวิศรกระษัตริย์
บรมนารถทรงอนุสร
ครั้งโบราณชโยธิยา
โกสินทรผลัดขีรี
ทรงศักดิ์ทาสภาพ
แผ่แผ่นดินใหญ่กว้าง
งามรุ่งเรืองปรากฏ
บางทองธรรมเทศา
บางพระองค์ปรีชา
ชัยบุญญิตยธรรม
ล้วนเป็นบรรพตถาน
พระคุณมีสยาม
ยังอีกหมู่เสวกามาตย์

บันลึกราชน้อย
นัยในคำปรทยัน
จอมกิลกสยามราช
ปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
เบญจมรัชฉัตรราช
ถึงภรณ์นฤบาล
สืบเนื่องมาดังกรงรัตน
พระคุณมีนานา
ไต่ปรัมปราไพรีนทร์
สรรพก่อสร้างบ้านเมือง
พระเกียรติยศหลากกัน
บางเรื่องฤทธิรณรงค์
ทั้งมาตราพิภักดิ์
สอยเลือกสรวดองถวน
ในกิจการแสงศก
แก่ชนะตาภายหลัง
ทองอาจสงคราม

แลมี^๕ความสุจริต
ด้วยมูล^๕เค้ากัญญ
หนึ่ง^๕รู้รอบราชกิจ
หนึ่ง^๕สันดานมั่นคง
ควร^๕ประจักษ์^๕บรรเจิด
หนึ่ง^๕พระประสงค์^๕จะบำรุง
ร^๕ร^๕รงงาม^๕เอี่ยม^๕สอาด
ล้วน^๕วิจิตร^๕พิง^๕ชม
จะ^๕ใคร^๕ทรง^๕ทำ^๕นุก
แห่ง^๕นัก^๕ปราช^๕ญ^๕กา^๕พย์^๕โคลง
เพื่อ^๕บรรเจิด^๕เกียร^๕ติยศ
สม^๕เด็จ^๕จ^๕ร^๕รม^๕ิก^๕ราช
คว^๕แล้ว^๕คว^๕ส^๕เห็น^๕อ^๕เกล้า
ส^๕ร้อย^๕เสริม^๕แซม^๕ถวัล^๕ย^๕วงศ์
มี^๕อำนาจ^๕บัญชา
ชา^๕ณ^๕ฉ^๕ลา^๕ก^๕เชิง^๕ลาย
ต^๕ก^๕เป็น^๕ระ^๕บะ^๕คาม^๕เรือ^๕ง
แบ่ง^๕เป็น^๕ข^๕าน^๕ข^๕ัน^๕ท^๕อน
ข^๕ัน^๕ลง^๕กร^๕อบ^๕กระ^๕งก
เก^๕้า^๕ส^๕ิบ^๕ส^๕อง^๕ข^๕าน^๕บ^๕ร^๕ร^๕ง

๒

ทอ^๕ค^๕ชี^๕ว^๕ิ^๕ตร^๕แทน^๕เจ้า
คว^๕ร^๕เช^๕ิด^๕ช^๕ู^๕ความ^๕ช^๕อบ
บ^๕พล^๕ง^๕ผ^๕ิ^๕ท^๕ร^๕า^๕ช^๕การ
ก^๕ว^๕ย^๕จ^๕ำ^๕น^๕ง^๕ส^๕ว^๕าม^๕ิ^๕ภ^๕ก^๕ิ^๕
ช^๕ู^๕ช^๕อ^๕เช^๕ิด^๕แบ^๕ย^๕ค^๕ำ^๕ร^๕ง
ผ^๕ก^๕ง^๕ผ^๕ม^๕อ^๕ข^๕ำ^๕ง^๕ส^๕ย^๕าม
เชิง^๕ฉ^๕ลา^๕ก^๕ลาย^๕บ^๕ร^๕ะ^๕ท^๕ิ^๕ษ^๕ฐ^๕
หนึ่ง^๕พระ^๕บ^๕ร^๕ม^๕ร^๕า^๕ช^๕ป^๕ระ^๕ส^๕ง^๕ค^๕
ปล^๕ก^๕ป^๕ริ^๕ชา^๕เชิง^๕ฉ^๕ลา^๕ก^๕
เพื่อ^๕ช^๕ระ^๕โล^๕ง^๕ช^๕เช^๕ิด^๕
ให้^๕ป^๕ร^๕าก^๕ฎ^๕ย^๕าว^๕วัน
พระ^๕บ^๕า^๕ท^๕ท^๕ร^๕ง^๕ค^๕ำ^๕ว^๕ิ^๕ท^๕
ให้^๕พระ^๕องค์^๕เจ้า^๕ท^๕อง^๕แ^๕ก^๕ม
ผู้^๕ค^๕ำ^๕ร^๕ง^๕การ^๕เช^๕ียน^๕ว^๕า^๕ค^๕
ให้^๕จ^๕ัก^๕หา^๕ข^๕ำ^๕ง^๕จิ^๕ตร^๕การ^๕
เช^๕ียน^๕ภ^๕า^๕พ^๕ห^๕มา^๕ย^๕ตาม^๕กะ
เน^๕อง^๕ใน^๕ร^๕า^๕ช^๕พ^๕ง^๕ค^๕าว^๕การ^๕
เป^๕น^๕ค^๕อน^๕ค^๕อน^๕ตาม^๕ป^๕ระ^๕ส^๕ง^๕ค^๕
ร^๕วม^๕ส^๕า^๕ธ^๕ก^๕ป^๕ระ^๕มา^๕ณ^๕
ท^๕ร^๕ง^๕เพ^๕ิ^๕บ^๕ร^๕ท^๕ร^๕ง^๕พระ^๕นิ^๕พน^๕ธ^๕

โคลงขลุ่ยขลุ่ยเรื่อง

ยานละลี้โคลงขลุ่ย

นัยยานอ้างเก้ายาน

ให้เลือกจักจินตกระวี

รู้ถ้วนดั่งทางกลอน

พระราชนิพนธ์

หม่อมมาตยาเสวก

ล้วนปรากฏกลเสลง

วิจิตรคือนมาแต่ง

ทูลเกล้าถวายทั่วกัน

เขียนขลุ่ยโคลงประจำฉาก

เจ้าพนักงานตรวจริบ

สมเด็จเจ้าราชเธอ

พาหุภิมณีนัย

องค์ที่สถิตบนารด

นัยรวมกันสามพระโกษา

พระอรรคชายาเธอเสาวภาคย์

งานสมทบร่วมสมัย

โคลงกำกับฉากยาน

เรียงรายคานา โดยฉนัง

๓

คฤคิณเอนงสนนิสาร

เพิ่มเติมพจน์หกข้าง

จึงเฝ้าองค์การรัส

มีปรีชาเขาวัวอง

เชื่องอักษรเปรื่องปราค

ยี่สิบสามองค์คณา

นัยสิบหกนามยศ

กาพย์โคลงเพลงเกลากลอน

ตามส่วนแบ่งกะหมาย

โปรดให้สรรหม่อมเสมียน

มีหลากหลายกลไกโวหาร

ไปประทับเมรุมาศ

เจ้าฟ้ายศยศกษัตริย์

รองถัดไปทวีเพชรคัม

นามศิริราชกฤทธิภัณฑ์

อีกพระศฟโสคนามเสนอ

ครั้งนั้นมากพระศฟ

เรียงกันไปตามลำดับ

เจ้าพนักงานชาญฉลาก

หวังประกาศปรากฏ

พระเกียรติยศมหิบาล	๕ ๕ ของเขาราชชัยราช
แลข้าลของบาทบางนาย	๕ เพื่อหญิงชายยลชม
เรีงรรมย์สำราญ	๕ หนึ่งในการเมรุมาศ
ครั้งประหลาดหลายหลาก	๕ โศภณภักไพศาล
ทั้งฐานบริเวณ	๕ แปลกพระเมรุปางบรรพ์
ทุกสิ่งสรรพครุเนตร	๕ งามพิเศษสกพรรณา
ล้วนเคื่อนตาชวนชม	๕ ทุกสิ่งสมสมบุรณ์
เพญเพียบพูนทุกแห่ง	๕ อีกเครื่องแต่งมโหฬาร
ฤทธาธรรพค	๕ เป็นลั่นลคเงอมนง
เป็นครอกโตรกเนินลาค	๕ พฤทธาธรรพค
นัยก้วยหมื่นก้วยพัน	๕ แย่งปันปันเป็นจังหวะ
รวระชะพนาไลย	๕ นำปลื้มใจบำเทง
นำรินเรีงสำราญ	๕ มีอาการหลากหลาย
ทั้งเรีงบรายโคยรอบ	๕ เป็นคั่นชอยเมรุมณฑล
พิศโสภณต่างต่าง	๕ ผมอช่างชาญกิจ
ทำวิจิตรบรรจง	๕ ทั้งมันคงถาวร
องค์อภิศรไศทงศรี	๕ พระราชดำริห์แต่ก
เรื่อนเหล่านเมือเสร์งาน	๕ จะพระราชทานมูลจ้าง
รือไปสร้างใช้การ	๕ โรงพยาบาลรักษาไข้
จะโปรกให้หมอประจำ	๕ อยู่กระทำทุกข์ยา

อยู่รักษาโรคัน	แก่นันตันรชน
ทั่วสาทุกอาณาเขต	ทานพิเศษเกื้อความสุข
ป้องกันทุกขโรคไทย	ทานทั่วไปแก่นรชน
เป็นพระกุศลอุกฤษฐ์	ชูชีวิตนรชาติ
เป็นทานประหลาดหลาก	ขเคยมมีในสยาม
หนึ่งของงามหลายหลาก	ทรงบริจาคการบุญ
ล้วนมีคุณมีค่า	ทุกสิ่งอ่าเอี่ยมงาม
ครามครันเครื่องสังเค็ด	เครื่องสำเริงทานมัย
ขาดรผ้าไตรบริษการ	ล้วนโอฬารของประณีต
เกินจาริตทานสามัญ	เหลือร่าพรรณโอชูอ้าง
พระกุศลทรงสร้าง	พรั่งพร้อมไพร่บุลย์ บงนา ฯ
๑ จรูญรเวชแจ้ง	จิตรการ นฤ
จับแต่กรุง โขวาท	แรกสร้าง
ตลอดกรุงเทพสถาน	ข้างกอก นนา
บันทึก่อนเป็นตอนอ้าง	เหตุล้วนควรแสดง ฯ

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

รูปที่ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑
ภาพสร้างกรุงศรีอยุธยา

๑ แดงปางพระเจ้าอยู่	ทองปรา รกเซย
จักประทุมฐนัครา	ใหม่ยัง
ชีพ่อหมูปฤตมา	จารย์จัก การแซ
กลบขาทวีสุมเพลิงตั้ง	สวดพร้องพุทธมนต์ ฯ
๑ ชนงานชกภาคพื้น	ภูมิณ จลเซย
สยพระสังข์เสวตรกล	กษิรแล้ว
เป้นทักษิณวัฏกล	แสงศก อรรถเซย
เสร์จักจีพื่อแล้ว	สืบสร้างการผอง ฯ
๑ หนองโสนแน่งดินท้าว	เคิมมี ชอนา
ชนานเปลี่ยนนามธานี	เทพไท
ทวาราวดีศรี	ชยธ ยาเซย
กรุงกระษัตริย์สถิตย์ไค้	สรวชัยปลาย ฯ
๑ บรรยายพระยศไท้	อเวศตรี ศวเซย
เฉลิมนิเวศน์ธานี	ภิเศกซ้ำ
รามาธิบดี	นามเพิ่ม พระแซ
ปฐมรัชชัตยเลิศล้ำ	ผ่านหล้าแหล่งสยาม ฯ

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๒ แผ่นดินสมเด็จพระรามาเมศวร
ภาพศิลาเมืองเชียงใหม่

๑ ราเมศวรราชเจ้า	จอมภพ
ยกพยทโยธารบ	รุกข์ล้อม
ตั้งทัพค่ายค่ายกลบ	รอยเขตร เชิงชัย
ขึ้นใหญ่ยิ่งดกข้อม	ปกคลุมลาวทลาย ๗
๑ ฝ่ายเจ้าเชียงใหม่ขึ้น	เชิงเทิน
ถือพัชนีเมิล	หมอกเกล้า
ให้ทหารลั่นธนูเหิน	สารสอ สยามแซ
ขอผลัดศัตว์แล้ว	จักน้อมเมืองถวาย ๗
๑ ขพิตรทลายหลายเล่ห์	ลาวปก
แต่ราชง้อจังก	รบไว้
อย้ายทอสุกกำหนด	ลาวกลบ แข่งแซ
พระชัยทหารไทยให้	หักปล้นผจญเวียง ๗
๑ ไก่เมืองเชียงใหม่ด้วย	บุญฤทธิ์ ทานแล
ภรรยาขอสรรพทิศ	ท้าว
ชนลาวคกขบถคิก	ร้ายล่อ ผนวกชัย
แพ้ฤทธิแพ้ศัตว์	คักแพ้พลสยาม ๗

พระเจ้าเมืองเชียงใหม่น้อยยาเธอ พระองค์เจ้าวรรมณการ

(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

รูปที่ ๓ แผ่นดินสมเด็จพระราเมศวร
ภาพเมืองลแวก

๑ พระยาเขมรมาลอบค้อน	ครวักวน รบนธ
สมเด็จพระราเมศวร	คักกัไท้
ยกทัพพิริยทศขบวน	คักเสด็จ ฌรงค์แซ
ลทัพชัยพลไท้	วิล้างปลัยขอม ฯ
๑ พลไทยไล่รูกลัอม	เมืองราย รบชอ
ทัพหน้าฆ่าเขมรตาย	เกลอนกลง
ทัพหลวงเร่งทหารหลาย	เมืองแย่ง เมืองพ่อ
พระยาลแวกแตกเมืองทง	ทัพจาเรอหน ฯ
๑ ขพิตรเสด็จจากคชให้	พลเข็ค ขนนธ
ถูกหม้อหินเรือระเบ็ค	แบะฮู้
เจ้ากำพชาตะเพ็ค	หนัสค แสงแล
จับแต่อุปราชผู้	ขตรไค้ตัวถวาย ฯ
๑ ตรัสให้กองนำรัง	กำพูช
เลิกทัพกลับกรุงอยุ	เขครไท้
เสร็จศึกปราบขอมทง	วิคพินาค แล้วพ่อ
เผยเขตเขมรมาลวไว้	สืบกำวชาวสยาม ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรรรณากร

(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

๘

รูปที่ ๔ แผ่นดินสมเด็จพระนครินทราชาธิราช
ภาพเจ้าอ้ายเจ้ายี่ชนช้าง

๑ นครินทร์ขันธ์เรศไท	ทิวศคต
สองราชชะวโรต	เรองรู้
วิษยกคชพลท	จรัส กรงนา
เจ้ายี่ทัพ	ยาพร้าวพลัปลา ฯ
๑ เจ้ายี่มาตั้งทัพ	วัดไชย ภูมิเฮย
สองยกเข้ากรงไกร	แต่เข้า
หวังชิงราชมไห	สวรย์แก่ คนนา
ถึงยี่ถ่านช้างเข้า	ปะทะทั้งไททรง ฯ
๑ สององค์ทรงเงือกเงอ	จ้าวขอ
สองฟากสยสองสอ	ชาคม้วย
สองบุญไม่มีภอ	ผ่านภพ แลพ่อ
สองจึงสิ้นชีพทวย	บาปก็คอยผล ฯ
๑ มนตรีอินข่าวเจ้า	มรณา
ต่างทริทริกปัญญา	เสร็จแล้ว
เชิญพระบาทสามพระยา	นุชนารต น้อยเฮย
มาครอบครองกรุงแก้ว	ยกเผ้าเหล่าประชา ฯ
พระเจ้านั่งยาเธอ	กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

รูปที่ ๕ แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ภาพพระอินทราชาชนช้างกับหมื่นนคร

๑ แสดงเดชโอรสเจ้า	จอมสยา มรัฐเชย
นามพระอินทราชา	เฉียบหัว
ปางขุนสรเลียงฮา	สัตย์อพ ยบแฮ
ไปชักทัพเชียงแก้ว	สู่แคว้นแคนสยาม ฯ
๑ สงครามครานันขึ้น	ยกเชียง ใหม่ฮา
คุมทัพหลวงปวงเวียง	ออกล้อม
ถึงพิศณุโลกย์เวียง	ร่ายค่าย พักนอ
จวนรุ่งวันฤกษ์พร้อม	พร้อมปล้นบันเมือง ฯ
๑ เคืองเจกชาวดินโต	เต็มอำนาจเฮย
เชียงใหม่ใจยำดอย	ทัพพัน
ยาครพยหล่มเมืองกำ	แพงเพชร นาฮา
เจกเทียวจกทัพปล้น	ต่างเปลี่ยปลอดชัย ฯ
๑ พระไตรโลกนาถผู้	ผ่านอุทัย
ยินข่าวยกพลรุก	รีบร่ำ
พระอินทราชาคนช	นำทัพ นำนอ
ค้ำทัพพระยาเกียรติกล้า	กลอกเกล้าแตกกระสาย ฯ

หน้า ๑๐ พระอินทราชา ชนช้างกับหนนกร พระยาจินดารังสรรค์ (สาย) เขียน

๓๓

๑ ผายพลพระทัยแก้ว	อัคร อิกนอ
นามหมั่นนครน้า	ทัพั่น
จำรับชัยบุญชู	ชนคช ท่านฤ
ขุนอิทธิกสามชั้น	เสียดลัษมระทมราญ ๑
๑ ปันทหารบรตังภักตร์	พงศ์กระษัตริย์
เคชพระจะเดลิงรัช	สยเซอ
รอนุคัสสสารชิต	ทัพใหญ่ ขวายแซ
เสร็จศึกเล็กพยหเมอ	สู่ค้ำกรงเกิม ๑

หม่อมเจ้าประภากร
(ในสมเด็จพระพุทธเจ้าบรมโกศ)

NATIONAL LIBRARY

รูปที่ ๖ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
ภาพหล่อพระศรีสรรเพชญ์

๑ ชุมชนปกครองแยกเข็ญ	สรียวาร์
วิสาขมาศกฤตประมาณ	ชัศแจ้ง
เขกคกปริจเฉทกาล	คักราช
อัยยัฐตัสถียสัธรัง	สรุปลด้วยหนึ่งหน้า ๗
๑ รามาธิปะเจ้า	จอมธรร มิกเขย
ให้หล่อปฏิมาสรพ	ลักษณะแล้ว
ห้าหมื่นซึ่งสามพัน	ทองหล่อ หนักแซ
นามพระศรีสรรเพชญ์แพรว	เพริศด้วยทรงองค์ ๗
๑ รัศมีตลอดกายาไท	แปดวา สูงแซ
อระสิยเอ็กคอกตรา	ส่วนกว้าง
สี่ศอกกัฏฐปฏิมา	สามศอก กว้างแซ
พร้อมพระพุทธรูปลักษณะอ้าง	โลกย์ล้วนชวนชม ๗
๑ ก้านนำยมาคันน้ำ	เจ็ดสอง ขาเขย
หลังทกเศษสองรอง	ทาบพน
สองร้อยแปดสิบปอง	หกซ้ง รวมแซ
คำห่อพุทธเพชพน	เพ็ชเนอฉอมผิว ๗

พระผดุงศุลกกฤตย์

(พระยาอิศรพันธุ์โสภณ ม.ร.ว. หนู อิศรางกูร ณกรุงเทพ)

รูปที่ ๗ แผ่นดินพระยอดฟ้า
ภาพเสด็จออกทอดพระเนตรช้างบำรุง

๑ ลูกาลศักราชวัน	อัยยัฐต
เก้าสิบฉ่นำกำหนด	เศษท้าย
ชวคสัมฤทธิศักราช	จิตรมาศ
ห้าคำชนบ้าย	ยักพันโสรวาร ฯ
๑ สมเด็จพระชัยยอดฟ้า	เถลิงถวัลย์ ราชแซ
เสด็จพลับพลาสนามบรร	เจ็ดแพรว
ทรงเริ่มพิธีทนต์	คชคู่ บรุงแซ
โดยราชประเพณีแล้ว	กิจเกี่ยวไผทณอม ฯ
๑ สักขีสองคชตัน	ฉัตตัน
งาต่องาประกัน	เจอะเจ
ตามแบบคชศาสตรสร	บรรพฉัย ครอบแซ
เพื่อชจก้อยทวทั้ง	เพิ่มพร้อมส่วสัคผล ฯ
๑ พันเอณูเกิดเหยมการ	ทวยศ
งาพระยาไฟคช	หักสยัน
สามท่อนเมอรรวยจรค	ประตอ กันนา
แสดงว่าโทษร้ายหัน	ประจักษ์แท้ไว้ถึง ฯ

พระผดุงศุลกกฤตย์

(พระยาอิศรพันธุ์โสภณ ม.ร.ว. หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา)

รูปที่ ๙ ตอนขุนวรรวงสำนิราชว่าราชการ
ภาพพระทัยราชาเสียงเทียน

- ๑ พิเรนทรอินทรเทพทั้ง สองสมาณ
ศรัยศหลวงบ้านลาน ตากฟ้า
หม่นราชเสน่หองงาน เรือเอก ไชยเอย
กับพระทัยร่วมหน้า เพียบพร้อมขลุ่ยภาษา ฯ
- ๒ จักเสียงเทียนเทียบให้ เห็นจริง จิตรเอย
ขุนพิเรนทรเทพทั้ง คิห้าม
ผิวกิจหวิภประวิง ตกไป ทำญา
การใหญ่ใจอย่าคร้าม ว่าแล้วลารัล ฯ
- ๓ พระทัยเสียงสัดยแก้ กังขา
เทียบพระทัยราชา หันแล้ว
เทียบขุนวรรวงศา นิราชเล่ม หันเนอ
ในโบสถ์วัดขานแก้ว กอຍเกอกลางคิน ฯ
- ๔ ขณะนั้นขุนใหญ่ซ้าย สอนกลั๊ว โกรธฮือ
ซานหมากคายทั้งถัย ถูกต้อง
เทียบขุนวรรวงศักขัย คาลชน ชมฮา
พอภิกขุช่วยพรพร้อง พระนั้นปล้นหาย ฯ

พระยาราชวรานุกูล

(เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช เวก บุณยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๙ ตอนขุนฉรรวรงค์อิราชว่าราชการ
ภาพขุนพิเรนทรเทพกับพวกจับขุนฉรรวรงค์ ฯ

๑ ขุนฉรรวรงค์อิราชผู้	สิทธิธรรม์ การเซย
ลงสู่นาวาณัน	พริ้งพริ้ม
แม่ศรีสุทนต์	กัษราช บุตรแฮ
เสกษณะเพี้ยกล่อม	จับช้างศึกโขลง ฯ
๑ กลคำยลถิ่นบ้าน	กลองสระ บัณอ
ขุนใหญ่ชาวเรือชะ	หนายช้าง
ศรัยศพิเรนทรพระ	ยาพิ ไชยชา
สวรคโลกย์หม่นราชอ้าง	อีกสร้อยเสนา ฯ
๑ ท่างออกสัดกัน	กันโน สีนอแซ
ขุนฉรรวรงค์ว่าใคร	อย่าเข้า
พิเรนทรคอบจะไป	เอาชีพ เองเฮย
พลันเร่งพายเรือเร็ว	รอยกลุ่มกุ่มสถนธ ฯ
๑ ขุนฉรรวรงค์เจ้าแม่	อยู่หัว
ศรีสุทนต์ท้าว	บุตรไค
ฆ่าเสียมอกหมครว	สามศพ
ไปเสียประจานไว้	วัดร้างแขวงกรุง ฯ

พระยาราชวรานุกูล

(เจ้าพระยาศรีธรรมราช เวก บุณยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๑๐ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพพระสุริโยไทยขาดคอช้าง

๑ ขุนรองนามราชเจ้า	จอมรา มัญเษย
ยกพยุทแสนยา	ยิงแก้ว
มอญม่านประมวณมา	สามสิบ หมันแซ
ถึงอุยอเยศแล้ว	หยุดไถ่กันครา ฯ
๑ พระมหาจักรพรรดิเฝ้า	ภูวคัล สยามเษย
วางค่ายรายรพล	เพียบหล้า
คำวิหังไกรยล	แรงคัก
ยกนิกรทัพกล้า	ออกตั้งกลางสมร ฯ
๑ บัชรอรรรคเรศผู้	พิศไมย ทำนนา
นามพระสุริโยไทย	ออกช้าง
ทรงเครื่องบุทโพิไชย	เช่นอุป ราชแซ
เกล็ดงาช้างกว้าง	ควบเข้าขบวนไคล ฯ
๑ พลไกรกองนำเร้า	โรมรัน กันเษย
ช้างพระเจ้าแปรประจัน	คชไท้
สารทรวงชวคเชณัน	หลังแล่น เกล็ดแซ
เคลงชัยคชไล่ไกล	หวิกท้ายคชาธาร ฯ

หน้า ๑๖ พระสุริโยทัย ขาดคอช้าง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระนริศร ๆ ทรงเขียน

- ๑๑ นงคราญองค์เอกแก้ว กระทบขวัญ
 มานมนต์กัณฑ์ ยิงลำ
 เกรงพระราชสามี มลายพระ ชนม์ไชย
 ขัณฑ์เขนทรเช่นคำ สือกู้ภัยกร ๑
- ๑๒ ขุนมอญร่อนง้าวฟาก ฤาษะ
 ขากแล่งทรายอระ ทรบกัน
 โอษฐ์วัยกันพระ ศัพท์ นครแซ
 สุนัขไฟไขสุนัข พานผู้สรรเสริญ ๑

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๑๑ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพเอาปืนใหญ่ยิงค่ายพระเจ้าหงสาวดี

๑ พระมหาจักรพรรดิให้ จักล่า เภาไชย
เกณฑ์ไพร่ประจำล่า ใช้น้อย
เอาปืนใหญ่มา
ยิงปืนใหญ่ เรือรบ
ยิงปืนใหญ่ เรือรบ
ยิงปืนใหญ่ เรือรบ ๑

๑ ทวยหาญชาญชัย
สองฝั่งเห็นเพี้ยบพร
ขึ้นฉัตรแก้ว
พอล้านลูกปืนยิง
พรังพรัง
คึกคัก
ทอดทิ้งสายสมอ ๑

๑ พอมองเห็นเรือรบ
ทูลเหตุเลศไพร่
ไปทันชาควา
ไทยปล่อยปืนลูกเข้า
นำก็ นั้่นนา
แก่เจ้า
ก็เล่า แดงไชย
ตกข้างพลับพลา ๑

๑ บัญชาสั่งให้แต่ง
เอากะสุนสรวง
รีบเดินค่ายชัย
ตั้งทัพพทเลาแก้ว
เครื่องพลี กรรมไชย
เสร็จแล้ว
จากถิ่น นั้่นนา
คลาคลั่นไพรินทร์ ๑

พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

รูปที่ ๑๒ แผ่นดินสมเด็จพระมหากัณฑ์พรต
ภาพยังถูกถึงโพธิในค่ายพระเจ้าหงษาวดี

๑ ภูบาลนฤเบศรเขือง	รามัญ
เกล็ดคชกระโจมสุวรรณ	เวียคล้อม
พลพยุหิยนประจัน	ณสามพิ หารเซย
คำรัสให้โหมห้อม	หักปล้นเปลื้องเวียง ฯ
๑ จักรมหารัษฎาเจ้า	จอมสยาม รัฐเซย
ชั้นสั่งพระยาราม	เลื่อนฟ้า
เสนันรายนัปราม	ปราบเค็ก
ลงตระเกาขันฉ้อ	ลั่นร้าวรณเชิญ ฯ
๑ ศรเพลิงแผลงพล่งเปรียง	ปรั้งยุทธ
ถอนถี่ย่ายเรือทรก	ซัดเค้า
สูงส่งกระสุนสศก	สเคาะกิ่ง โพธิ์แซ
ฉันทเฉียบคเคเชนทรเจ้า	เจดกหล้าแล้งเกลด ฯ
๑ ชาวประจำข้อมข้อ	มหาไชย
โตรมคราคนี้ไป	กวากกวัน
พลเหล่าคเลงประไลย	ลาญแหลก หลายแซ
ไผ่ชกไผ่หาญต้าน	ทัพทัตถอยคิน ฯ
พระเจ้าบรรจงศรีเชอ	กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์

รูปที่ ๑๓ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพช้างพลายศรีมงคลพลายมงคลทวีปอลวาด

๑ ปางมอญม้วนกล่ม รุมตี
กรงทวาราวดี รยเร้า
ทัพไทยยไค้ม ไชยณ สนามเซย
จำล้าทัพกลัยเข้า มั่นไว้ ในนคร ฯ
๑ พลมอญอ่อนสันตะ เบียงฮา ทารซา
ถอยจากศรีอยุธยา ยাত্রเต้า
ทางเหนือเพื่อจกหา โภชน์ภักย์
ราเมศวรมหินทรเจ้า จักรังโหมตี ฯ
๑ เลี้ยทศกัณฐ์ไค้ ทั้งสอง องค์เซย
ขุนคเณรปรองคอง เปลี่ยนช้าง
มงคลทวีปของ จอมจักร พรวิพ่อ
อีกหนึ่งพลายศรีช้าง ชอท้ายมงคล ฯ
๑ บั๊กกลสองช้างแปลก เลี้ยงหมอ ควาญเอย
อลวากฤาหวันขอ เช่นลู้
เหลื้อมือคเณรขอ วาส่ง คั่นแซ
คุแต่ช้างยังรู้ รักคาวแดนตน ฯ
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ

รูปที่ ๑๔ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพคล้องได้ช้างเผือกแม่ลูก

๑ ขอมสยามนามพระเจ้า	จักรพรรดิ
ผดุงราชภูษาคพิภพ	ขเศรวา
บำรุงบุรีรัฐ	เจริญรุ่งเรืองแซ
มั่งคั่งสินค้าเข้า	ออกพันคณนา ฯ
๑ ปางเสด็จคลาไคล	แค้นกง
มหาโพธิ์เพื่อจำนง	จับช้าง
ยลอุษายุไทยมง	คลลัษณ์ เลิศชา
แม่เผือกลูกเคียงข้าง	เผือกแม่นมารดร ฯ
๑ ภูธรชัยค่อคั่น	คำร้ สองเขย
ชัชวาลย์คองกริณี	แม่แล้ว
คล้องไปภูทัก	ครุณเผือก ไถ่นา
ปราโมทย์โกมลแล้ว	ผ่องล้ำสำราญ ฯ
๑ เสวตรสารเก่าใหม่ไค้	หลายสาร
เพิ่มพระยศนฤบาล	ผู้เพื่อง
ยิ่งขอมภการ	ในภาค เพรงเขย
พระเกียรติคงอยู่คง	ยักันฤสุณ
พระเจ้าอนังยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์	

รูปที่ ๑๕ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระเจ้าหงษาวดีทำสัตย์กันที่พลับพลา

๑	ปางสมเด็จพระเจ้า	จักรพรรดิ
	องค์พระหงษานัก	พริ้งพริ้ว
	เสด็จสถิตย์พลับพลาวั	เมรุ ราชเซย
	ท่าทางอันมีวณูมาตย์น้อย	น้อยไท่สองเสมอ ๑
๑	จอมเทลงเลออาศน์แล้ว	แดงไข
	แต่พระเจ้าจอมไทย	อเวศรช้อง
	ขออำนาจรัตนไตร	ยางคทิพ พยานเซย
	ศรีอยุธยา	ท่านนัยกถวาย ๑
๑	เพรงกาลนึ่งท่านต้อง	ประสงคสอง
	สารเสวศรไต้สมปอง	ขวยค่าง
	จนอนชยกพยททอง	ทัพใหญ่ มานา
	ขออีกสองเป็นข้าง	สู้ช้างไปชม ๑
๑	กับขอเอารสเจ้า	จอมสยาม
	คือพระราเมศวรนาม	หน่อไท่
	พระสุนทรสงคราม	พระยาจักร กรีนอ
	จอมอโยเบศยอมให้	เสร็จแล้วคืนนคร ๑

หม่อมเจ้าวัชรินทร์

(ในกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ)

รูปที่ ๑๖ แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราชครั้งที่ ๑
ภาพพระมหาธรรมราชาปล่อยแพไฟ

๑ พระมหาธรรมราชาไท้	ทิศอุดร
ปรารถนารายานบรร	รายไว้
เกณฑ์เสวกการ	กายชูกอบ แพนแซ
ห้าสิบอีกเรือไว้	คู่จ้องจ่อเพลิง ฯ
๑ เกือนสลับคำขึ้น	เสร็จขนาน
เวฬุพังไพศาล	ชุ่มแซอ
สิ้นโสมสมัยกาฬ	ปล่อยเนอง กันนา
รุกโรจนอกคึกเมอ	ลวกล่างเรืออเรนทร์ ฯ
๑ โชนเขยวชลตนิ	เร็วชิต
ปะทะทพันวาทิก	ก่อใหม่
พลพระมหินทรมหิด	ศรคัน แดกแซ
บ่อยบับบับไ้	เอิกออลเวง ฯ
๑ เลี้ยเรือเลี้ยราชูรม้วย	มากหลาย
เลี้ยกิจเลี้ยกลหมาย	แผกแพ
ที่เหลอล่องชลผาย	ผ่นกลบ
ยังปากน้ำพิงแล	แหล่งไ้ทัพหลวง ฯ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสฤติย์ธำรงสวัสดิ์	

รูปที่ ๑๗ แผ่นดินพระมหากักรพรรดิราชาธิราชครั้งที่ ๒
ภาพพระเจ้าหงษาวดีขุดคูเมืองเข้าตีพระนคร

๑	ปางขพิตรผ่านเผ้า	แผ่นดินเลง
	คำวิหัลเศศหลายละเบง	แบบเขื่อง
	ย่างค่ายชึกเกรง	ข่นกรวก มานา
	ราชบายชอกเปลือง	ชกพนเกินพล ฯ
๑	ทุกทัพชัยไพรพร้อม	เพรียงกัน
	รวงไผ่ททำคัน	เขตรคัง
	รติภาคแขงขัน	ชัยค่าย
	แล่นอโมงครุกรัง	วันเข้าวิมบุ ฯ
๑	ปรามคัพทสงบน	แสนยา
	หม่แลหม่โยธา	อิกขอ
	ล้ำชงชคชคมา	มากมัว มุลเฮย
	ล้ำชงชนชนรือ	เว่งแล้วราชการ ฯ
๑	ชาวกรุงถนักรู้	ไพร่
	ทลวงทลปลถพี	ภาคไต้
	ประเทินคบิกคย	เขยอนชยค มานา
	ส่องสินาศาคให้	สหัสซังโทรมโรม ฯ
	พระเจ้าบวรวงศ์เธอ	กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์

รูปที่ ๑๘ แผ่นดินพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒
ภาพพระเจ้าหงสาวดีให้ถมถนนข้ามน้ำ

๑ จอมพลาธิราชเจ้า	หงษา วกีเซย
มีพระกฤษฏีกา	ประกาศหัว
ทวีทัพเร่งกรีธา	พลสุญญิกิ ผลแสน
ข้ามสมุทมุ่งก้าว	โอบเอ้อมโอบสวรรค์ ฯ
๑ ขัตติโยปราศตัว	อัยยงค์
สถิตยวัคเขากินตรง	เกาะแก้ว
พระเจ้าแปรเสด็จดำรง	เวียงวัค จันทน์แซ
เจ้าสุกามแก้วแก้ว	ค่ายตั้งตพานเกลือบ ฯ
๑ สามแหล่งสามราชเจ้า	รทมน
ขุดเว้งขุดกินชน	ลุ่มน้ำ
เนืองแน่นนิกรพล	เพี้ยเพี้ย ภูมิเฮย
หามหาย้างแบกปลา	ท่มเท้งท่าถนน ฯ
๑ นรารักษ์รอยค้ำ	แคนคร
แผลงมหคินศร	สันหล้า
มุ่งแม่นอรินทรอรน	ราญชีพ
มอญอมิตรมากหน้า	พินาศกลิ้งกลากเฉนียน ฯ
พระเจ้าบวรวงศ์เธอ	กรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ์

รูปที่ ๑๙ แผ่นดินพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒๒
ภาพพระมหาธรรมราชาอาสาเจ้าจากเมือง

- ๑ บัจจามีตร้อยหมื่นห้อม ปราการ
แปดมาศมุงหักหาญ ห่อนไค้
ในกรุงเกิกกันดาร เสี่ยงขอบ บางแฮ
แจ้งเหตุรามัญให้ สือถ้อยกลความ ฯ
- ๑ แม่นสยามยอมออกเฝ้า ชนทัพ
จักเล็กพลคืนกลับ สู้ตัว
ไทยเกรงเตลงจับ เททอศ ครัวแซ
มอญทวายสั่งพลหัว หักปล้นนคร ฯ
- ๑ พระมหาธรรมราชาเจ้า ชันชา ส่าเซย
จักสู้เมืองเจรรา รุ่งแผ้ว
เตลงราชอนุญาคมา ไคยราช ยานแซ
สู้ค่ายตรงเกาะแก้ว เกริ่นแจ้งใจความ ฯ
- ๑ ชาวสยามยลภักตร์ผู้ เผล็จวิชาติ ตนเซย
ค่างค่างวางสินาศ เกลือนกลุ้ม
ธรรมราชไคจากราช ยานแล่น ถลาแซ
อินทเรศแบกอุ้ม ออกพ้นไพร่ประหาร ฯ

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๒๐ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพยี่พระจำปาธิราช

๑ พระมหาธรรมราชาเจ้า	ไผทโกรม
สถิตยราชยานให้โรม	สาครร่ำ
ชาวกรุงเร่งหาญโหม	หักคึก ลแวกแซ
รับสั่งพลันพลเข้า	รบพร้อมขอมถอย ฯ
๑ ขึ้นจ่ารงค์พระให้	ไทยพยห์ ยิงเขย
กัมพูชาศรีป	ซึ่งหน้า
วัดสามพิหารค	ขึ้นคช รายนอ
กองทัพเรารับร่ำ	เร่งเข้าสาครไทรอม ฯ
๑ ไทยปล่อยขึ้นถักถ้อง	โกลา หลอย
ควันตระหลบกลบเวหา	คลุ้มคลุ้ม
กระสุนถูกพระจำปา	ฉีราชทัพ น่านา
พิษอันนี้จักลุ่ม	ซพลันคอสาร ฯ
๑ กัมพูชาล่าฝ้าย	พลากร
ถึงข้ากระทุ่มจร	หุยกยัง
สามคาบยกปล้นนคร	ห่อนหัก ไค้แซ
ทรงราชฎีลแวททั้ง	ทัพเมือเมืองขอม ฯ

หลวงราชพงศัภักดี (ม. ร. ว. วิน อิศรางกูร ณ อยุธยา)

รูปที่ ๒๑ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาจันทน์

๑ พระยาจันทน์	จอมขุน
มาสู่กรุงม่งญ	ปกแผ่
ขึ้นภพกอบการ	รับปลุก เลี้ยงแซ
ยกไทยไปรณเกส	ห่อนพ้องของไภย ฯ
๑ กลับใจรักเจ้า	ปลดพิ ทนแซ
สืบทวยการ	ใหญ่น้อย
หวังสยายถ่ายไทย	มาแต่ หลังนา
สู่สเภาคำกลั	ลอบไล่ครวไลย ฯ
๑ พระกนิษฐา	เหตหัก
ทรงพระชลา	วิบน
พร้อมเรือนกร	ชนายไล่ สเภาแซ
ทรงพระแสง	ลั่นค้องจันทาย ฯ
๑ ทวันายกัมพู	ขึ้นวาง มานา
ค้องพระแสง	ลั่นร้าว
รบพลางรบหน	เรือดก ลักเซ
ลมเกิดกาง	ล้องล้ายล้า ฯ

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๒๒ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรทรงขึ้นข้ามแม่น้ำสโตง

- ๑ หน่ออินทร์ธรรมราชาเจ้า พสุธา ไทยเซย
นเรศวรอุทรนรา จิปีไท้
ยกพยัสหงษา หวังช่วย คักแซ
ทวายเรอรัมณูไซ เล่ห้อยปองผลาญ ฯ
- ๑ บรรหารฉันทพากย์พ้อ เผล่จมิตร
จักเริ่มปฏิญทศคิก คอยคั่น
สั่งมาคยกวาทครวสดีตย์ เทียบมารค มานา
เลิกทพิกลบคั่นแคว้น เขตกร้าวแทนสยาม ฯ
- ๑ ข้ามสโตงกลฟากโขง ขรพา
มอญกระทั้งฝั่งคงคา ฝ่ายโน้น
กำรัสสังเสนา โสมสาตร คักแซ
ขึ้นไยแผวภาคโพ้น เพื่อน้ำไพศาล ฯ
- ๑ ภูบาลบงเนตรพ้อง ขนพหล มอญเซย
ชกชกายฟ้างผล หมากรั่ว
ทรงเสการีนาศคต เก็จชีพ ขรแซ
อุปราชหวากฤทธิร้าว อรรคขึ้นคันทน์ ฯ

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๒๓ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเชียงใหม่

๑ พระมหาธรรมราชาเจ้า	จอมอโยธยา
ทวยศึกโยนกรรต	รชกัฏ
สองสมเด็จพระราชบุตร	ยัตกราย ทูลนา
ขอปราบปรามข้าหัว	หักให้เหือดหาญ ฯ
๑ ทรงสักรับสั่งให้	เกณฑ์ทัพ
แปดหมื่นยกเรือนัน	มากร้อย
พระเชษฐาพระอนุชา	พลรบ พายนา
เร็วลุดาโมกข์น้อย	สั่งตั้งกระบวนรบ ฯ
๑ สมเด็จพระนเรศวรทั้ง	พระอนุชา ทานนา
เสด็จจากนาวายทอ	ยาตรเต้า
เร่งพลออกคุม	ออกยั่ว เคิกแซ
ลาวระศึกพลเข้า	เกลื่อนกลุ้มมรรณงค์ ฯ
๑ ขุนหนิงสวมเสอศึก	กลาบทอง
ชัยและชัยท้าวแว	มาศยัง
พระนเรศวรสิ้นพระแสง	ขึ้นถูก ท้าวแล
ลาวไพร่พ่ายไปยั้ง	แยกย้ายขยายหนี ฯ

พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน)

รูปที่ ๒๔ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา
ภาพสมเด็จพระนเรศวรยี่งทัพเชียงใหม่ในเรือ

- ๑ พระนเรศวรยกยอชพร้อม โยธ
 ขกจากลุมพลีคี่ คึกเย้า
 สเรนนทสุยคี่ พลอริ ลาวเซย
 เขตบ่าโมกข์น้อยเข้า ค่อลุลพลหลวง ฯ
- ๑ พลพระทลวงโล่มลั้ง ลาวยัย เยนเซย
 ทัพหน้าเชียงแสนชัย ออถกกัน
 เจ้าเชียงใหม่ประทัยทัพ หลวงสระ เกษนา
 ทัพหน้าไล่ไทยกระชั้น ผ่งน้ำท่าเชื่อง ฯ
- ๑ สองกระษัตริย์เห็นอริค่อน คัพล พระเซย
 พระบาทรวนาวากล โมกข์น้อย
 เกริกคัฟท้สาทรพหล โยธยทอ กันนา
 ยิงเมฆยิงฟ้าร้อย ฟาควินกลางสมร ฯ
- ๑ สองกระษัตริย์กรงำใจอ บันยง เปริยงเซย
 ค้องอริลัมระเนนพิง ฟาควมัย
 สาทรคักทกอนชชิง บังพระเชษฐุ ท่านนา
 เรือรบเร่งรบควย อริลฤาเหลือ ฯ

พระเจ้าน้อยยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล
 (กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย)

รูปที่ ๒๕ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรกลับจากศึกเชียงใหม่

๑ ลาวชาวเชียงใหม่แพ้ พังหนี ไปเอย
พลซึ้งรักตามตี กลับพร้อม
พระนเรศวรกับอนุชลิ ลาล่อง น้ำเซย
เรือลำเสวกห้อม แท้จ้านำตาม ฯ

๑ บ้านโพธิ์สามต้นย่าน มรคคลา ถึงเซย
พลางพระทศกัณฐ์ ผังไม้
ประสพศรีสุพรรณมา อีราชเหล่า เขมรเซย
ไยหมอยบอยศิริไว้ ยศวันแข่งยา ฯ

๑ พระพิโรธคำวิห่แก่ นักองค์ ทนงเอย
หลวงพิไชยบุรินทร์ทรง บั่นเกล้า
ชเลยลาวเลียบผานตรง เวชอก นั้นแล
สมสน้ำหน้าเจ้า ต่างท้าวทำขง

๑ เขาจึงตกศิรเส้า เลียบผาน เสรีเซย
เคลื่อนพระชลวิมาน มาค้แคล้ว
ระบอเคชพระสาธารณ ทกเทศ แสงนา
ผดุงรัฐผดุงราษฎรแล้ว เผล็ดง์เสียนคึกสลาย ฯ

พระเจ้าน้อยยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล
(กรมหมื่นมเหศวรราชหฤทัย)

รูปที่ ๒๒ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

- ๑ ขันมอญมาตั้งค่าย ข้างป้าน
พระนเรศวรนำพลขึ้น
สามกองนับรวมกัน ร้อยยี่สิบแซ
เคียวอีกหกหาญกล้า ค่ายคล้อยท่ายทวน ฯ
- ๑ ส่วนพันมอญแตกเข้า ค่ายแฝง ตันนา
พระเสด็จโดยกำแพง เข้มกล้า
ขันค่ายข้าศึกแทง ถุกทวน ตกแซ
กลับย้ายใหม่ใช้ซ้ำ เซ่นนั้นหลายคราว ฯ
- ๑ หนาวจิตรอมิตร์รังษะ เอออะไร นเรศวรฤฯ
องอาจปลอมไพร่ใน เค็กสู
พิมพ์เสนแลกลือไกล ก็นัก นาว่อ
ชรอยบิทรห่อนรู้ เร่งให้รบเป็น ฯ
- ๑ กวรวเห็นพิริยภาพห้าว หนณรงค์ ทานเฮย
สยามหย่อนอิศริยลง รวยแล้ว
เอกราชกลับคืนคง โดยเดช พระแล
ข้าชาคหิราชแล้ว นัยร้อยยี่สิบ ฯ

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช

รูปที่ ๒๗ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๑ จอมเทวธิดาธิดาธิดา	ชัยภูมิ คตชัย
ทนายนเรศวรออกบง	บุษกร
เกณฑ์ทหารขึ้นหนึ่ง	คชชัย นเรศวร
พระนเรศวรนำพลมา	ไล่ล้างรามัญ ฯ
๑ พลชั้นที่สองยกกลุ่ม	ออกกรู ล้อมชัย
จึงตั้งไพร่ธรรม	มุงธง
ถือธงกายพนม	จรดก ทวนชัย
พระนเรศวรแทงต้อง	ชีพล้นสยปราย ฯ
๑ ทหารทศทายหอกวัง	โจมตีประจัญ พระชา
ทรงพระแสงสพพ	ท้าวคน
พระควงชัยม้าถัน	รุกไล่ คตชัย
มอญยั้งหนุนไ้สัน	เช่นลี้ศึกไทย ฯ
๑ พลไพร่โททักกลุ่ม	เกลื่อนสมร ภูมิต
หาญต่อหาญราญรอน	รบเร้า
พลไทยฆ่าพลมอญ	เมืกล้น คตชัย
มอญพ่ายไทยคืนเข้า	เขตร้าวแดนเกษม ฯ

หม่อมราชวงศ์สำเร็จ

(พระยาพจนปรีชา อิศรศักดิ์ ณ กรุงเทพฯ)

รูปที่ ๒๘ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพที่หน้าพระมหาอุปราชหงสาวดี

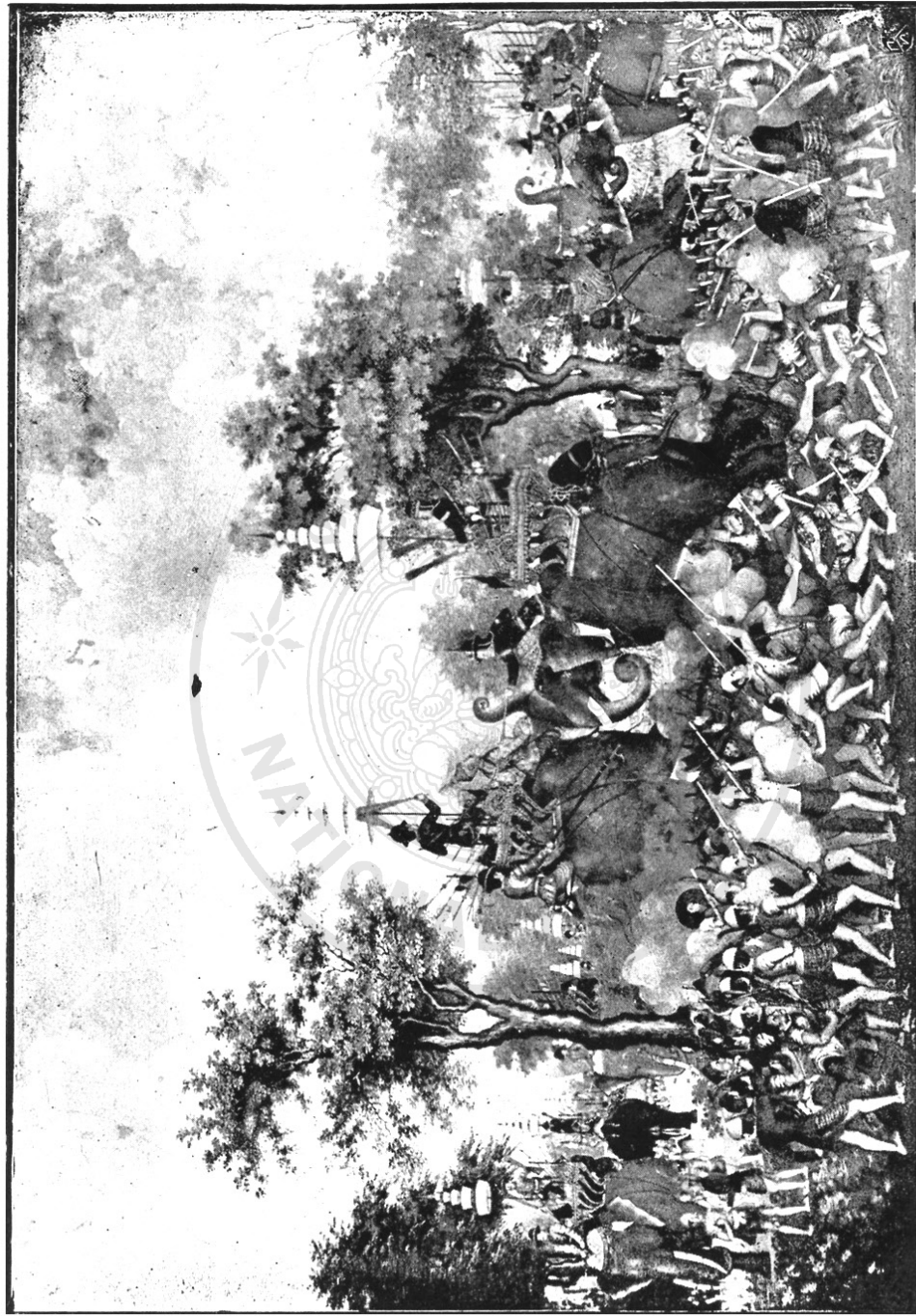
๑ องค์พระนเรศวรเจ้า	จอมจา ทูรนต์เฮย
ทรงพระยาไชยา	นภาพแผ้ว
โสทรานุชเอกา	ทศรธ อิศวรแซ
ทรงปราบไทรจักรเกล้า	กลาตพร้อมคอยไชย ฯ
๑ ทันโกเมฆอุบัติแล้ว	ลัษอำ พรเฮย
กลฤกษ์ไทรกำหนด	ฉาญฉิ่ง
เคลอนพยห่อวชนา	พลยาตร์ ขบวนแซ
พลศึกชกให้ก้อง	เกริกสท้านธรณี ฯ
๑ ซไมกรักรราชไท่	สคัยทวย โสทรเฮย
ข้วนขึ้นพันกระสัย	ส่ายว้า
สาวยาทยาตร์ใหญ่ถัย	ทลงสู้ เคิกแซ
มวณูมาตย์คชพลล้า	ลัษท้าวทุกขทวิ ฯ
๑ สองศรีษติเยศไกล	กลางรณ
ไสคชฉาญเกลลงพล	พ่ายกลัม
สาตราเล่ห์เผด็จกล	กาลคลาศ องค์เฮย
พแสงตระหลบอบคัลัม	มีกแก้วแกนสมร ฯ

ขุนรการโกศล

(พระพินิจสารา ทิม บุณยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๒๙ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา

๑ แดงเรืออุปราชเจ้า	รามัญ
ยกพลขึ้นสู่สยามชัย	เขตรกว้าง
คร้ามอาชลาตแข่งขัน	เจ้าอุย ยาฤ
เพลงเพิ่มชนช้าง	ฉัตรล้อมปลอมปน ฯ
๑ บุกลุทธิราชเจ้า	อุยทอ
องค์เชษฐาเรศรา	อิราชเจ้า
อนชนารณชเภา	ทศร นามฤ
ทราบดีกษัตริย์พลเฝ้า	ศักดิ์ศรีแรง ฯ
๑ เห็นแสงแสงกล้า	ให้ขบวน ยางนา
เข้าถนัดคัตติชน	รบช้าง
พิชิตอุปราชหวน	ฮาบอก องค์แซ
สมคาศักขีคชกว้าง	ไขว่คำขำ ฯ
๑ สองข้างตระคุเข้า	โรมรณ
นเรศวรราชฟากแสงพล	พ่ายพียง
อุปราชชากระบะ	คอปัท กอนา
อนราชทศรณ้อง	หม้าม้วยมาง ฯ

หน้า ๓๖ สมเด็จพระนเรศวร ทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา หลวงเพ็ชรกรม (เล็ก) เขียน

- ๑ โยธาทัพท้อท้ออัน มณญะ หน้
 เห็นอย่างทางแพ้นะ เช่น
 ไซ่มากหากจำจะ ไซ่เพียง แท้โดย
 ห้วนถ้ากัซ ชักได้ไซ่เสมอ ๑
- ๑ สยามรัฐพัฒนแผ่นพื้น สองครา น้
 หนึ่งเขตรนเรศรา ชะ
 กัซทั้งเทพมหา นคร เรานอ
 สิทธิคุชสิทธิไซ่ ซื่อข้างปางสง ๑

พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร

รูปที่ ๓๐ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพสมเด็จพระวันรัตมูลขอโทษแม่ทัพนายกอง

๑ สมเด็จพระพนรัตน์ทั้ง	อธิการ สงฆ์ไชย
กลนิเวศน์บรรหาร	ข้าวเขื่อน
พระนเรศวรศรีไตรโยงาน	รณยุทธ ชัยยศแซ
สงฆ์สถิตยวิชัยพนเขื่อน	อมาตย์คองทัพเจ้าโพน ฯ
๑ ภูมไนยศรีแต่เขื่อน	ยาตรขยวน พลไชย
มันมละโยมยวรภัย	อนชไต้
กิตติลาตชาศิกมวณ	ยิงยาน โยมนา
ยารเมศโยมหากให้	ชโยศท้าวคองพล ฯ
๑ ทวายนสนธิ์เรไรสน	จอมสงฆ์ ทลแฮ
ชรอยเทพยดาบพิตรทรง	เก็บรึกกล้า
เฉกจอมวิสุทธิองค์	เอกชนะ มารนธ
ทวยเทพดอยล้ำล้ำ	เล่ห์ไต้ชัยคาล ฯ
๑ เพรงกาลมวณมาตย์ไต้	โดยลของ ยาทนา
อาญาชีพมาตย์ผอง	ภาคไว้
ทรงอนุญาตโปรกคองครอง	ไปปราบ คณาแซ
สงฆ์ว่าใช้กิจใช้	ชาตม์เมืออำลา ฯ

ขุนรการโกศล

(พระพิณิจสारा ทิม บุณยรัตพันธุ์)

๓๘

รูปที่ ๓๑ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพทูลเชิญใหม่เฝ้าถวายราชบรรณาการ

- ๑ จอมเวียงเชียงใหม่แจ้ง เกียรติสยาม
แสงพระยศเยงขาม ชาค้าว
ศรีโครมอภพตาม ขนอยฟัง นภาพแซ
ทวยพระยาแสนท้าว ทวีพร้อมยมุคัล ฯ
- ๑ ทรงสรรสารเสด็จพร้อม บรรณา การเฮย
จัดมอขศรีมาตย์คัลลา คลาศไค้
โดยเวียงตากมรคา ลอยุ อเยศแซ
บัคมหากไทยทูลเกล้า ทอน้อมบาทบงส์ ฯ
- ๑ ปางองค์นเรศวรไท้ ธรรมิศร์
บรรทษาศันไพจิตร มาตย์พร้อม
นำทูลเทอดศาสนาสิริ์ เสนอลักษณะ ถวายนา
ศรีศอกตามขนอยน้อม พิภพอ้างออกถวาย ฯ
- ๑ อภิปรายลักษณะตอบเจ้า ลาวถวาย เมืองเฮย
อกราชขำนานูหลาย แหกเมือ
คมบาทมาตย์ชั้นฉาย กลประเทศ ทูลนอ
เชียงใหม่ทวายกิเกือ มนัคปล้มเปรมเกษม ฯ

จำขำนานูทั่วค้าว

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

รูปที่ ๓๒ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพตีเมืองตะนาวศรีแลเมืองทวาย

๑ จักรแม่ทัพโต	ตะนาวศรี แลวันนา
ให้เทพพรชนม์	ชืออั้ง
ยาตรเรือรบช่วยค้ำ	เมืองฝ้าย ทวายเฮย
กองทัพถึงอ่าวกว้าง	เขตรบ้านการบอ ฯ
๑ พอทัพพิศตะบะทั้ง	สมีงอญา กองแซ
ชอกจากเมาะตะมา	ห่อนยัง
เรือรบฝ้ายทัพรา	มัญปะทะ ไทยเฮย
ต่างสปีระยทกกันตั้ง	แต่เจ้าชวนชาย ฯ
๑ ฝ้ายพระคลังแต่งตั้งให้	ทัพสอง อมาตย์ฤ
กรมชืออาสารอง	รียเค้า
แต่เมืองทวายปอง	ช่วยรบ ทนาวนา
สยศึกเร่งเรือเข้า	จนายท่ายฝ้ายบร ฯ
๑ เทพรชนม์สาครช้อง	รคมคร พะลิงแซ
คั้งอูบวากองรอน	ชัพมล้าง
เรือพิศตะบะแตกมณ	นายไพร่ ประลัยเฮย
ตเลงพายทวยรอกข้าง	ตกเข้าว้าวไทย ฯ

ขุนภักดีอาสา
(พระอมรสินธพ นก)

รูปที่ ๓๓ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพเสด็จเมืองลแวก

๑ บรมราชนเรศวรให้	เตรียมพหล
พระราชมานุทน	ข้า
โจมทัพชาญชน	คชชอ แลแฮ
ทัพพระยาท้าน้ำ	ข้าข้างมารประลัย ฯ
๑ พระยาสีหราชสร้อย	เกโซ ไชยเฮย
ชัยโยมยทอโค	บุตรแก้ว
พระยามหาโย	ธำชัย คเชนทร์แฮ
ไฟพิทกัลย์กลั่นแล้ว	เค็กเสียนสยสยของ ฯ
๑ สามยามขึ้นใหญ่หน่อย	จกคัย
เสอเก็บหมวกหนังสรรพ	สาครแก้ว
นำว่าเกือกเหล็กกับ	คชครอง เสร้งแฮ
ถูกยลเห็นพลแล้ว	ยกเข้าผลาญขอม ฯ
๑ สักศัพทพช้าง	ชนประทุ เมืองเฮย
ทรงคชหนุนเห็นอก	เคชหัว
อิภอราชมาน	ชยกพลก แทงแฮ
ลแวกทวารเวียงรวัว	ปรักลัมประลัยเมือง ฯ

พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน)

รูปที่ ๓๔ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพพิธีปฐมกรรม

- ๑ รอมสยามนานเรศวรเจ้า ชัถพี ฌรงค์ญา
ครัสสังมุขมนตริ กอบตัง
ปฐมกรรมราชพิธี ไหรวงวิช ประคิษฐ์แซ
สรพสังสาครสฤษดิ์ทั้ง แท่นพร้อมมณฑล ฯ
- ๑ เสวตรฉัตรพณที่ สรงสนาน
พหลรอบล้อมวงสถาน สถิตยเฝ้า
เชิญเสด็จพระภูบาล ขึ้นประทับ เกยเฮย
องครักษ์กุมลแวกเจ้า วัชณไวไต้เกย ฯ
- ๑ เพ็ชรฆาตสาครคักเกล้า ขอมพระยา
ถากมาศรองเลื้อกมา สู้ไต้
ล้างพระบาทฝ่ายโหรา พลันลั่น ฌ้องแซ
พราหมณ์เป่าสังข์เสนาะไต้ ฤกษ์ครนคนตริ ฯ
- ๑ พระเถลของราชอาคันเบียง ภิเศกสรง
เฉลิมพระเกียรติปราบฌรงค์ นริศร์กร้าว
เป็นขึ้นรัตนสวัสดิองค์ เอกกฤษ ทานา
สมประสงค์พระอรุณ เสร์ขึ้นพลับพลา ฯ

หลวงราชพงศภักดี (ม.ร.ว. วิน อิศรางกูร ณ อยุธยา)

๑ สมเด็จพระนเรศวรผู้
ทูลแวกแตกขอมขาม
ตำริหัวาสงคราม
ควรแผ่พระเกียรติให้	ณกรุงสยาม ราชบุรีเอย
เกษให้
ก็เสร็จ แล้วขอ
เฟื่องฟุ้งกรุงเขมร ฯ
๑ ให้เกณฑ์พยัคฆ์พร้อม
ชวนอนชวกร
ข้าองค์ลงกรณ
ทรงแสร้งจากค่ายเข้า	พลร
ราชเจ้า
กลยาตร ยุทธแซ
เลียบอ้อมเมืองหลวง ฯ
๑ ปวงทหารกุมสาครล้วน
ซัดรุ่งเรือง
ฉิวหมรีปยุล
ไทยเสด็จอิศเรศท้าว	ทุกคน
ฤทธิหัว
คงสยบ สยอแซ
อิกทั้งภราทร ฯ
๑ นรินทรนเรศ
ผจญหมันจามิตร
ทุกเขตรทเคียงซีก
เป็นบันดินไทยทั้ง	เรื่องฤทธิ นกเขย
มากครั้ง
สยามยัน เกชนา
ท่าง้าวหลายแกน ฯ
พระเจ้าอนิงยาเซอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์	

รูปที่ ๓๖ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพเสด็จไปตีเมืองหงสาวดี

๑ ทรงเขชนเรศวรไท	เสด็จคลา
หวังหักกรงหงษา	สว่างแดน
ทวายอินทร์ชัษันรา	มัญญ์ เมืองญา
ตามคิกประชิดแก้ว	ขนาบล้อมทองอุ ๖
๑ ภูธรรำสไห	ทวยหาร
ไปลากล่องลุดถาน	แม่ช้าง
พมอญหมู่หมอกวญ	โหมจับ ถามแซ
นำสยบขสรวส้าง	แต่ล้วนช้างหลวง ๖
๑ ปวงสารสูงคอกนิ้ว	นามมี
สามสิบสามขวญชี	ซัดแจ้ง
นอกนัยสยกร	กียอิก ไชลงแซ
ผู้ผ่านทองอุแสรัง	ซ่อนไว้ไพรหนา ๖
๑ พระมหาเทพผู้	ถิอรัย สั้งเฮย
ขุนคชภักคิกถัย	ลากเต้า
สองคุมหมู่คชชัย	พลริบ มานา
ถึงพลับพลาพาเข้า	ค่ายไท้ถววยทัว ๖

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนอดิศรอุดมเดช

รูปที่ ๓๗ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพพวงหัวเมืองทำสัตย์ที่เมืองลำพูน

- ๑ ปางพระนเรศวรขึ้น ปกป้อง สยามชา
เชียงใหม่ข้ายำบวง ขาทแล้ว
เมืองออกแห่งเชียงหลวง หลายกว่า สีนนอ
คุมควบกินแดงแล้ว เกลื่อนสุโขคำ ฯ
- ๑ จอมสยามคำรัสให้ อนชา ท่านเฮย
พระเอกาทศรถ เรียบอ้าง
เสด็จไปกับเชษฐา ฉะเขตร เชียงแซ
อแห่งอุบายธรรมมล้าง เคารวคนสมาน ฯ
- ๑ จักรการกำกับถ้วน ทกเชียง ออกนอ
ชนทกเวียงหามา มัวพร้อม
เชียงหลวงสอยเชียง เอนเช่น ล้อเลย
ลอบรบกันอันอม หน่วงให้กลายคี่ ฯ
- ๑ สามัคคีแจกให้ เห็นขุน ท่านนา
เสด็จพระธาตุลำพูน เพอหมื่น
สัตยามพัต่อนพวย ถอทก เมืองแซ
เชียงใหม่สัถยทอขบครัน เสรีพร้อมคินสถาน ฯ

หม่อมเจ้าประภากร

(ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์)

รูปที่ ๓๘ แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ
ภาพทูตแขกเมืองไทรบุรี

- ๑ แดงปางอหุยกษพร้อง เพลงพนั
พระบาทเอกาทศ รถไท้
เสด็จยกทัพปราบกฏ กัษเซษฐ์ ท่านเซย
หวังปราบอริให้ แย่งเทียมเขาเหิม ฯ
- ๑ พันเชิญพระนเรศวรไชว สู่สุวรรณ คุตนา
เมืองชือห่างหลวงพลัน อมาตย์พร้อม
มอบราชกกุธภัณฑ์ พระนุช ท่านนอ
เป็นขึ้นปกเกล้าล้อม รอยแคว้นแดนสยาม ฯ
- ๑ สงครามเขมรชาติด้วย ยาวมี พระเฮย
ยกทัพหักกลับบุรี ลุก้าว
กำแพงเพชรธานี พักผ่อน พหลแซ
ทูตดินเมืองไทรบุรี สาสันน้อมนำเสนอ ฯ
- ๑ ประโคมขอกอมาตย์เฝ้า ทายกา
เบิกทูตทูลสรวา เสร้งแล้ว
ถวายเครื่องราชบรรณา การนย นอบเซย
ทรงตอบโดยระบอบแล้ว คลาศเข้าเฝ้าสถาน ฯ

หม่อมเจ้าอลังการ

(พระองค์เจ้า ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์)

รูปที่ ๓๙ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์

ภาพพระพิมพ์ธรรมเป็นขบถ

๑ พระศรีศัลย์ช่อตัง	พิมพ์ อรรวมเซย
เวียนรอบไทรเกทกถ	ศักรู้
ศิษย์โยมนักร้อยคน	ไผ่ฝาก ทัวพ่อ
เจ้าหมื่นศรีนั	บุตรเลี้ยงมานาน ๗
๑ คึกการจะใคร่เข้า	ชิงใจ สิริยเอย
ชมศิษย์โยมมาใน	วัดแล้ว
ลักออกยกพลไป	พักวัด หนึ่งนา
คอยถูกขโมยปลแล้ว	คลาศพันโยกขยับ ๗
๑ ให้ขึ้นสรวพเคื่องถ้วน	ทุกตน
ปะเจียกเลขยันต์มงคล	แจกให้
น้ำมันอีกน้ำมัน	เจิมประ ทัวนา
พอนักขัตฤกษ์ไต่	ยกเข้าดังทวาร ๗
๑ ทวยหารขวานฟาดจำ	พันทวาร
เหล็กกรัดไ้ทนทาน	อยู่ไ้
ประศุพังประนังขาน	ให้ลั่น
พระพิมพ์เร่งให้	รียเข้าเนาวัง ๗

พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

รูปที่ ๔๐ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
ภาพย่นเข้าพระราชวัง

๑ ปางสมเด็จพระเจ้า	ทรงธรรม
เสด็จออกนอกแปลคำ	มคอให้
แต่ภิกษุวรก่า	หนคนัย ร้อยแซ
ยังอาศน์จอมทองไท้	ท่านสร้างสามหลัง ฯ
๑ คราวมีขุนคำ	เคื่องเข็ญ นครเขย
คุมพวกประมาณเข็ญ	จะร้อย
ยกถึงท่งเห็น	องค์ราช สถิตยชา
ย่นไพร่ใหญ่่น้อย	แน่นล้อมทรงธรรม ฯ
๑ พระวิคประเก้เจ้า	เชอญเสด็จ
แปดรปรีพาลึก	ลอคกล
ต่อหน้าย่นเข็ค	ชามเคช ท่านแล
ไปห่างต่างวัก	ไยกล่ากุ่มทัดท ฯ
๑ พระมหาอำมาคยหัว	หาญคัก
คุมพวกไพร่พลคัก	เช่นเค้น
นำย่นย่นก	เฮนกซัพ ลาญนอ
ย่นเหลือแตกเร้น	รอกชนสเภาหน ฯ

พระยาราชวรานุกล

(เจ้าพระยาศรีธรรมราช เวก บุนนรัตพันธุ์)

รูปที่ ๔๑ แผ่นดินสมเด็จพระเชษฐาธิราช
ภาพเจ้าพระยากระลาโหมเป็นขบถ

๑ ปลงศพมาตเรศแล้ว	พอโพยม พยับแสง
เจ้าพระยากระลาโหม	ชักห้อม
คอบกลคอกกลโรม	เราเร่ง สนองฤา
พลร่วมจิตรสนทน้อม	นับถ้วนสามพัน ฯ
๑ ลงเรือเรือพายห้วย	ลำไคส ถึงเขย
ขึ้นสู่ประตูไชย	โชคแล้ว
เสาริชชัยไ	รณร่า เรืองแสง
ถึงนำพระกาฬแล้ว	ลดน้อมอธิษฐาน ฯ
๑ ถึงวัดสุทธาวาส	แสงรอน รวันธ
พลพักเวรฤกษ์จร	ร่มล้าง
มงคละสนทร	ทวารศ พังแสง
พลเพียบพนคนส้าง	ล่องท้องสนามใน ฯ
๑ หน่มสาวชาวแม่ชื้อ	โอฐอิง คลอกเคย
พระเชษฐาตกกลาง	เล่ห์ไ
ลงนาเวศหนิง	ตามจับ มานา
อำมาตย์วัยประสาสน์ไ	สั่งให้สังหาร ฯ

พระบาราชโยธา (เพื่อน)

รูปที่ ๔๒ แผ่นดินสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา
ภาพพระนารายณ์ยกเข้าไปใต้พระราชวัง

- ๑ พระนารายณ์ทรงสถิตย์ด้วย ฉนิษฐา แดงลงเขย
โหม่นค้เพื่อพระธา เสน่ห์น้อง
หวั่นพระเอกภิกา ไคประทุษฐ จิตรฤา
ท่านก่อก่อนจำต้อง คอยท้านสานตาม ฯ
- ๑ กำรัสสั่งรอมาคย์ให้ เกรียมพพล เสรีนา
เกลือกคชพลันเร่งพล รืบเท้า
สุธรรมราชทรวานสนธิ์ สักค้อ ยทอแซ
หอยพระนารายณ์เข้า รอยล่อมวงเปลว ฯ
- ๑ นารายณ์เป็นเจ้าเร่ง โยธา รยแซ
สุธรรมราชทรงคชา อเวคยั้ง
ยืนสถิตยทหลังสา ลาลก ขุนเขย
สองพวกพลไ้รัง รืบชวอ้งสาครศร ฯ
- ๑ กระสุนยันพวกข้าง พระธาทำนนา
กระทยบาทพระนัคทา เลียกเข้า
บักยันถูกพระพา หุพระ ธาเฮย
ศรีสุธรรมราชเจ้า พ่ายเร้นวังหลัง ฯ

นายเสถียรรักษา

(พระยามนุสารสาครบัญชา ศรี)

รูปที่ ๔๓ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพราชทูตไทยไปเมืองฝรั่งเศส

- ๑ จอมวังฝรั่งเศสผู้ ทรงคฤศต์ สาสน์แซ
หลุยส์ที่สิบสี่ผู้สฤงฆ์ เพียบกพร้อง
ออกทัก้องพระโรงสถิตย์ วรอาศน์ เอกเขย
ในนิเวศเวอไซล์ซว้อง ลำค้วยทวยขุน ฯ
- ๑ นายป่านราชทูตไท้ ใ้สทศยาม
พระวิสุตรสุนทรนาม ทักัง
อุปทูตทักที่สาม อิกพวก พรพค่นา
ถวายพระราชสาสน์ทัง เครื่องเกอไมคร ฯ
- ๑ ขององค์สยามราชเจ้า นารายณ์ นามนย
เสนอสันนิทมิตรภาพหมาย เวียบร้อย
โคยราชวโรบาย สุนมัยร แลนา
สี่ยชนบธรรมเนียมน์อย ใหญ่ทั้งภูมิสถาน ฯ
- ๑ สองนครต่างทวียทั้ง ค่างทัก กันนา
สองชาติศาสนาผิด แลกล้วน
สองเมืองค่างมิมิตร จิตรค่อ กันนอ
สองประเทศประโยชน์ถ้วน ถักักังประสงค์ ฯ
- พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์
(กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา)

รูปที่ ๔๔ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพพระยาสิทธิราชเดโชไชยค้ำพม่า

- ๑ ท้าไทยรายค่ายล้อม อังวะ เมืองนา
พม่าออกยกทอไปชนะ ร้าแพ
จึงซุ่มหมู่พละ ในค่าย พร้อมแซ
ทำอุบายหมายแก้ เหล่าเสี้ยนศึกสยาม ฯ
- ๑ พระยานามสิทธิราชสร้อย เกไช
นำทหารร่วมมโน การกล้า
ชัยม้ากระลึงโต มรมัน มือเขย
เข้าค่ายบรรทอนข้า จิตรชนเคยไชย ฯ
- ๑ พลไกรอังวะชน รากสนาม เพลาะแซ
รบประชิดชาวสยาม ให้ห้อม
พลไทยฆ่ารุกราม กายกำบ กันเขย
พลพม่ามากล้อม รบเว้ารุมประกัง ฯ
- ๑ ทหารอังวะจับได้ ไทยทหาร สิ้นเขย
กรังมันพันธนาการ กรากไว้
เหตุปราศจากวิจารณ์ จนวนอก วายแซ
เกษะบุญหลุกได้ กลับล้างวิปุลานู ฯ

หม่อมราชวงศ์สำเร็จ

(พระยาพจนปรีชา อิศรศักดิ์ ณ กรุงเทพฯ)

รูปที่ ๔๕ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพสมโภชเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีทั้งห้า

๑ ชวศโทศกฤตวัน	ถึงพัน
เศษย์สิบสองสร	ส่อไว้
กรมการนครสวรรค์	บอกส่ง เวนนา
สมุหนายกไท้	ทวนเผ้าทูลของ ฯ
๑ ว่ากองคชไค้คช	พลายวรรณ เสวตนา
สูงสี่ศอกเศษสรพ	ศกพร้อม
พระนารายณ์สังเกดทักกัน	เรวรับ มาเซย
นายไพร่ไปแห่ห้อม	รับเข้าโรงพิธี ฯ
๑ มีการสมโภชวัน	เจ็ดวัน
พระราชทานนามเกดทัก	โยคตั้ง
เจ้าพระยาบรมมคเสน	ทนต์ ทนต์แซ
โปรดพระราชทานทั้ง	เครื่องพร้อมอาภรณ์ ฯ
๑ ขุนหมื่นหัวสียให้	รักษา สารเอย
ทรงโปรดนายกองหา	คชให้
เป็นขุนหมื่นมีตรา	ภูมิเพิ่ม ทพยแซ
ชนที่ช่วยคล้องไ้	ทพยเสอพัตรประทาน ฯ

พระยาราชาโยธา (เพื่อน)

รูปที่ ๔๖ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพเสด็จตีเมืองเชียงใหม่

- ๑ พระนารายณ์วรนาถผู้ เกลของภพ
ศรัทธาขยาลพ บรรคาว
สั่งมาคยแม่ทัพรบ รัชจัก การเซย
กำหนดคนคว้นนำ หักปล้นผจญเมือง ฯ
- ๑ ลุเวลารตีฤกษ์ถ้วน ยามสาม
ทรงเครื่องปราบสงคราม สู้ข้าง
พลายหักสยทศินาม พาหนาคัน ท้ามนา
สังรุกเพลงพลช้าง เขิกเขารณรงค์ ฯ
- ๑ แสนไทยนายไพร่พร้อม เห็นทอง พลชัย
ชนทัพชัยพลทะลวง ทิ้งปล้น
รอบรุกทุกกระทรวง ย่นบาย เวียงสา
นารายณ์ราชยาคร้างคัน เร่งค้อนทวยหาญ ฯ
- ๑ พลลาวสามารธสู้ ตายแหลก หลายแซ
ทุกทิศทัพไทยแตก หักเข้า
เมืองเชียงใหม่ปล้นแตก คชนรูง สว่างซา
ตามจับแสนหลวงเจ้า เขตไร่ไถ่โดยถวิล ฯ

พระยาราชวราณกุล

(เจ้าพระยาศรีธรรมราช เวก บุณยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๔๗ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพหลวงสรศักดิ์เจ้าพระยาวิไชยนทร

- ๑ ฝ่ายหลวงสรศักดิ์เจ้า ประจักษ์การ
สมณพราหมณาจารย์ ชุนชอง
วิชาเขนทร์ทุจวิทธาญ เปียนสาสน์ หมองเอย
ศักดิ์ภิกษุสามเณร้อง เรียกใช้เชิงชเลย ฯ
- ๑ กอบกิจสิทธิขาดไค้ โดยใจ มั่นธา
กำเรบจิตรบ่เกรงไภย เท่าก้อย
จึงนำเหตุทูลไทย อวยชัย สยามแซ
ทวาทระหนักประจักษ์ถ้อย อีกอัน โองการ ฯ
- ๑ ไฉนหนออายฝรั่งนี้ ไพรคนัก หนาเขย
ทำโทษให้มันประจักษ์ จูงไค้
ศรีเสีจสุที่พัก เคยว่า การพ้อ
นั่งท่าแทยที่ไกล้ เช่นเขยวคอยที่ ฯ
- ๑ วิชาเขนทร์ลนเวิศขัน สถิตยอาคัน
ว่ากิจไครณิกขาด ถอดทั้ง
สรศักดิ์พิศยังขาด คาไคร์ สัยเขย
ลูกทลิ่งชกยั้ง บัชว้าขมำลง ฯ

หม่อมเจ้ากรรเจียก
(ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาศ)

รูปที่ ๔๘ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ซึ่งขึ้นพระพิรุณแสนห้า

๑ พระนารายณ์วิราชเจ้า	จอมนรินทร์
ทรงพระคำวาท์จินต์	จักให้
ราษฎรทั่วแดนดิน	รู้เล่ห์ ฉลาดแซ
แห่งวิชาเยนทร์ได้	ยศล้ำเลิศพระยา ฯ
๑ จึงมีรับสั่งให้	เหล่าชน นางเซบ
คึกขังขึ้นพระพิรุณ	ใหญ่นั่น
ระหนกสั่นกึกกัลย	เร่งขัง เรือนอ
ทุกหมู่อำมาตย์อื่น	ไปเชื่อนอาสา ฯ
๑ จึงตรัสให้ท่านเจ้า	พระยา ช้างเซบ
ฝรั่งรับลากขึ้นมา	ถ่วงทอง
เรือเพียบเท่าไคตรา	ทุกลาก ชนแซ
ซึ่งศิลาลงท้อง	เทียบน้ำแนวเดิม ฯ
๑ ก็แจ้งโดยเล่ห์ล้ำ	แหลมหลัก
ขึ้นพระพิรุณหนัก	เท่านั้น
กรวยทูลพระจอมจักร	พรวิทราบ ขาทเซบ
ข้าราชการคึกขยับ	ชยาคร้ามเชิงเฉลียว ฯ

ขุนโอวาทวรกิจ

(พระยาโอวาทวรกิจ แก่น)

รูปที่ ๔๙ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาพพระเพทราชาขึ้นม้านั่งพด

- ๑ นารายณ์บรมนารถเจ้า จอมจักร พรพินา
 เสกประพาศพระตำหนัก สระแก้ว
 สรวณราชกรมมลภักตร ผ่องชน
 ทรงอิศวรรัตพรณแล้ว สั่งให้กลัษพล ฯ
- ๑ ลุวิกพระศรีรัตนท้าย มหาอาท
 เสกจากอิศวราช ไชยชา
 โองการตรัสประภาษ พระคช บาลเฮย
 ึงควมชัยชัยม้า พยคนล่องท ฯ
- ๑ เพทราชานอยเกล้า เคียมคัล บาทเฮย
 เปลื้องสำนจากพงพลัน ธิบเต้า
 ปทัยพระยภณัน โสนชี ม้าแซ
 ชัยอย่างสะเทินเท้า เทยารเยองจรรวัล ฯ
- ๑ พวกพลยลค่างน้อม ค่างประโคม
 คึกว่าจอมไผทโกรม เกียรคิพ
 ทรงทอดพระเนตรโสม นัศตรัส สรวลแซ
 พระเพทราชาสัจ โคกม้ามลงกิน ฯ

ขุนโอวาทวรกิจ

(พระยาโอวาทวรกิจ แก่น)

รูปที่ ๕๐ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพหลวงสรศักดิ์ล้อมตึกพระเจ้าเหา

๑ หลวงสรศักดิ์แจ้ง	ประจักษ์การ
ตึกพระเจ้าเหาสถาน	มาคัยพร้อม
ท่อนยาตรกับทหาร	สียหก ตามแซ
ผู้สนิทถือดาบล้อม	สุให้วบิคร ฯ
๑ จึงออกประกาศกัณฑ์	กลางมาค ยาชะ
หากว่าพระชนกนารถ	ล่องแล้ว
เราจักรักษาราช	สมัยค สียนา
พวกท่านจะสอภแก่แล้ว	ศกค่านเป็นไฉน ฯ
๑ ทนโทไพรซึ่งล้อม	คกหลาย
พลันสอศอวธวาย	รอบค่าน
บ้ำรถือศาสตรเกินกราย	ตรงแนวค จงชา
ผองมาคัยหวากสท้าน	ชคอันคลงแล ฯ
๑ สรศักดิ์แกว่งดาบเงอ	คกคาม
มวญมาคัยชยาคขาม	ไต้ช้อง
ค่างคนย่อยอมตาม	ยังคัย ท่านนา
สรศักดิ์จงชานพร้อง	มอขให้บิครอง ฯ

ขุนพิณิจัย

(หลวงภิรมย์โกษา อยู่)

รูปที่ ๕๑ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพจับเจ้าพระยาวิชาเยนทร์

๑ วิชาเยนทร์ยืนอ้างพระ	โองการ หาเซย
รู้เล่ห์เหลี่ยมวิพาล	คิดร้าย
ครองหลักยศถา	มานะ เห็นแซ
อยู่กุมวัยแม่ฝ้าย	ผิวม้วยคู้ ๆ
๑ นักมีโถมกันน้อย	จิตรตาม ทนายนอ
ไฉนท่านสุรสงคราม	กอบสร้าง
คุณูปการความ	ก็แต่ เพรงแซ
จักลี้ชีวิตภัยหักกลาง	ลยภัยยาทา ๆ
๑ หวนมานชนเสลี่ยงเข้า	สู่ราช วังแซ
พริ้วซ่มพริกกลาก	แก่งกล้า
นำหลังประภังกราก	พลองแพน เผงพ้อ
ถูกถนัดพลัดผลงขวำ	แผ่กล้งกลางผล ๆ
๑ หัวทแยบยบ	รอยทบ
กายสั่นอยู่หรรษา	เร่าคิน
นอนไถลไถลล่หลย	เลอนาถ
เสือกเสือกแล้วสับสน	ชีพสิ้นสั่วเวร ๆ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจันทร์ทศจุฑาธาร
(กรมหมื่นวิจิตรวรณปรีชา)

รูปที่ ๕๒ แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา
ภาพจักรพรรดิบรมศัพสมเด็จพระนารายณ์

- ๑ แดงปางอิราชไท้ พระมหา บรมย์ไชย
ออกหม่อมมาตยา ขอบเกล้า
เชอญบรมศัพพะนา รายนไว้ยบ รวีแซ
บัตราชโองการเจ้า เร่งให้เดินกระบวน ฯ
- ๒ เพลิงคังหลังแรกฉ้อง กลองมา ลุยไชย
จตบาททวิบาทกลา คู่เกล้า
เครื่องแห่คู่แห่สา ระวัคแน่น นันต์แซ
กลองชนะประโคมเร้า อุโฆษก้องแควสัจจ ฯ
- ๓ เครื่องสูงบังแซกฉ้อง ชุ่มสาย
รดพระโยงไยรอยฉาย ผ่องจำ
อินทพรหมคู่เคียงราย แสงสว่าง เควืองไชย
รดพระโกษฐแผ่นฟ้า กลดกัษัยสิริ ฯ
- ๔ เครื่องหอมประเทียบล้วน รดฉาย
นาอเนกเหล่าหลาย แห่ห้อม
ถึงน้าจักรวรรดิหมาย สักหยด กระบวนไชย
ทรงพิชิตชนะน้อม โบกให้ไปรยทาน ฯ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์
(กรมหมื่นปราบปรปักษ์)

รูปที่ ๕๓ แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา
ภาพอักษรธรรมเถียรเป็นขบถ

๑ อกรรมเถียรขบถทั้ง	ท้าวเป็น เจ้าเฮย
เทียบขบถยทศเห็น	ถ้องถ้วน
ชนช้างพวกเพียบเพ็ญ	คามแน่น มานา
หยุควัดมณฑลปล้วน	เหล่าผู้โลกเขลา ฯ
๑ พระมหาอุปราชเจ้า	นามสร คักคเฮย
ประพาศโพนกฤษ	พระเนยกล้อม
ทราวยการเกกักษกร	เสกจกลัย กรงแซ
ลุ่มหาไชยชัยม	อยู่ใกล้วังจันทร์ ฯ
๑ บัณฑูรท้าวสั่งให้	โยธิ
บรรจสาครอศนี	ใหญ่ผู้
เสร์เสียดพระบารมี	ยิงไป ออกลา
ไชยออกจิงรัฐ	ประพหลังผิคนัน ฯ
๑ บรรจบันใหม่แล้ว	ทรงจก ชนวนแซ
ถูกคชขบถทรก	ทรวคมวย
อกรรมเถียรวังเวียนมุด	รกชอน กายนา
พรวกพวกพลอยแตกก้วย	วังคันชนหนี่ ฯ

พระเจ้าน้อยยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช

รูปที่ ๕๔ แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา
ภาพตีเมืองนครศรีธรรมราช

๑ เซลงปางขึ้นอยุธยา	เพทราชา ชาญชัย
มีขอกเมืองไชยา	นบเกล้า
ศรีธรรมราชแรงมา	ระมุง ประทุมชัย
ศรีทักขิยกเรือเข้า	คักให้มลายูสนุ ๖
๑ ทักเรือพระยาราชศรีอัย	บังสร
ถึงชัยทักเมืองขึ้น	คอคำน
เก่งกาจสาครสิ้นพัน	ฟากต่าง ตายนา
ขึ้นใหญ่เล็กเสียงสท้าน	แทยทอ้งทเลทลาย ๖
๑ ทาญคอคทาญหอนพลิง	เพลงฉรงค
ต่างชยาทบอ้าง	ยทอไกล
พอทักขิยกสุรสง	ความถึ ถึงนอ
เร่งพยทโอยหลังไท	คายนาคาขึ้น ๖
๑ บังสรสมนึกให้	ทหารรบ
รูกไล่แตกตายศพ	คล่านา
ทพันครศกกระทบ	สคท ทนเซย
แล่นแหวกแยกแวงจำ	ปลาคลหนีไทย ๖

หม่อมเจ้าอลังการ

(พระองค์เจ้า ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์)

รูปที่ ๕๕ แผ่นดินพระเจ้าเสือ
ภาพเสด็จทรงช้างข้ามบึงหูกวาง

๑ พระสรรเพชญ์แปดฝ่าย ผ่องพยับ
โดยนครสวรรค์ผล หยกยั้ง
ชมพลณบ้านหูกวางประทับ แรมชา
สิ่งไพร่ไล่ช้างทั้ง พเนียดล้อมลงซอง ฯ

๑ สิ่งสองเฮอร์สให้ ถมยั้ง ขวางเขย
เฉพาะวิถตรงถึง พเนียดกว้าง
สองท่าเสด็จต่างจึง เสด็จคช ข้ามแล
ถมใหม่ไม่แน่นช้าง เหยียบเท้าถล่มเลน ฯ

๑ นเรนทร์ไกรธว่าลูกท้าว คิตขยด
เหลือบสยสองทรงคช เสด็จไกล
เงืองว่าฟากหมายปลก ชีพเชษฐ ทุนันนา
ขนิษฐัยกขอรัยไค พนองทลงหนี่ ฯ

๑ ภูมิชัยช้างไล่ ขัน
สิ่งอมาคย์ตามจับพลัน อมาคย์เต้า
พยหน่อพระเชิณวรล ไร่วกลับ ถวายเขย
พระพิโรธสังคิเข้า คำคั่งคั่นเมือง ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

รูปที่ ๕๖ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือ
ภาพพันท้ายนรสิงห์ถวายเป็นชีวิต

- ๑ สรรเพชญ์ที่แปดเจ้า อชญา
เสด็จประพาสทรงปลา ปากน้ำ
ล่องเรือเอกไชยมา ถึงโคก ขามพ้อ
คลองคกโขนเรือค้า ชักไม้หักสลาย ฯ
- ๑ พันท้ายตกประหม่าสิ้น สติคิด
โศกจากเรือทูลอภัย ไทยร้อง
พันท้ายนรสิงห์ผิด ขทม่า เสียเกณ
หวั่นโยนเรือต้อง คู่เส้นท่าศาล ฯ
- ๑ ภูบาลบำเหน็จให้ ไทยถนอม ไนอ
พันไม้ออมอ้อมม มอคม้วย
พระโปรกเปลี่ยนไทยปลอม พันรูป แทนพ้อ
พันกรายทูลทักด้วย ท่านทงประเพณี ฯ
- ๑ ภูมิพลอยกลับตั้ง ขอบรร ไลยพ้อ
จำสั่งเพ็ชฌนาฏพัน ฟาดเกล้า
โขนเรือกับหัวพัน เส้นที่ ศาลแล
ศาลสับกฤตคุณเกล้า คติไว้ในสยาม ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์เธอ
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

รูปที่ ๕๗ แผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ
ภาพข้างทรงพระมหาอุปราชเทงข้างพระที่นั่ง

๑ สรรพเพชญ์ที่เกษม	อโยธยา
พร้อมอนุชออุปราชกลา	พยุหส์ล่าง
เสด็จทศนครนา	บกประพาศ ไพรแซ
แรมที่พิทวังรับช้าง	เพื่อใช้ในบุรี ๑
๑ ราชทวีจันทร์แจ่มท้าว	เกลิงคช บาศเฮย
อมาตย์คชหมคตาม	เสด็จก้อม
คชยทางคชเถอนสกค	รอยพย ด้วนอ
พระชัยพระคชพร้อม	อมาตย์คลังองคธอกัน ๑
๑ จันทร์ดับเมฆข้างพระ	ลัษณาย ไม่ไชย
อนุชชัยคชเหม่อหมาย	ช่วยคลัง
จวบเงาพฤษย์เสยพลาย	ทรงชวค เซเฮย
ความญทกข้างฟกร้อง	วีเข้าไพรสาณท์ ๑
๑ โองการเลิกไล่ไท้	คินพลัย พลانا
อนุชห้วนอนขอรับ	ไทยพลั้ง
ไม่แกลังพระไม่จับ	เฮาผิก นิคเลย
เสด็จเสด็จกลับกรุงทั้ง	คู่ท้าวเนาเวียง ๑
พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์	

รูปที่ ๕๘ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ
ภาพชลอพระนอนวัดป่าโมกข์

๑ พระนอนป่าโมกข์	วิหาร
สถิตยแท่นที่ธาร	ที่ค้ำ
ชลไล์หลากไหลพาน	เซาะคลั่ง
น้ำนำท่าทางวัง	เลาะลำทลายพัง ๑
๑ ครั้นนี้จึงเกิดข้อ	กังขา
ผีพระหล่อก็พา	เกลื่อนไถ่
เป็นแผ่นก่อก่อแน่นหนา	หนักนัก
ฤๅจะเลือนชลอให้	ห่างร้างกลก็ ๑
๑ มีพระยาราชาสรวัย	สงคราม
ช่างชาติฉลาคความ	คึกซึ้ง
อาสาพยายาม	กอบกู้
การชลอลากทอง	พระพันชลภัย ๑
๑ อะไรยากลำบากนั้น	เหลือเชื่อง
แรงและขยันญาเป็น	ที่แก้
พระนหากให้เห็น	วิชาช่าง ไทยนา
ไฉนจะทำได้แล้ว	ภาพนพยุบล ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศัวโรปการ

รูปที่ ๕๙ แผ่นดินพระเจ้าบรมโกษา
ภาพขุนชำนาญสู้กับพระธนบุรี

๑ มหาอุปราชช้าง	องค์บรม โกษุชา
กำรหิขามคักระคม	คคอ
ตรัสถามมาตย์ทุกกรม	ขวรราช วังแซ
ทัพค่ายฝ่ายเรา	รบแพ้ทำไฉน ฯ
๑ ขุนชำนาญนโย	กลุฮา ส่าเฮย
ข้าบาทคงชัว	ขย่ำคร้าม
พลันประนตอลลา	เร่วรท พลนอ
คุมพวกสามร้อยข้าม	เขตรค่านราญรชน ฯ
๑ ประเททัตขบไพร่เข้า	โหมมญ
พอบพบกัทรพระธน	ขมา
กุมหอกกลอกกลับกล	คายหวค
ค้อพระธนแทงกล้า	ค้อกล้าวรวิ ฯ
๑ ขุนชำนาญโตกเงอ	คาวฟาค
ถูกพระธนคอชาก	กาวคิน
นำถววยพระอุปราช	ทศันศิว เคิกแซ
ทรงพระโสมนัส	สร้างพนัณมลหมอง ฯ

พระยาราชวรานุกุล

(เจ้าพระยาศรีธรรมราช เวก บุณยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๖๐ แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ
ภาพพระยาไทรถวายช้างเผือกครบ

- ๑ ปางองค์พิตรเฝ้า ภูวนา ยกแซ
สมเด็จพระบรมราชา ธีราช้าง
พระที่นั่งสุริยา มรินทร์อาศน์ สถิตยแซ
เสด็จออกอำมาตย์ส้าง สลัยฉ้วนเคียมคัล
- ๑ ยักประจันต์ประเทศเจ้า ไทรบุรี
นามระญาธิปัตย์ ถิ่นเฝ้า
ไต่สารศุภลักษณ์มณี เล็บริบ ภูวนา
นำประนตน์อัมเกล้า คชนันท์ถวย ๑
- ๑ จอมภพราโมทยปล้ม กมลมาน
โปรกขกความชอยสถาน อนึ่งไค
จึงประสาสน์ข่านาญ เนกนัย ค่านา
ควรแก่ความชอยให้ เหตุตั้งภักดี ๑
- ๑ แล้วโปรกทั้งคชให้ ชนรวาง
สมเยศคชบาททางกั ประเสริฐ รุพัน
พระบรมฉัททันต์วราง เสมอมีง เมืองแซ
สมโภชเฉลิมถัน หลากเหล่นงานฉลอง ๑
- พระเจ้านั่งบาเซอ พระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยค
(กรมหมื่นทิวากรมศัประวัติ)

รูปที่ ๖๑ แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ
ภาพอลังการนิเวศนการจกเทศ

๑ เชลยเรือสมเด็จเจ้า แผ่นดิน ไทยนอ
พระศรียามรินทร์ ราชไท
สักระษัตริย์ดพันทร ผ่านอโย ยาพ่อ
เสวยสุขทุกวันให้ เลือยชนฤไทยทวี
๑ มินายกำนันผู้ ฤกค
ชออลังการนี้ ฤคให้
นการจกเทศสั มอใหญ่ ริงพ่อ
กัษัตริย์โตให้ ษมาตย์น้อมนำถวาย ๑
๑ ฝ่ายกระษัตริย์ดำรัสให้ ราชวัล แขนอ
พาสัตว์อัครย์น ฤคั่ว
เพราะจิตรคิถกระคณ ญต่อ โยนนา
จึงอู่สำห้แล่นเรือก้าว เกาะข้ามเขตรัง ๑
๑ คนไทยพึงแวกไค้ เหนสิ่ง โตนอ
แตกคนคนชายหญิง มากยัง
คนกเทศโคจริง ปลาดแปลก เพรงพ่อ
ทำงเล่าต่างฤคัง แด้นันต่อมา ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

รูปที่ ๒๒ จลาจลสมัย
ภาพพระยาวชิรปราการกับทหาร ๕ ม้า รบพม่า ๓๐ ม้า

- ๑ ปางสมัยยวงม่านปล้น อัยยา
เห็นพินาศนครา ห่อนแคล้ว
พระยาวชิรปรา การกาฯ หาญแฮ
คุมพวกพนักถันแคล้ว คึกพร้อมใจกัน ฯ
- ๑ พันฝ่าข้าศึกห้อม แดกฉาน
รบบัรยทางราญ รอกไค้
พักแรมณบ้านพราน นกนอก กรุงนา
ปล่อยพรรคพลหาญให้ ลากคันธัญญา ฯ
- ๑ มาประปรักษ์ก่อน ตามคึก
คนหนึ่งกับทหารสนิท นัยหา
ชัยและเลิกประชิด ชล้าไล้ ทะลวงแฮ
หม่ม่านสามสิบม้า หมกหัวเขหนี ฯ
- ๑ กรุงศรีอยุธยาแพ้ ไพร
มากยมีสามัคคี คึกสู้
เพียงห้าแต่หากมี ใจร่วม หาญเฮย
อาชนะแก่ กู้ ก่อตั้งกรุงธน ฯ

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๒๓ สมัยจตุล

ภาพพระยาวชิรปราการ รมพม่าในพงแกม

- ๑ ปางพระยาวชิรสร้อย ปราการ
เห็นพวกพลตูลาน คันทน
ศึกทลางิงบรรหาร สั้งหมู่ พลแซ
เร็วเร่งสืบพลข่า ใกรู้ศึกใคร ๆ
- ๑ ม้าใช้ไปลี้ไ้ ความกลบ เรือนแซ
ว่าพม่ากริหาทัพ เกือบใกล้
แลกสศคานัน ในข่า แซมแซ
ทรวาเหตงั้งให้ รือร้อนเกินครว ๆ
- ๑ เหลืออยู่แต่ไพร่ร้อย คนปลาย
ให้จกพลขนวาย ย่าไว้
ท่านหนึ่งกับหานาย ทหารออก ล้อแซ
เตรียมสรรพพอทัพใกล้ ไพร่พร้อมยิงขึ้น ๆ
- ๑ สามคราวพม้าม้วย บรรโลย
แตกยับกองทัพไทย ให้อ้า
เสร็จศึกจึงยกไป ตามครอย ครวแซ
เกินทัพหกเวลล้า เขตกรเข้านาเกลือบ ๆ

หม่อมเจ้าชายดำ

(ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส)

รูปที่ ๒๔ สมัยจตุรภพ
ภาพเจ้าตากตีค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น

- ๑ ปางวิชัยสยามรัฐอื่น เป็นลา จลแฮ
พม่าล่องวามญชชยา ข้วนกลุ้ม
บวรพิภพศรีชัยสัสมรรคา ไชยเสียม วงศ์แฮ
หายมีใครคุ้ม เขตรรือนราษฎรร้าย ฯ
- ๒ สยามแยกเป็นหกท้าว ไชยชน ชมนา
นายกหกส่วนสกล ต่างท้าว
ค่างรุกค่างวามญชช ยันชิง กันแฮ
ทวยราษฎรปราศศุขร้าย ว่างร้างเรือนหนี ฯ
- ๓ ส่วนโพธิ์สามต้นค่าย พระนาย กองนา
คือพม่าตั้งมั่นหมาย กวากผู้
เจ้าตากควนิกาย พลมั่ง มาพ่อ
หวังชกัษกรัก บวรร้างคนเขมม ฯ
- ๔ ทพินกองนำเจ้า ตากชาญ คึกษา
ยกระคมค่ายวาม ยัตถยัน
นายกของประลัยลาญ พลเหล็ก ลาญนอ
มอญพม่าเหลือตายนั้น เพิกฝ้ายกระจายหนี ฯ

หม่อมราชวงศ์เบ็ญ

(เจ้าพระยาพระเสด็จ มาลากุล ณกรุงเทพ)

รูปที่ ๖๕ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพพระบาทนั้ส่งตัวเจ้านครถวบ

๑ จักรเตรียมทัพพร้อม	โยธา
กับพิไชยราชา	รียเร้า
ถึงเมืองชื่อเทพา	พักทวบ ะทิศเฮย
เจ้านครหนีเข้า	เขตรแคว้นตานี ๑
๑ ชู่แซกให้ส่งเจ้า	เมืองนคร คินเฮย
ขึ้นชกเราจักรอญ	รบร้า
เมืองบ้านจักเปนนอน	เหลวเหลก
แซกจักชลาตฤกล้า	เร่งให้ตอยชาน ๑
๑ คานีหนาวเคชข้า	หลวงหลาย
ควมครันอินทวบ	ราชวรวิธ
จับพวคนครนบ	ไพร่ส่ง มาเฮย
ยังท่านข้าหลวงทอน	รัยทวยอินดี ๑
๑ ทั้งสองนายทัพไท้	สมคิค แลวันนา
จำครบพวกอมิตร	ตราคตริง
นำถวบแก้ยพิตร	ชนราช
ตรัสว่าโทษมันชิ่ง	เร่งให้ปฤกษา

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

รูปที่ ๖๖ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพตีเมืองสวางคบุรี

- ๑ ทัพพิไชยบรมราชทั้ง สองกล ยุเรศชัย
สวางคชื่อตั้งค่ายพล โอบล้อม
พระฝางเร่งสั่งพล สติคน่า ทินอ
ยักชชกกลูกพร้อม เสวตรแผ้วเป้นพิง ฯ
- ๑ พระฝางยลเลศรู้ เกรงอา นภาพนอ
รบอยู่สามทิวา พ่ายแคล้ว
คุมสมรรคพรรคพวกพา คชเสวตร ปลาศแซ
กองทัพเข้าเมืองแล้ว ขอกแจ้งทัพหลวง ฯ
- ๑ กองหลวงจากพิศณุโลกได้ ตรวาระ
สัดขบถเร่งทวยหาญ ห่อนยัง
ถึงหาดท่านโองการ สี่มาตย์ เร้วชัย
ตามจับย้ายเรือนทั้ง เสวตรน้อยกรีน ฯ
- ๑ จึงพระยาอินทรวชิษฐ์ ไชยชาญ
หลวงคชศักดิ์หาญ เจอะช้าง
สองมาตย์จับนางสาว ตัวประเสริฐ มานา
ถวายเป็นจอมทัพอ้าง ธุเรศไท้กรุงธน ฯ

หลวงฤทธิจักรกำจร

(พระยาอภัยพลภักดิ์ ม.ล. อุกฤษฐ์ เสนีวงศ์ ณกรุงเทพ)

รูปที่ ๒๗ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพเสด็จตีเมืองพุทไธมาศ

๑ พระมหานายกเจ้า	กรุงธน บรูเศไชย
เทียบทัพยกเรือพล	ไพร่พร้อม
กำหนดเที่ยวคนกล	ราชฤกษ ฌรงค์แซ
รุกเร้งนิกรล้อม	ครุสให้ขยายรณ ๑
๑ กรมอากรบ้าย้ายปล้น	บันกำ แพงไชย
พลไพร่จันฉะนำ	ต่อท้าย
ซัดสาครสินาคำ	นาญณันท์ นันนา
หนนยไค้นายก้าน	ค่างตั้งคองบ่ง ๑
๑ บันกาลพระเทศให้	ไทยคิก
ว่าทัพหลวงหนนยประชิด	ช่วยแล้ว
ค่างชกค่างเหิมจิตร	โถมรู้ ผลญา
หนนยเนื่องกันกลั่นเกล้า	เกรวักก็ยงกลางรณ ๑
๑ พลพุทไธมาศสู้	เคิกสยาม
ไทยยบเขือสงคราม	รกรำ
บันไทพองตาม	กันพาต เวียงชา
พอรุ่งเร้งบันเข้า	บรูไคญวนหนึ ๑

พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน)

รูปที่ ๖๘ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพหมาค่ายเขานางแก้วยอมแพ้

๑ กรุงธนบุรีเจ้า	คราวยศ
เสด็จตรวจหมวกหมู่	มาดยแก้
ทั้งค่ายประชิดรุก	รอยค่าย หม่าชา
เขาย่านบ้านนางแก้ว	กวดล้อมวังวงศ์ ฯ
๒ ตรัสสั่งชนทัพให้	พาตัว
ขอสิ่งของจั่ว	จรร้อง
เรียกกองหัวคนหัว	นำพม่า มาเซย
ขึ้นอยู่สู้ศึกชิง	ฆ่าสิ้นยเหลือ ฯ
๓ ฤกามสามค่ายต้อง	สวามี ภักดีเซย
โยชกรวมสาทรศิริ	สั่งเหียน
วันรุ่งแม่กองทวิ	ทศพวก นายเนอ
กับปะคันเลเมียน	หัวนเฝ้าทูลของ ฯ
๔ ใจงูยคองหัวนทั้ง	ของโย
แมงนรทาเนมโย	ใหญ่น้อย
นายไพร่อกเข้าไซ	ชานออก ยอมชา
รวมพม่าพันสามร้อย	ติрмаหึงสอง ฯ

พระยาราชวราณกุล

(เจ้าพระยาศรีธรรมราช เวก บุนนรัตพันธุ์)

รูปที่ ๒๙ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพนายขนมต้มชกพม่าถวายตัวพระเจ้าอู่วะ

๑ อังวะราชาเจ้า	ภกาม
ผลของชาคว่างกึ่งงาม	ครวครน
ขนมต้มชื่อชาวสยาม	คนหนึ่ง
ขึ้นต่อยศพวกพน	ม่านรักรมว
๑ ฉับฉวยชกฉกซ้ำ	ฉบฉับ
โถมทุบทุบถองทับ	ถบถว
เตะคัตถอยตบตบ	ตบคัก
หมัดหมุนเมฆมอญม้าว	ม่านเมฆหมางเมิน
๑ เกินลืยต่อขย่ซ้ำ	ลยงยก
ม่านกระษัตริย์หักลุขอก	โอฐพ้อง
ชาติสยามฉิยามตก	ไวยาก โฉนนา
ยังแต่ตัวยังต้อง	ห่อนไค ไถยม
๑ ฉากนัสมพากย์พ้อง	เพรงสกา สิตเซย
เคยปากหากพคมา	มากคร่ง
“กรุงศรีอยุธยา	ไยชาท ก็เลย”
รูปฉากพากย์ตึกตั้ง	ต่อให้เห็นจริง
พระเจ้าน้อยยาเธอ	กรมหลวงพิชิตปรีชากร

รูปที่ ๗๐ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพอะแซห่วนกุดตัวเจ้าพระยาจักรี

๑ ทพิไทยพิศณุโลก	ศึกแซก คึกนอ
ทัพม้าเลียบค่ายแตก	ทุกครึ่ง
เจ้าม่านแม่ทัพแปลก	ใจขยาต ฤทธิพ่อ
ขอพบนายกตั้ง	ทัพวังรือเชอญู ๖
๑ พลสยามอินพม่าเข้า	อินคี่ ยิงนอ
เจ้าพระยาจักรี	ขมัว
กันสัณฑ์นคร	ส่ง่ายทอ
ยกพยุห่ออกทำ	ทัพให้คู้ตัว ๖
๑ อะแซห่วนกุดพิศ	พระยาจักรี กรีนอ
ชมรูปฤทธิณรงค์ลักษณ์	เลิศผู้
ภายนำจกสังคักค	เป็นกระษัตริย์ สยามไชย
เฉลิมภพรบพม่าสู้	เค็กแพ้วไผทเกษม ๖
๑ พลงให้ของเควของมัว	ทองคำ
หวังจกส่อศึกทำ	แยบยอน
เจ้าพระยาจักรีสำ	เหน็บกทราย ประสงค์แซ
กลบยักกลศึกส่อน	ศึกช่อนกลฎกาม ๖

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรรรณนารถ
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

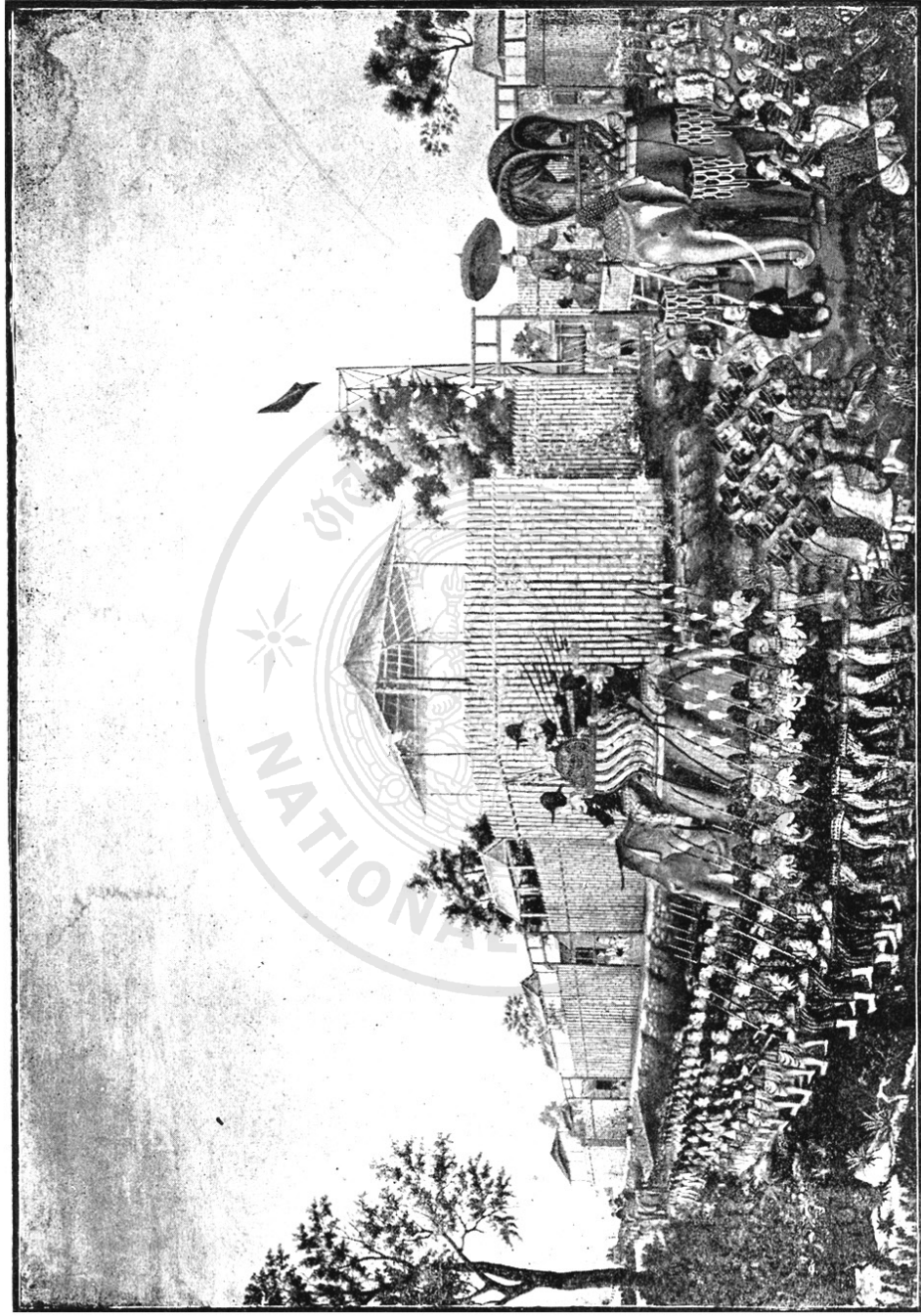
รูปที่ ๗๑ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพแห่งพระแก้วมรกนแลพระบางลงมากรุงธนบุรี

- ๑ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ยาตราพยุหะปราบข้า
ล้านช้างฝ่ายกษัตริย์
ไต่พิภพมรกนแก้ว
กษัตริย์พระบาง ฯ
- ๑ เสด็จขึ้นดอยแม่ค้อ
จึงสยพท้าวคนอัน
จักถึงซึ่งเกลืองดวล
เฉลิมโลกย์ดิลกสวามิ
ลือลือแห่งสยาม ฯ
- ๑ ศักราชพันร้อยสี่
บุศยมาศกฤษณ์
พุทธรูปสละบุรี
พร้อมทั้งนางแก้ว
อภิมหาเวศนา
แห่ห้อม
พิภพทั่ว
จักรวาลไชย ฯ
- ๑ เชิญพระบางพระแก้ว
มาลงพยุหนาวา
ถึงกรุงเทพสถิตมา
มหาราชสมโภชพร้อม
สุนา เวศนา
แห่ห้อม
พิภพทั่ว
จักรวาลไชย ฯ

ขุนภักดีอาสา
(พระอมรสินธพ นก)

รูปที่ ๗๒ ภาพเมืองสาเกตในกรุงธนบุรี
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสด็จกลับจากเมืองเขมร

๑ องค์อรรคนายกผู้	พรวฤก เกษแซ
ภูก่ยกวิเกวีกอริก	ท้าวหล้า
มหากกระษัตริย์ศึก	ส่มเค็ก นามนา
แรมทัพเสียมราฐูร่า	รยเสียนศึกขอม ฯ
๑ จอมทัพสทียข้าวช้าง	กรุงธนบุรีไชย
เจ้าแผ่นดินวิกล	คลังคลัง
ร่อนเร่ท้าววิญญ	ทลเทียบ อยายนา
ใครระกันคนคุ้ม	โทษไต่ไต่
๑ กระลิลามลูกกล้า	วังบ
จึงพระยาสรวิชัย	ถอกเจ้า
คำวิหจกรียกลับ	จักกจิ กรุงแซ
ให้ตรวพลไกรเข้า	ชนบรวยาตรา ฯ
๑ เวลาไชยโชคไต่	ทิดี สวัสดิไชย
เสด็จสู่เกษขนกวิ	เทียบช้าง
บันดาลพระวรณวิ	วรรณผ่อง ประภาแซ
งามสง่าหาคู่ช้าง	อนแม่นันถามี ฯ

หน้า ๘๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสด็จกลับจากเมืองเขมร นายจำ เจียน

๑ โยธินเห็นถนบก้อ	อัศรรักษ์ ใจเฮย
ต่างเทอชหักถ่อภินันท์	ท่อมเกล้า
บารมีพระจักพลัน	ถึงเสวตร คัศรพ้อ
ปรายยุคเข็ญเย็นแผ้ว	ไพร่ฟ้าประชากร ฯ
๑ บทจรโดยทำนท้าว	พระจา รุกเขย
บันลูนนศรา	ปราศเสียน
ปรามปรายพวกพาลา	เตียนราบ แล้วยแซ
พุทธศาสน์ราษฎร์เรื้อนไถย	เทียบครั้งเพรงกาล ฯ

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๗๓ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพปราบดาภิเษก

- ๑ สรรเสริญเสียงสนั่นก้อง ม่านแดง ภูเขา
ไทยที่ขลุ่ยแต่เพลง กลั๊กกั๊ก
ถานในสุโขทัยเซว่ง ทุกทิศ
เพราะพระพุทธรูปฟ้า พระพันใจไทย ฯ
- ๑ ปราบปรามไปทั่วหล้า แหล่งสยาม
ปราบคึกคักในขาม เขตต์
ปราบดาภิเษกตาม แขนง รามแซ
โดยลักษณะรูปนี้ แนนให้ ฟังเห็น ฯ
- ๑ เป็นเวลาเสกขันธ์ พัทธบิษุ
พระราชครูปโรหิต ใฝ่เฝ้า
อัญเชิญพระเสวยอิศร สมบัติ
ปฐกาสันราชวรเย็นเกล้า ออกอ้างสมญา ฯ
- ๑ บรมราชาธิราชเจ้า สยามินทร์
ปรโมรราชินทร์ ขึ้นหล้า
สามัญนิกรบิน ยลเรือก พระเอย
ว่าพระพุทธรูปฟ้า โลกย์ล้วนชวนชม ฯ
- พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศัโรปการ

รูปที่ ๗๔ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพยืมปั้นลูกไม้ พังค้ายพม่า

๑ พระมหาอุปราช้าง	ออกนาม
สร้อยหอนขาม	ท้าวหน้า
ยกทัพสงคราม	ไปต่อ ยุทธนา
เพื่อพม่ายกพลกล้า	ล่องเข้ากาญจน์บุรี ๑
๑ โยธีสองฝ่ายเฝ้า	ราญรอน
พม่าสาธิตกันศร	โยย้ง
กรมพระราชวังบวร	ให้ลาก
บันลือไม้มาตั้ง	สั่งให้ทหารมา ๑
๑ จักรย่นลูกไม้	เลงเหมา
คินกระสุนยักเผลาะ	เสือกแล
เหล็กชัยชนวนเจาะ	คินกลอก ชนวนเซบ
มือจับศอกแกว่งแท้	จุกเปรี๊ยะเสียงยัง ๑
๑ ค่ายพังค้ายพม่าล้ม	ตายกลาด
พวกพม่าฤๅชา	ออกสู้
ข้าพอสบเสียบยงซาก	การศึก ถอยนา
ศกฤทธิศกแรงรู้	เข็ดคร้ามขามไทย ๑
พระเจ้านั่งยาเธอ	กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

รูปที่ ๗๕ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพกรมพระราชวังหลังจับพม่ามาถวาย

- ๑ พระบาทวิราชไท ปฐมสยา เมศเฮย
 แรมทัพแทยอตรา ราชูคาว
 หนุนพลพระราชภา คินยิมช สถานนอ
 ปรายพม่าสามรรท้าว แห่งน้ำพิงแขวง ๗
- ๑ ค่ายหลวงบางเข้าคอก ทัพพล เพียบนา
 สั้งเร่งพระหลานรณ รุกเสี้ยน
 พลหาญร่าแรงผจญ ขรล่า รบเซย
 บรพ่ายค่ายขรเหียน หักควยเดชผลาญ ๗
- ๑ พลรุมตลุมไล่ล้าง อรินทร์มรณ มากชา
 พลการกุ่มกัณกร คินไค
 จำตะโห่งกนิกรปร ขัณห์เหล่า เปนแซ
 รอมทัพกลับทูลไท้ เทียบทั้งเขลยถวาย ๗
- ๑ เด็กพาสพินาศแพ ขวามี พระชา
 รวระอิระอาหนี หน่ายสู้
 เกษานุภาพทวี วรเกียรติ ไกรเซย
 เพระพระเพ็ญพิริย ก่อฟันฟูสยาม

หม่อมราชวงศ์เบ๊

(เจ้าพระยาพระเสด็จ มาลากุลณกรุงเทพ)

รูปที่๗๒ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพท้าวเทพสตรีรักษาเมืองกลาง

๑ ยี่หวุ่นแม่ทัพช้าง	ภูกาม
คุมทัพเรือรณสยาม	ผายใต้
ตะกั่วทุ่งก็แตกตาม	ตะกั่วข่า เล่านา
เข้าประชิดคึกไกล	รอบล้อมเมืองกลาง ฯ
๑ บรินทรสิ้นชีพแล้ว	ไต้ทัน แทนนอ
ยังชนมรฐหนึ่งอภรร	เยศผู้
ไต้คึกแก้ชีวิต	ตราขายเบียง หึงแซ
คุมไพร่ชายหึงสู้	เกียงแก้กันนคร ฯ
๑ รักษาเมืองอยู่ได้	เคื่อนปลาย
สุกคึกพม่าหมาย	รบร่า
ซัดสนเสบียงวาย	จำเลิก ทัพแซ
กลางรอกจากมือข้า	คักควยสองหึง ฯ
๑ หลายบุรีเรศทั้ง	กรมการ มินอ
ขอาจะรับราญ	คักไต้
กลางมีแค่หึงหาญ	หากรัก เมืองนา
สู้คักกันเมืองไว้	ชอบชัควรรชม ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์

(กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา)

รูปที่๗๗แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพตีเมืองตานีได้บันใหญ่

๑ บัณชรอนราชไท้	สุรสี หะนาทนา
ประทัยพัทลงโยอิ	สพวยพร้อม
คำรัสว่าตานี	ทำซึก แชนแซ
ปวงแซกยังไย่น้อม	นยไท้หลายเมือง ๗
๑ จำกียกพยหวัง	โหมประจัญ
เอาเขตรขึ้นขอบชิดัก	รุ่งไก่อ
กองนำเร่งผากฉัน	พลรบ เร้วแซ
พระเสกัทัพหลวงให้	รียเต้าตามหนน ๗
๑ เพอพระยารเมศเจ้า	จอมสยาม
กองนำโรมแซกขาม	ชยากแก้ว
ทุบชัยมลายูหลาม	เหล็กรอก หนึ่นา
ท้อออก่อนน้อมแล้ว	ท่อนไต้ลงทัณฑ์ ๗
๑ คัตานีแตกไก่อ	บันทอง
สองบอกพิศพังสยของ	ใหญ่ล้ำ
อีกพิศคสังของ	สรรพสาส ตรานา
พระเกียรติขจรปกค้ำ	ครอบหล้ามลายู ๗

นายเสถียรรักษา

(พระยามนุสารตราตราบัญชา ศิริ)

รูปที่ ๗๘ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพถ่ายพิมพ์ที่ตำบลสามสบ

๑ พระบาทบรมนารดไท	ปฐมรัช กาลเฮย
สมเด็จพระบรมราชินี	เสด็จพร้อม
ฝ่ายหลังราชวงศ์	วงศ์ม้าย มวณูแซ
ยกพลพลพณห้อม	ลูก้าวแดนปัจญ ๑
๑ ทินาถึงพม่าทั้ง	สามสบ
กฎประกาศม้ายครย	ทุกคาน
นายทัพชัยเข้ารบ	พม่าค่อ ฉนวนอ
ขึ้นเล็กใหญ่ยังคาน	คอยไคไปมา ๑
๑ พลไทยหนุนเนื่องเข้า	รวี
สามทิวราตรี	ยุทธกลุ้ม
ขึ้นค่ายเยอค่ายคิ	ค่ายพม่า
แตกพ่ายไทยฆ่าหุ้ม	จับไคโยนหลาย ๑
๑ อินแะทรายข้าวเลี่ยน	เสียเซอง
เลิกทัพกลับหนีกระเอง	จรค้าว
พวกไทยไล่ตามเพลอง	เผาจก ฉางชือ
ไคค่ายหอกยั้งง้าว	เสร็จสิ้นศึกภูกาม ๑

พระยาราชวรานุกุล
(เจ้าพระยาศรีธรรมราช เวก บุนนรัตพันธุ์)

รูปที่ ๗๙ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพที่ถ่ายบันทึกภาพมาที่เมืองทวาย

๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้า	จักรกรี
เสด็จยกพลโยธา	ทัพกล้า
ข้ามเขตร้านครัว	ถึงถิ่น ทวายแซ
หวังจักรกูโรมร่า	ม่านร้ายหายหาญ ฯ
๑ ที่ด่านขวานค่ายตั้ง	ตามระยะ ทางนา
ขยับยกย่นทานพระ	เทศใต้
บาตรทัพตกทุ่งพะ	ค่ายปัก กาแซ
ตั้งมั่นกันเมืองไว้	ต่อต้านทัพไทย ฯ
๑ ทนไถคำรัสให้	รตมกัน
ก็รุ่งไถในวัน	หงน
ทวยมาคยริยสาสนชน	นำท รมนา
นายทัพชัยพลชัย	ช่องให้ราญรณ ฯ
๑ ท่า่งผจญกันเกลื่อนกลุ้ม	กลากลาค
กรต่อกรห่อนชยาค	ก่อไต้
ชนทัพสัชนคาย	แกงคิน ทุ่งนา
พม่าพ่ายพอดกโพล	ตกเพลิงพั้งหนี ฯ

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๘๐ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพปฏิสังขรณ์มณฑลพระพุทธรูป

๑ ออญยาพม่าห้อม	หาญรบ อยู่ญา
จีนพวกสวนพลอย	คึกคัก
เผาเสียซึ่งมณฑล	สถานพทอ ขาหนา
ลุแผ่นดินอันสร้าง	ใหม่ไว้ไว้ค้ำ ๖
๑ รวยปฐมกระษัตริย์เจ้า	จอมนคร เทพแซ
ศรีสังปฏิสังขรณ์	อีกครั้ง
ให้กรมพระขรรค์	วังจักษ์ การนอ
เกณฑ์เร่งขนของทั้ง	อิฐไม้ทรายปูน ๖
๑ บัณฑิตท่านยังช่วย	ศรัทธา แรงเฮย
ทรงแบกลำของคลา	คลาศ์เท่า
มิช้าหยั่งพลับพลา	ประทับท่าน วางแซ
หลายทอดจากท่าเจ้า	สนุกเมื่อดงเขา ๖
๑ หัวร้อยห้าสิบเส้น	สกลหน ทางเฮย
พระสุทรมานทน	ทุกขได้
ละสุขแลกส่วนผล	ภาคน้ำ แท่นขอ
ยานขวยศหยาให้	หากเกิดของบุญ ๖

หลวงสโมสรพการ

(พระยาสโมสรพการ ทัด สิริสัมพันธ์)

รูปที่ ๘๑ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพทำสังคายนา

- ๑ จักรกรีบรมราชเจ้า รณสยาม
 ปรารภพระบัญชาสาม ชั่งสร้าง
 อักษรระพิบัติความ คลาศพจน์ พระแซ
 เหตุแต่กรุงเก่าร้าง ฉบบเฝ้าไผทสลาย ฯ
- ๑ ควรรคกิจใหญ่ตั้ง สังคา ยนายเฮย
 ให้หลักพุทธศาสนาน ถุกถ้วน
 ึงจักนิพพานา รามที่ ประชุมแซ
 เสนอเหล่าชินบุตรล้วน รอยรัฐสงฆ์ ฯ
- ๑ เสกยังสันนิษาคด้วย พยหายาค— ราแซ
 อารานสงฆ์สอยสาสน์ บัญญกแล้ว
 พิมพ์รวมพระประกาศ นิกรเทพ
 สรวมสิทธิประสงค์แล้ว เริ่มตั้งสยทาน ฯ
- ๑ ห้าเดือนนับแต่ตั้ง สังคา ยนายแซ
 เสกพระราชาดำเนินมา บ่ายเช้า
 ปฏิบัติตำสงฆ์สา รพกิจ เกือบแซ
 ขรรทุกขันธถูกเค้า คติได้ตั้งประสงค์ ฯ
- พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

รูปที่ ๘๒ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพไฟไหม้อันตราภิเศกมหาปราสาท

๑ บัณฑิตน้อยเคี้ยว	ลิบเอ็ด รกาด
เกิดพิรุณลงเม็ด	พรางพร้อย
อสนีตกมขเค็ด	ปราสาท
นามอมรินทร์วิเศกสร้อย	คัพทัก้องเกิดเพลิง ๑
๑ คุใหม่มีมุขสีกัน	โชมลง
ตามคิกพระปรีคองค	ผ่ายซ้าย
สนมณาราชสุริวงค์	ค่างวุ่น วายแซ
พาพวกระเห็กผ่าย	ออกพันวังสถาน ๑
๑ ขณะนั้นบรมราชเจ้า	จักรกริ กระทบวิชัย
คำรัสสั่งเสน	พรั่งพร้อม
ให้ยกราชวรอาสน์มี	เสวตรฉัตร กันชัย
ออกจากที่เพลิงล้อม	รอกพันเพลิงกาล ๑
๑ ท้าวพระวงศ์ใหญ่น้อย	บรรดา มีไชย
หลวงพระชนคณา	มาคัยไท
อีกสงฆ์ทกวิมา	ทั่วหมก
ช่วยกัยอศคไหม	เหือกกลิ่นเพลิงสุญ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยก
(กรมหมื่นทิวาทรงยศประวดี)

รูปที่ ๙๓ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพเจ้าเวียงจันทน์รับอาสาตีเมืองหลวงพระบาง

๑ บุคณีกุลเจ้า	จอมอยุท ธิยาเซย
พระบาทสมเด็จพระพุทธ	ยอดฟ้า
ล้านช้างบอกการท	วิตรัม ชาวแซ
คำรัสตอบไข	หักให้หายเหิม ๑
๒ เวียงจันทน์ทวายแจ้งศุภ	อักษร
รักพระเสด็จยก	จอกแค้น
ถึงดุษฎีพลรณ	เร็วลุ่ม เมืองเซย
เจ้าร่วมเคยศรีแก่น	ชัยให้ต่อหาญ ๑
๓ บรรยกษ์เชิดชื้อ	แข่งขัน
อุปราชเวียงจันทน์	ชัยมวน
เพื่อเทศพเวียงพัน	ฟากท่อน ถอยนา
เมืองแตกภัยไถ่ถอน	ทั่วเซอชายหญิง ๑
๔ เมืองแสนซึ่งสมัคตั้ง	วังบุรี
ยกกลัวยโดยวิถี	แทยคุ้ม
จำเจ้าร่วมชาวมี่	ไทยส่ง กรุงเซย
แต่งบอกขุนคุมหุ้ม	อย่าให้หักหนี

หม่อมเจ้าอลังการ

(พระองค์เจ้าในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์)

รูปที่ ๘๔ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพทำกระดาษใหญ่บูชาภัณฑ์เทศน์มหาชาติ

- ๑ พระบาทสยามิครไท้ ปฐมวงศ์
มีราชฤทธิไทยประสงค์ กอบกู้
สิ่งใดที่ควรคง ตามแบบ บรรพแช
ทรงไฝ่ฝักขันธ์ รอยไว้เกียรติกาล ฯ
- ๑ บรรหารเกณฑฉายเบ้อง พระบรม วงศ์นา
ทั้งนำในอีกสนม เอกฉ้วน
ทำกระดาษใหญ่สม กัณฑ์เทศน์ สงฆ์แซ
บูชามหาชาติฉ้วน สิบทั้งเศษสาม ฯ
- ๑ สนามนำทิมกายทั้ง โรงราย ทลอกแซ
ของประทับประคิษฐ์หลาย หลากล้ำ
เครื่องใช้เครื่องกินมาย มากสิ่ง นาพ่อ
ต่างแต่งกวักขันกำ เกยงขันหนึ่งแสนอ ฯ
- ๑ พระสนมนามแว่นเจ้า ของกระดาษ หนึ่งนา
ยอมยกเค็กทามขาก คำให้
เป็นสิทธิแก่สงฆ์อาว อวยส่วน กระดาษเย
เป็นแปลกอยู่หนึ่งไซ้ อันล้วนราวกัน ฯ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์
(กรมหมื่นปราบปรบักษ์)

รูปที่ ๘๕ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพหล่อบนนารายณ์สังหาร

- ๑ ประถมบรมราชาเจ้า จอมกรุง สยามเซย
คำวิหัทธงขำรง แว่นแคว้น
สร้างสาครเครื่องผูก ฝักรัก คอบนา
กันภัยชกคืบคั้น ชักช่องเคืองเข็ญ ฯ
- ๑ ยืนใหญ่คืบชกได้ เป็นศรี เมืองเซย
ขอพระยาตานี ใหญ่ล้ำ
ยังเคียวเปลี่ยวไข่มุ่ ค่เทียบ เทียมนา
กำรัสให้หล่อซ้ำ เพ็ชร์เป็นสอง ฯ
- ๑ เริ่มหล่อยืนใหญ่ครั้ง คราวปฐม นัฏา
เกณฑลยศของทุกกรม ไข่ว้น
ชุมช่างหล่อระคม สุ่มหุ่น
สมโภชมิโซนคั้น กลากกลุ้มกลางแปลง
- ๑ ฤกษ์รุ่งหล่อแล้วเสร็จ สมหวัง
บริสุทธิยศแตกพัง ร่ำร่ำ
นามขนานนารายณ์สัง หารหัก คึกแซ
บอกเหตุว่าหารหัว คู่เค้ายันตานี ฯ
- พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

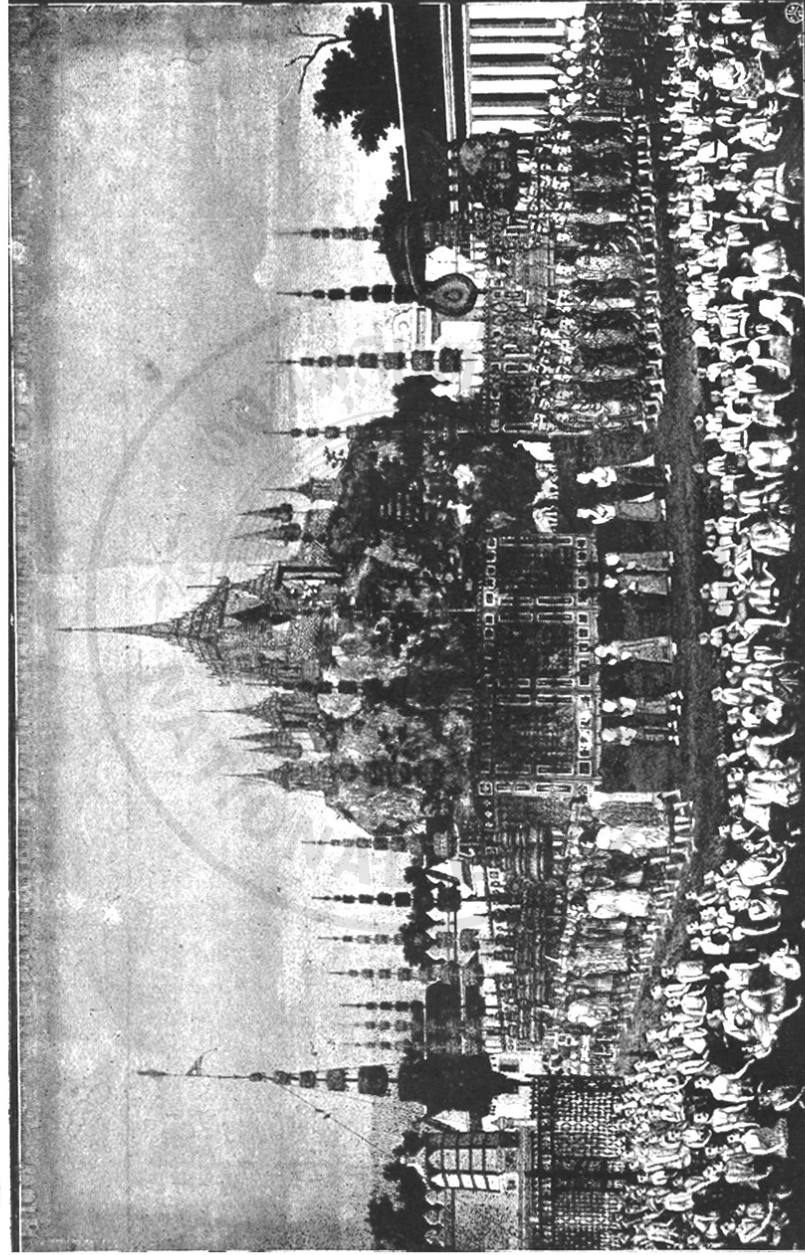
รูปที่ ๘๖ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพอุปราชาภิเศกกรมหลวงอิศรสุนทรเป็นกรมพระราชวังบวร ฯ

๑ ปรมหาราชเจ้า	จอมมกุฎ สยามเอย
ปรากฏนามพระพุทธ	ยอดฟ้า
ปางเมื่อจักจวนเสก	สมัยรัช ทานแซ
ทรงห่วงประชารา	บาททั้งพระประยูร ฯ
๑ เกรงพินิจภัย	สโมสร์ กันนา
จากรักกันกระลำภ	เหตุไว้
กรมหลวงอิศรสุนทร	เอกอรรค คณัษ
ควรรับศิริรัชไ	ครอยคำวสยสนอง ฯ
๑ การผองอภิเศก	อุปรา ชาเขย
ภาพพยุหยาตรา	แผ่น
คือเมื่อเสด็จมา	ทรงสถั ย ปรินา
กุสศปราชาศ	ททองมณฑล ฯ
๑ กลอุกยสงเส	ไพศาล
เฝ้าพระบาทม	ราชไท
สุวรรณมัยพรพระราชทาน	พลางตรัส ฝากแซ
พุทธศาสน์ราษฎรให้	ปกป้องปองณอม ฯ

พระราชนิพนธ์

รูปที่ ๘๗ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพฉลองพระศรีสากยมุนี นำพระตำหนักน้ำ

- ๑ จักรกรีปฐมราชเจ้า สยามินทร์
เฉลิมรัตนโกสินทร์ ผ่านเผ้า
พระปราบเหล่าอินทร์ เรียบราย สงบนา
ยวงประชาเย็นเกล้า เพราะไท่ผดุงผล ฯ
- ๑ พระกมลปราโมทย์ด้วย ศรีทหา
คำวิหังกรสร้างอา วาศไว้
ภายในพระนครา สันเทพ สถานแซ
ชูเชิดพุทธศาสน์ให้ รุ่งเร้าเรืองเจริญ ฯ
- ๑ ให้เชิญพุทธรูปปล้ำ วิไลยศ ลักษณะนา
ศรีสากยมุนีไซ้ ช่อพร้อง
แต่เมืองสุโขทัย ล่องลง กรุงแซ
สมโภชสามวันก้อง น่านน้ำเนนย่นวัง ฯ
- ๑ ทั้งการฉลองเสร็จแล้ว เชิญประ ฎิมาณา
ขึ้นบกทางระยะ ทำช้าง
ที่นั่นเรียกทำพระ ทรายบัก น้แซ
ชักพระสู่โรงสร้าง ใหม่ใกล้พราหมณ์สถาน ฯ
- พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภางค์

หน้า๘ เจ้าโกธาสสไกกันต์ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี พระวรวงศ์วาจิตร (ทอง) เจียน

รูปที่ ๘๘ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพโสกันต์เจ้าฟ้าคุณทูลทิพยวดี

๑ ประชุมบรมนารถไท	กรุงสยาม
ทรงพระดำริห์ความ	ก่อนนี้
โสกันต์ใหญ่จักทรง	บุญแบบ บรรพเชย
จึงราชโองการชี้	สั่งให้จัดการ ฯ
๑ ทำเขาไกรลาสพร้อม	สิ่งสรรพ
เครื่องราชพิธีอัน	เลิศล้วน
ทรงฟังสวดสามวัน	แห่เนก นาพ่อ
พระฤกษ์โสกันต์ถ้วน	บาทห้าโมงสาม ฯ
๑ เสรีสงฆ์ทรงเครื่องเฝ้า	พระสลิ
รับพรำพรศรี	สวัสดิแล้ว
แห่เวียนรอบศิริ	สามรอบ กลับนา
สมโภชสามทิวาแล้ว	แห่เส้นเกษา ฯ
๑ โสกันต์ไกรลาสเจ้า	ฟ้าคุณ ทูลเชย
สถิตสระเก็บสิบล	จากข้าง
ประชุมชัยวิชัย	แบบเวียง ไวไชย
หวังประโยชน์อย่างสร้าง	สืบไว้ตลอดมเวียง ฯ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์
(กรมหมื่นปราบปรบนิย)

รูปที่ ๘๘ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพของเชิงสือสามก๊ก

- ๑ เหตุเกิดขบถเมือง บัวรา นำแซ
ล้างเหล่าราชวงศ์ มากม้วย
เชิงสือชกียา คินยหนึ่ง
ทั้งครอบครัวตัววัย หลบหนีไถย ๗
- ๑ อาศรัยซ่อนเร้นอยู่ ยังเกาะ กระบือแซ
ขณะพระยาชลเสาะ สลักไว้
แหว่ไปก็พอเหมาะ พยพศ ชวนแซ
ยอมสยุมุ่งเข้า ฟังให้ไทยสถาน ๗
- ๑ ไทยสถานทั้งพวกพร้อม ส่วยทอ ยาแซ
พระบาทบรมนารถพุทธ ยอกฟ้า
ทรงพระกรุณาออก หนุนรับ เลียงนา
อุปโลกวิโรกฉ้า สอนย้านเรือนประทาน ๗
- ๑ โองการอนุญาตให้ สู่สถาน ทานแซ
จักรพรรดิพิมาน ไล่เผ้า
ชักสมานนั่งอาการ ตามเยี่ยง ญวนเทศ
เลียงอย่างเคยเลี้ยงเจ้า ททั้งเมืองมา ๗

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

รูปที่ ๙๐ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ภาพพระราชพิธีลงทรงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑ ขยายออกภาพนี้	แนวความ
อภิเศกเจ้าฟ้าสยาม	มกุฎเจ้า
วางเรื่องวาทะตาม	คำหทัย เติมแซ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า	แรกได้ลงทรง ๑
๑ องค์พระพุทธรูปเล็กหล้า	นภา โลยเซย
ถวียราชสีพรหม	สยถวัน
ในขั้วอกจันทรา	ศกเริ่ม การนา
เหมือนเมือขอล้วน	ไปคองบรรยาย ๑
๑ จักขยายจำแนกข้อ	สำคัญ
ก่อนบ่ทราบทั่วกัน	ขี้คย้อง
เอกอรรคคณียัน	ประสตร แรกเซย
แม่นอุทัยภาคพิง	พิศุทธิทั้งสองพงค์ ๑
๑ ลงทรงอภิเศกแล้ว	การง
พระยศเจ้าฟ้ามวง	กฏไว้
สืบสันตติวงศ์	กระษัตริย์ สยามเซย
โดยเทศน์แจ้งไต่	เสกเจินเกลของถวีย ๑
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์	
กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช	

รูปที่ ๔๑ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ภาพทรงพระผนวชพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เป็นสามเณร

๑ สมเด็จพระสร้อยฟ้า	ภูมิบาล
ที่ครบสองรัชกาล	อยู่เกล้า
เจ้าฟ้ากุณฑล	สร้อยต่อ
เจริญพระชนม์ย่างเข้า	เขตช้างบรรพชา ฯ
๑ ครานั้นไปรทังราช	พิธี
เฉลิมพระเกียรติยศทวี	เทศให้
สมโภชเสร็จแล้วมี	การแห่ พระนา
ไทรยาศรทรงครองให้	คชภักดิ์ออกเชอญ ฯ
๑ ขบวนเค็นเค็นเลียบอ้อม	จังหวัด วังนา
เข้าประตูนามสวัสดิ์	เขตชั้น
กลวัคพระศรีวิทัน	สาส์กเสร็จ ผนวชแซ
วิกรมหาธาคัน	ที่ไท้แรมสถาน ฯ
๑ บำเพ็ญการพรทัง	ศึกษา
พุทธศาสนพทธภา	สิดไว้
สำนักพระราชา	สงฆ์เวียก นามแซ
สัปทมาศล่วงแล้วไท้	เสด็จเข้าวังสถาน ฯ
พระเจ้านั่งบาเธอ	กรมหมื่นวชิรญาณวโรส

รูปที่ ๙๒ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ภาพกับต้นเฮนรีเบอร์นี ทูตอังกฤษเข้าเฝ้า ฯ

๑	หนึ่งหนึ่งแปดเจ็ดใช้	ศกข ภาไชย
	ผู้ทนต์คอสม	จิตรเออ
	แต่งทุกขอเซน	บาระ นินอ
	นำอักษรสาสนเกอ	กิจตั้งไมตรี ฯ
๑	ขอเริ่มสฤทธิข้อ	สัญญา
	แก่พระราชอาณา	จักรไท
	อีกขอบพระคุณวรา	ภิเรกเลิศ ถันเฮย
	โปรดประทานทัพให้	ช่วยล้างภูกาม ฯ
๑	ปางขึ้นทูลเกล้า	ทรงพระ ฌิเฮย
	พระบาทสมเด็จพระ	นั่งเกล้า
	คำรัสสั่งสมหะ	จักรข ภูทนา
	กำหนดคนทวนเฝ้า	นยเอยของบาทยงส์ ฯ
๑	ถึงวันอิราชไท	ฉิบคินทร์ ออชเฮย
	พระที่นั่งอมรินทร	ประทัยแล้ว
	ล้ามไทยกับทุกลิน	ลาศนย ท่านนา
	ทรงตรัสสามัคแล้ว	กลาศเข้ามณเฑียร ฯ
	พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ	กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ

ร่ายประชุมโคลง

- ๑ รวบทเขียนบทขอสาสน ขรรหารเหตุประมวญ
 แจ่งจำนวนโคลงบท ทั้งหมกเก้ายี่สิบสองขาน
 โคลงประมาณสามร้อย กยเศษร้อยเจ็ดสิบหก
 บรรยายขกราวเรื่อง สืบเนื่องในราชพงค์
 คึกเสร์จงทกขาน จังโองการโปรกเกล้า
 ให้พระเจ้าอน้องยาเธอ นามเสนอศรีเสาวภางค์
 งามวางกรมพิมพ์การ ไต่บรรหารพิมพ์กิจ
 ลงลิขิตพิมพ์บรรณ นัยถ้วนพันเล่มฉบับ
 เพื่อสำหรับพระราชนาน ในเมรการครั้งนี้
 ไว้เชิดชดอ เป็นคัมภีร์แผนภาพ
 ชดชดทราขเรื่องราว เกียขคยาวยถนก
 เป็นเครื่องรฎกเครื่องหมาย รายราชการพิเศษ
 จกหมายเหตุเห็นประจักษ์ ควรเป็นหลักเชิดช
 โดยระเขียนแบบนี้ แะถ้วนทุกสถาน แลนา ฯ
- ๒ พระบรมขารเมศเกอ ก่อผล
 แก่อนกนิกิรชน ท้วนหน้า
 เพียงพระขารปรน ปรีอแผ่น ภาพเชย
 เป็นอกทกไฟฟ้า เพื่องพันฟูใจ ฯ

- ๑ พระกมลมั่งโอบเอื้อ อนุกุล
 ทุกท่วงศ์ประยูร ญาติไท้
 ทั้งชาติกุล ลอองบาท พระนา
 พระประสงค์จักให้ ปลั่งเปลื้องปลอศไทย ฯ
- ๒ กรุงสยามงามพรั่งพร้อม ไพบุลย์ บึงเขย
 สรรพวิทยาภูล เพียบแก้ว
 ไทยเดชพระนกุล กอบเชิก ชนา
 ทั้งทหารหาญหัว หักเลี่ยนเค็กกมัย ฯ
- ๓ บรรดาข้าบาททั้ง ชรณี
 ควรกอบกัเวที ค่อไท้
 ทั้งสวามิภักดิ์ ไทยสัคย์ สนองนา
 มอขีพถวายไว้ไท้ ค่อเของมทมาลย์ ฯ

ร่ายแถลงนามผู้แต่งโคลง

๑ คำร่ายรายเชิดชู้	ชุนาม
แห่งท่านผู้แต่งตาม	เสด็จให้
โคลงเรื่องราชพงศ์ความ	ขุนท่อน ทอนนา
เพื่อประคับเมรุไซ้	ที่ทองสนามหลวง ฯ
๑ ขรรขายสมญายศ	ผู้ผูกพันควรโลง
โดยเสด็จโคลงพระนิพนธ์	จอมสาเกตทรงกะ
ตามระบะพงคำวาท	นัยประมาณชัฏยวงศ์
ยลีสยามองค์เฝ้าราช	จักประกาศพระนามเสนอ
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระ	นามอย่างสถานะพนัธ
วิษณุขันธ์ทรงแต่ง	แย่งคัคคชนตามเค้า
หนึ่งพระเจ้าราชวรวงศ์	ยศตำรงกรมขุน
ประกาศคุณควรการ	ยคินทรไพศาลโสภณ
เวียงอนสนธิพนา	พระเจ้าน้องยาธิยสองค์
ล้วนตำรงยศสถิตย์	กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ถ้องทางกลอนเอกองค์	กรมหลวงเทเวศร์วัชรประการ
ทรงชำนาญอักษรกิจ	กรมขุนนริศรานุวัติ
วงศ์ประวัติดัชชยศ	อีกกำหนดกรมหมื่นส
ตำแหน่งที่นามกร	กรมหมื่นอภิศรรคเทศ
หนึ่งนิเวศนารักษ์	กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

เกโซคมมโหฬาร
 กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์
 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
 พระเจ้าน้องยาทรงยศ
 เปนพระองค์เจ้าเจ็ดองค์
 คือเกษมศรีศุภโชค
 อิกจันทบุษยาธาร
 วรบรรณาการจิตรกรวิ
 ชัยเจนทางราชกิจ
 เกียรติปรากฏสยสรวพ
 ถ้องทางกลภาพขยวน
 ยังพระวงศ์ฝ่ายวร
 กรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ
 อิกพระวงศ์เธอพระองค์เจ้า
 คือขจรวิมลวงศ
 กำกับช่างทั้งผอง
 โดยกำหนดหำองค์
 คือประภากรอลังการ
 อิกวัชรินทรกรรเจียก
 ใ้รับทำโคลงตอน

กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส
 ยุติธรรม์ถิรจำนง
 ถ้องโคลงภาพการโยธา
 มีกำหนดตามเค้า
 อนุชพงศนฤยติ
 ทวงอาโภคนิพนธ์รัก
 เชี่ยวเชิงชาญชำนาญกลอน
 พระองค์ศรีเสาวภางค์
 โสณบัณฑิตยอุคมยศ
 อิกไชยันตมงคล
 นับจำนวนเจ็ดพระองค์
 โทยนามกรรังสฤษดิ์
 ควรเชิดชื่อนามเสนอ
 นามตามเค้ายศการ
 ใ้การยบยศยังคัย
 หม่อมเจ้าครองตำแหน่งยศ
 เณียงในวงศ์ภอร
 เชอวงศ์วารสยามินทร์
 หนึ่งนามเรียกช่ายคำ
 ตามคัตถอนเป็นภาค

ข้างน้อยมากตามควร	จำนวนราชวงศ์คานวงศ์
ยี่สิบสามองค์คณา	ยังบรรดาศักดิ์กิจดำรง
หม่อมราชวงศ์อีกสอง	หม่อมเขี้ยป้องยี่สิบคุณ
สำเร็จสุนทรภทร	ชั้นเชิงกลอนเปรมปราศ
เหล่าข้าลของบาทลีสืบนาย	รายสมญายศประกาศ
พระยาราชวรานกุล	ตำแหน่งทูตผลของสาร
ราชการกรมมหาดไทย	ปรีชาไว้องกลอน
ราชสัมภารากรหนึ่งพระยา	โดยถาณายศนิยม
ที่เจ้ากรมคลังราชการ	ชักชำนาญเกลากกลอน
พระยาศรีสุนทรโวหาร	กำกับการกรมอาลักษณ์
เจนประจักษ์สารวา	พระยาราชโยธามหาดไทย
ฝ่ายกรมในวังบรร	เชิงเกลากกลอนสันตัก
เจนฝึกหัดพจนเพียรปรุง	หนึ่งพระผนวชศุลกกฤตย์
อนเนกนิติชำระ	หลวงราชพงศภักดิ์
รู้วิธีทางกลอน	หลวงสโมสรวลการ
ว่องไวหารแหลมหลัก	หลวงฤทธิจักรการ
ล้วนอักษรเชิงชาญ	จำชำนาญทั่วทั่ว
อาหาญหัวชาญสาคร	ขุนโอวาทวรกิจ
เชิงชอขบชิตวรรณวิจารณ์	ขุนวรการโกศล
ถ่องขบขลแบบไซ	ขุนพินิจรักษกรมท่า
กลั่นกลั้วว่าวาทิ	ชนภักดิ์อาสา

กรมโยธาเลือกหอ	หนึ่งอ้างออกสัญญา
เสถียรรักษาปลัดวัง	ไต่รวมวังสถุณทิพน
นัยกำหนดคดียี่สิบ	เรียงนามรายรวมรว
นัยประเวชบรรพ	พอถ้วนครบเกณฑ์คง
ราชวงศาณวงศ์ยี่สิบห้า	จำนวนข้าลของบาท
เสวกามาตย์ยี่สิบสี่	โดยฐานที่กำหนด
รวมทั้งหมตสามสิบเก้า	ครบตามเค้าคงหมาย
เรียงนามรายข้าบาท	โดยเสด็จราชนิพนธ์
แบบขลุ่ยขลุ่ยแจ้	เกลากลับสรวกลอนแก้ง
กล่าวไว้ไปนเฉลิม	โสทรแล ฯ
๑ โคกลงเพิ่มเติมต่อท้าย	คำลิลิต
ประกาศประกาศิต	เสด็จอภัย
เกียรติยศท่านผู้คิด	โคลงภาค นนา
จงอยู่ช่วยบรีย	หมื่นชาพรพรกาล ฯ

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

